

ČASOPIS
STUDIA OECOLOGICA
Ročník I
Číslo 3/2007

Redakční rada:

Doc. Ing. Pavel Janoš, CSc. - šéfredaktor
Doc. Ing. Miroslav Farský, CSc. – výkonný redaktor
Ing. Martin Neruda, Ph.D.
Ing. Kateřina Křováková
Ing. Josef Trögl, Ph.D.
Mgr. Petr Novák – technický redaktor

Recenzenti:

Doc. Ing. Ivana Boháčková, CSc., ČZU Praha
Doc. PhDr. Martin Matějů, FF UK Praha
PhDr. Ivan Rynda, FHS UK, Praha
Prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc., ČZU Praha
Prof. Ing. Jan Váchal, CSc., JČU České Budějovice
Doc. Ing. Miloš Zapletal, Dr., Slezská univerzita v Opavě

Vydává: FŽP UJEP v Ústí nad Labem
Tisk: MINO Ústí nad Labem

Toto číslo bylo dáno do tisku v říjen 2007
ISSN 1802-212X

OBSAH

ÚVODEM	5
INSTITUCIONÁLNÍ A SYSTÉMOVÉ PODMÍNKY UDRŽITELNOSTI ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ V OBDOBÍ PŘECHODU K TRŽNÍMU SYSTÉMU (Josef Seják, Jan Zavíral).....	7
PODMÍNKY UDRŽITELNÉHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICE V SOULADU S DOPORUČENÍM EVROPSKÉ KOMISE (Magdalena Hrabánková).....	20
EKOSYSTÉMY A UDRŽITELNOST ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ (Josef Seják, Jaroslava Vráblíková).....	26
IDENTIFIKACE POKRYTÍ CELOSPOLEČENSKÝCH EFEKTŮ MULTIFUNKČNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PODPORAMI Z NÁRODNÍCH OPERAČNÍCH PROGRAMŮ S FINANČNÍ ÚČASTÍ FONDŮ EU V LETECH 2007 – 2013 (Ivan Dejmal)	35
EFEKTY PŮSOBENÍ AGRO-ENVIRONMENTÁLNÍCH DOTACÍ V ČR- KOMPARACE LET 2000 A 2006 (Eva Cudlínová, Miloslav Lapka)	61
PROJEKT VENKOVA V GLOBÁLNÍCH A NÁRODNÍCH SOUVISLOSTECH (Miloslav Lapka, Eva Cudlínová)	79
PŘEMĚNA MONOPOLU V MONOPSON A STRUKTURÁLNÍ KRIZE ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ (Jan Zavíral).....	89

Úvodem

Vážená čtenářko, vážený čtenáři,

třetí číslo vědeckého časopisu *Studia Oecologica*, které se Vám právě dostává do rukou, má monotematické zaměření na otázky multifunkčnosti a udržitelnosti českého zemědělství. Autoři příspěvků jsou zároveň spoluřešiteli projektu VaV MPSV č. 1 J 055/05-DP1 „Multifunkčností k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství“.

Díky finanční podpoře z Ministerstva práce a sociálních věcí mohl řešitelský tým podrobně posoudit postavení současného českého zemědělství, které představuje nejdůležitější primární sektor české ekonomiky, jehož pracovníci jsou odpovědní nejen za zásobování společnosti potravinami a dalšími zemědělskými surovinami, ale jsou také mezigeneračně odpovědní za udržitelné a ekologicky příznivé nakládání s většinou území České republiky.

V prvním příspěvku autoři J. Seják a J. Zavíral analyzují sociálně-ekonomické prostředí českého zemědělství a na základě statistických údajů o vývoji cen v potravních vertikálách dospívají k zjištění, že v uplynulém patnáctiletém období nové tržní alokace výrazně narostla míra nerovnoměrnosti rozdělování příjmů ze spotřebitelských cen potravin. Základním zdrojem této nerovnoměrnosti je vysoká a stále rostoucí tržní moc převážně nadnárodních zpracovatelů a dnes již globálních obchodních řetězců, které využívají svého ekonomicky silného postavení v neprospěch zemědělských prvovýrobců. A to v míře, že české zemědělství je na základě tržních příjmů trvale ztrátové a ke krytí výrobních nákladů musí být dotováno z veřejných rozpočtů. Trh jako nástroj alokace v oblasti zemědělství a výroby potravin selhává a je nutné nově nastavit institucionální podmínky pro jeho efektivní fungování.

Ve druhém příspěvku M. Hrabánková rozebírá otázky programové podpory diversifikace činností ve venkovském prostoru v rámci Programu rozvoje venkova 2007-2013 a dalších unijních a národních programů. Zemědělství ve struktuře produkčních a mimoprodukčních funkcí je důležitým faktorem sociálně ekonomického rozvoje venkova a přispívá ke zvyšování jeho růstového potenciálu. Diverzifikace činností na venkově má významný vliv na stabilitu osídlení, rozvoj zaměstnanosti na venkově a udržení podnikatelských struktur ve venkovských regionech.

Třetí příspěvek autorů J. Sejáka a J. Vráblíkové je věnován rozboru podmínek udržitelnosti zemědělské výroby zejména z hlediska obnovy služeb ekosystémů a podmínek pro zdravý život. Udržitelná obnova krajiny znamená optimalizovat poměr mezi přirozenými ekosystémy a argoekosystémy a minimalizovat zpevnování povrchů. Při monitorování udržitelnosti území je vhodné kombinovat použití metody hodnocení biotopů (umožňující porovnání bodových hodnot vybraného území v různých časových obdobích) s posuzováním vývoje aspektů krajinného rázu a u zemědělských půd brát v úvahu také změny v obsahu organické složky půd a s tím související míry nevratného odnosu látek z povodí. Požadavek minimalizace odnosů látek z krajiny je velmi potřebné promítnout i do podmínek pro poskytování dotací v rámci Programu rozvoje venkova na období 2007-2013.

Studie I. Dejmala identifikuje pokrytí celospolečenských netržních funkcí zemědělství jednotlivými podporami v rámci programové podpory zemědělství a venkova. Identifikace pokrytí jeho celospolečenských efektů podporami z národních operačních programů má za cíl připravit podklad pro návrh posílení podpory těch činností, které přináší jak významný kladný environmentální efekt, tak zvyšují či udržují zaměstnanost na venkově, případně podklad pro návrh nového programu podpory těchto a dalších podporami dosud nepokrytých činností. Za tím účelem byla definována soustava kladných efektů multifunkčního zemědělství a tabelárně zpracována možná podpora činností které k nim vedou. Výsledkem je určení souboru z hlediska

zaměstnanosti důležitých opatření a určení souboru dosud nepodporovaných činností zakládajících kladné efekty multifunkčního zemědělství.

Příspěvek autorů E. Cudlínové a M. Lapky je porovnáním výsledků dvou sociologických průzkumů mezi zemědělci z hlediska jejich názorů na účinnost podpor ekologičtějšího hospodaření. dva sociologické průzkumy k tomu, jak podpory přispívají k environmentálnímu chování zemědělců. Autoři testují otázku příčin, které vedli zemědělce k jejich ekologické specializaci. První studie z r. 2000 odhalila některá slabá místa v systému českých dotací k ochraně životního prostředí. Srovnání změn v českém systému podpor po vstupu do EU přináší druhý průzkum z r. 2006. Některé očekávané pozitivní změny průzkum potvrdil. Navzdory tomu stále přežívá řada slabin, které jsou popsány a které je třeba změnit k tomu, aby multifunkční zemědělství přispívalo k udržitelnému rozvoji. Na základě zkušeností z prvního průzkumu se potvrdilo, že rozhodování zemědělců je založeno na rovnováze ekonomických, kulturních a ekologických důvodů.

Další studie autorů M. Lapky a E. Cudlínové je filosoficky laděnou komparací hypotetického „Projektu pomoci venkovu“ s velkými sociálními projekty 19. a 20. století. Příspěvek je jedním z vědomých způsobů jak reagovat na globální společenské a přírodní změny. Termín „krajinné prostředí“, jak je definován v textu studie, by se mohl stát vhodným metodologickým nástrojem pro „Projekt venkova“. V druhé části studie jsou výsledky pilotních rozhovorů s ekologickými zemědělci a pokus o typologii jejich hlavních sociálních problémů.

Závěrečný příspěvek J. Zavírala rozebírá příčiny tržních deformací v potravinových vertikálách. Monopol i monopson se výrazně odchyľují od základu dokonalé soutěže a způsobují neefektivnost tržního mechanismu. Monopol v horizontálním směru, monopson dominuje ve vertikálním směru. Monopsonní resp. oligopsonní moc nadnárodních obchodních řetězců působí v potravních vertikálách neefektivnost tržního alokačního systému, ztrátovost zemědělských prvovýrobců a strukturální krizi zemědělství.

Josef Seják

INSTITUCIONÁLNÍ A SYSTÉMOVÉ PODMÍNKY UDRŽITELNOSTI ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ V OBDOBÍ PŘECHODU K TRŽNÍMU SYSTÉMU

INSTITUCIONAL AND SYSTEMIC CONDITIONS OF THE CZECH AGRICULTURE SUSTAINABILITY IN TRANSITION TOWARD MARKET SYSTEM

Josef Seják, Jan Zavíral

Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta životního prostředí, Králova výšina 7, Ústí nad Labem, 400 96, Česká republika,
sejak@fzp.ujep.cz

Abstrakt

České zemědělství prochází od 2. světové války procesem poklesu pracovních sil i podílu sektoru zemědělství na tvorbě národního důchodu. S přechodem od centrálně-plánovaného k tržnímu ekonomickému systému se tyto degresivní tendence značně zrychlily. Příspěvek analyzuje příčiny tohoto zrychlení a jako jednu z významných příčin odhaluje narůstající nerovnosti rozdělování v potravinových vertikálách. Díky své ekonomické síle získávají nadnárodní obchodní řetězce i zpracovatelé stále větší podíl přidané hodnoty na úkor poklesu podílu zemědělské prvovýroby. Rostoucí nerovnosti rozdělování v potravinových vertikálách vyžadují zásadní řešení v rámci celé EU a měly by se stát jedním z témat českého předsednictví v EU.

Abstract

Since the World War II, Czech agriculture has passed through a process of labour decrease, as well as a decrease in the share of primary agriculture in the value distribution in food chains. With the transition from the centrally-planned economic system toward market economic system, these degressive tendencies accelerated. This paper analyses the causes of such acceleration and reveals the phenomenon of growing imbalances in value distribution in food chains. Due to their growing economic power, supermarket chains and processors realize the growing share in value distribution at the cost of decreasing share of primary agricultural production. The growing imbalances in food chains are a core problem in the EU and should be addressed with the upcoming EU presidency of the Czech Republic.

Klíčová slova: *české zemědělství, tržní ekonomický systém, udržitelnost, potravní řetězce, nerovnosti rozdělování hodnoty, společná zemědělská politika*

Key words: *Czech agriculture, market economic system, sustainability, food chains, imbalances in value distribution, common agricultural policy*

Úvod

České zemědělství se v období po 2. světové válce utvářelo převážně v podmínkách centrálně plánované ekonomiky. V celém poválečném období je české zemědělství charakterizováno poklesem počtu pracovních sil a poklesem podílu zemědělství na tvorbě přidané hodnoty. Od r. 1948, kdy v zemědělství ČR pracovalo 1,319 mil. pracovníků (33 % z celkového počtu

pracovníků v ČR) tento počet za čtyřicet let poklesl na 528 tis. pracovníků v r. 1987 (10 % z celkového počtu pracovníků v ČR) neboli na 40% původního stavu. Ročně tedy bylo v průměru v uvedeném období 1948-1987 z českého zemědělství uvolňováno téměř 20 tis. pracovníků. Podíl zemědělství na tvorbě národního důchodu ČR (v b.c.) činil v r. 1948 celkem 17,6 %, v r. 1987 pak 7,1 % (Statistická ročenka ČSSR 1988, s. 40).

V uplynulém šestnáctiletém období přechodu od centrálně plánovaného k tržnímu ekonomickému systému (od roku 1990) se tyto tendence poklesu podílu českého zemědělství na pracovních silách i na tvorbě přidané hodnoty ještě výrazně zrychlily. Dynamika poklesu byla výrazně vyšší než v předcházejícím čtyřicetiletí a byla rovněž vyšší než v zemědělství ostatních členských zemí EU, především pak původních členských zemí EU 15.

Cílem tohoto pojednání je analyzovat, do jaké míry byly tyto vývojové tendence poklesu podílu českého zemědělství v ekonomice v období let 1990-2005 způsobeny přirozeným vývojem a do jaké míry naopak nerovnými institucionálními a systémovými podmínkami pro fungování tržního alokačního mechanismu.

Ve vývoji českého zemědělství v období 1990-2005 lze zaznamenat zejména následující trendy (viz Agricultural Statistics, data 1995-2004, Luxembourg, EU 2006; Zemědělství 2004, MZe, Praha 2005; Statistická ročenka ČR 2004):

- 1) Podíl zemědělství na pracovních silách v české ekonomice od r. 1990 rychle klesal. Z 9,5% v r. 1990 na 6,1% v r. 1995, na 4,6% v r. 2000 a 2,9% v r. 2004. Podíl zemědělství vč. lesnictví, myslivosti a rybářství v ČR obdobně klesal z 11,8% v r. 1990, na 6,1% v r. 1995, na 4,5% v r. 2000 a na 4% v r. 2003. Přitom podíl zemědělství (vč. lesnictví, myslivosti a rybářství) v EU 25 v r. 2004 činil 5,1 %, v EU 15 pak 3,9 %. Znamená to, že podíl českého zemědělství na pracovních silách v ČR klesl od r. 1990 na průměr EU 15. Proces poklesu pracovních sil v zemědělství, který ve „starých“ členských zemích EU probíhal desítky let, byl v ČR masivně realizován v průběhu necelých patnácti let. V letech 2000-2004 klesal tento podíl v ČR průměrným ročním tempem 3,9% (v Belgii-BE 1%, v Dánsku-DK 2,5%, v Holandsku-NL 2,3%; v EU 15 tempem 2,1%, v letech 1995-2000 tempem 2,8%).
- 2) Podíl zemědělství na hrubé přidané hodnotě v b.c. (hrubá přidaná hodnota v odvětví zemědělství představuje nově vytvořenou hodnotu, kterou získávají výrobní jednotky z používání svých výrobních kapacit. Je stanovena jako rozdíl mezi produkcí zemědělského odvětví oceněnou v základních cenách a mezispotřebou oceněnou v kupních cenách.) v české ekonomice rychle klesal ze 7,3% v r. 1990 na 4,6% v r. 1995, na 3,9% v r. 2000 a na 3,3% v r. 2004.
- 3) Ve vertikále výroby, zpracování a distribuce základních potravin narostla v hodnoceném období výrazně ekonomická moc velkých distributorů (zejména nadnárodních obchodních řetězců). Využívají své ekonomické síly k likvidaci malých distributorů a využívají i ekonomické slabosti zemědělských prvovýrobců, uměle podhodnoceného exportovaného zboží vlivem zemědělských dotací v ostatních členských zemích EU i vlivem slabosti rozvojových ekonomik k získávání stále vyššího podílu na přidané hodnotě zemědělských produktů.

Jak již bylo uvedeno výše, účelem tohoto příspěvku je prezentovat výsledky analýzy příčin výrazného poklesu zemědělské prvovýroby na tvorbě přidané hodnoty zemědělsko-potravinářských komodit. Naléhavost takové analýzy naznačují základní statistické údaje o vývoji cen výrobců v České republice (viz tab. 1).

Tab. 1 Indexy cen výrobců v ČR za období 1990-2006 (rok 2000=100 %)

Období	Zemědělských výrobců	v tom výrobců		Lesnictví	Průmyslových výrobců	Stavebních prací
		živočišných	rostlinných			
1990	78,9	79,1	78,5	x	35,3	27,6
1991	69,5	67,3	73,1	57,5	60,1	38,2
1992	74,8	72,5	78,6	72,7	66,1	42,7
1993	80,4	75,7	89,2	73,3	72,2	53,7
1994	84,6	84,0	85,6	70,2	76,1	61,2
1995	91,0	90,7	91,7	81,4	81,8	67,6
1996	98,6	95,4	107,0	78,7	85,8	75,3
1997	101,5	98,0	110,6	81,4	90,0	83,9
1998	103,4	103,1	104,6	98,0	94,4	91,7
1999	91,6	92,7	88,9	100,0	95,3	96,1
2000	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2001	109,0	109,5	108,0	97,6	102,8	104,1
2002	98,6	96,3	103,0	89,3	102,3	106,8
2003	95,8	92,5	102,0	80,3	101,9	109,2
2004	103,5	98,1	113,8	75,2	107,7	113,3
2005	94,0	98,5	85,4	79,1	110,9	116,6
2006	96,0	95,6	96,8	83,6	112,7	119,4
2006/1993	1,19	1,26	1,09	1,14	1,56	2,22
2006/1990	1,22	1,21	1,23	1,45*	3,19	4,33

*Pramen: ČSÚ, * lesnictví 2006/1991*

Je-li v ČR období od r.1990 obdobím přechodu k tržnímu ekonomickému systému, pak pouhé prosté porovnání vývoje cen výrobců v sektorech zemědělství, průmyslu a stavebnictví ukazuje, že v zemědělství dochází v tomto transformačním období prakticky ke zcela ojedinělé a zvláštní stagnaci cen zemědělské produkce (cen zemědělských výrobců). Zatímco ceny stavebních prací zaznamenaly v období let 1990-2006 vzestup na 433 %, ceny průmyslových výrobců vzestup na 319 %, potom v zemědělství ceny téměř stagnovaly, protože růst o 22 % za 17 let znamená roční vzestup o 1,3 procentního bodu. Ceny vstupů do zemědělství vzrostly od r. 1990 do r. 2005 na 373 %.

Vzmemme-li v úvahu, že v období let 1990-2005 zaznamenala inflace nárůst na zhruba 400 %, tzn., že od r. 1990 stouply spotřebitelské ceny přibližně na čtyřnásobek, potom stagnace cen zemědělských výrobců v sektoru výroby potravin signalizuje v podmínkách zavedené tržní alokace z institucionálního hlediska nepřirozený vývoj, ukazující na to, že ve vertikálách výroby potravin nebyly v uplynulém patnáctiletí a nejsou ani v současnosti splněny podmínky efektivního fungování tržního mechanismu.

Analýza institucionálních podmínek čs. zemědělství

Zabezpečují-li české a evropské zemědělství již po mnoho staletí základní existenční potřeby lidí ve svých evropských národních ekonomikách, jeví se jako paradoxní, že v institucionálních podmínkách současných tzv. vyspělých tržních ekonomik při volné tvorbě cen klesá podíl tohoto odvětví na tvorbě hrubého domácího produktu na neudržitelně nízkou míru. Nejen to, zemědělská činnost celé české zemědělské prvovýroby se v období 90. let stala převážně nerentabilní a její udržení bylo možné jen při podporách z veřejných rozpočtových zdrojů. Tyto jevy nastaly přesto, že podíl výdajů domácností na potraviny je v ČR nadále poměrně vysoký a sahá od 15 % u domácností s vysokými příjmy až po 33 % u domácností důchodců (viz Statistická ročenka ČR, 2004).

Současné zemědělství nových členských zemí EU je v rámci instalace standardního tržního ekonomického systému a v rámci společné zemědělské politiky vystaveno do institucionálních

podmínek, v nichž se neobejde bez dotací z veřejných zdrojů (v současnosti zejména EAFRD a národní dotace).

Z ekonomické teorie je již řadu desetiletí známo, že institucionální předpoklady pro správné a efektivní fungování trhu jakožto mechanismu alokace zdrojů, mají následující podobu (Perman et al. 1996, s. 93):

1. pro všechna směňovaná zboží a služby existují trhy,
2. všechny trhy jsou dokonale soutěžní,
3. neexistují externí efekty (externality),
4. všichni účastníci trhu mají dokonalé informace,
5. vlastnická práva jsou plně definována a připsána,
6. všechna zboží a služby jsou soukromými statky; neexistují veřejné statky,
7. všechny firmy maximalizují zisk a všichni jednotlivci maximalizují užitek,
8. dlouhodobé průměrné náklady nejsou klesající (pokud by produkce byla charakterizována úsporami z rozsahu, existoval by přirozený monopol a dokonalá konkurence by byla neudržitelná),
9. transakční náklady jsou nulové,
10. všechny relevantní funkce uspokojují podmínku konvexnosti.

Je zároveň všeobecně mezi ekonomy známo, že výše uvedené institucionální podmínky pro efektivní tržní alokaci jsou v současných tržních ekonomikách naplňovány jen velmi neúplně a nedokonale. Znamená to, že prakticky v každé tržní ekonomice jsou některé produkty a služby poskytovány jinak než prostřednictvím tržního mechanismu, že mnoho trhů nesplňuje podmínky dokonalé soutěže a dokonalých informací, že existují externality a veřejné statky, a zároveň existuje taková koncentrace výrob a služeb, že mnoho výrobců a/nebo distributorů má moc ovlivňovat výši cen a nutit své obchodní partnery k určitým ústupkům. Ve všech těchto podmínkách trh jako nástroj efektivní alokace zdrojů selhává.

Připravený systém podpor v rámci Programu rozvoje venkova ČR na období 2007-2013 je orientován tak, že největší podíl podpor je v rámci OSY 2 zaměřen na podporu zlepšování životního prostředí a krajiny. V tomto pojednání jsou analyzovány aspekty a příčiny neekvivalentní směny uvnitř potravinových řetězců. Z hlediska požadavků udržitelného rozvoje je naznačen postup rozboru připravovaných podmínek poskytování podpor environmentálních služeb zemědělství a jejich vyhodnocení nejen z hlediska přínosů pro obnovu kvality životního prostředí ale i z hlediska vytváření podmínek pro lepší zaměstnanost ve venkovských oblastech.

Neudržitelně nízký podíl zemědělské prvovýroby na přidané hodnotě je v nových členských zemích EU způsobován dvěma základními faktory. Za prvé, přílišnou atomizací zemědělských výrobců a jejich ekonomickou slabostí při určování cen v porovnání s dodavatelskými i odběratelskými články výrobně-obchodního zemědělsko-potravinářského řetězce. Za druhé, podíl národního (domácího) zemědělství je snižován i tlakem nízkých dovozních cen zahraničních konkurenčních produktů (nízkých buď vlivem vysokých dotací ve starých členských zemích EU či vlivem nízkých kursů měn u zemědělských produktů z rozvojových ekonomik).

Příčiny nezbytnosti dotací do zemědělství

České zemědělství se stalo v roce 2004 součástí zemědělství Evropské unie za podmínek velmi nevýhodných. Nejlepším dokladem jsou nízké kvóty na jednotlivé zemědělské komodity a také nižší přímé platby, než jaké získávají zemědělci ve státech staré EU-15. V důsledku toho jsou čeští zemědělci na společném trhu EU diskriminováni dle přístupové smlouvy až do roku 2013

(Fajmon 2006). Nižší kvóty i nižší přímé platby jsou jednou z příčin strukturální krize českého zemědělství.

Společná zemědělská politika EU, realizovaná prostřednictvím množstevních kvót, intervenčních opatření pro danou komoditu a tržních řádů (o nichž rozhoduje Komise) zabezpečovala po řadu desetiletí ochranu zemědělských výrobců v členských zemích EU před vnitřními i vnějšími konkurenty. Přinesla své výsledky v podobě dosažení soběstačnosti ve většině tradičních evropských zemědělských komodit. Na druhé straně tento výrazně regulovaný systém zemědělské prvovýroby napomohl v prostředí liberalizovaného tržního systému k nárůstu hodnotových nerovností uvnitř potravinových vertikál. To je společný problém všech členských zemí EU.

Malá ekonomická síla zemědělských prvovýrobců se v systému volné tvorby cen projevuje rozevíráním cenových nůžek nejen mezi cenami vstupů do zemědělství a cenami zemědělské produkce, ale i mezi cenami zemědělských produktů a konečnými cenami pro spotřebitele (viz tab. 1). V podmínkách, kdy určování velikosti přidané hodnoty na jednotlivých stupních je ponecháno volné hře ekonomicky různě silných tržních sil, dochází k enormnímu snižování podílu zemědělské prvovýroby ve prospěch ekonomicky silnějších dodavatelských i odběratelských článků.

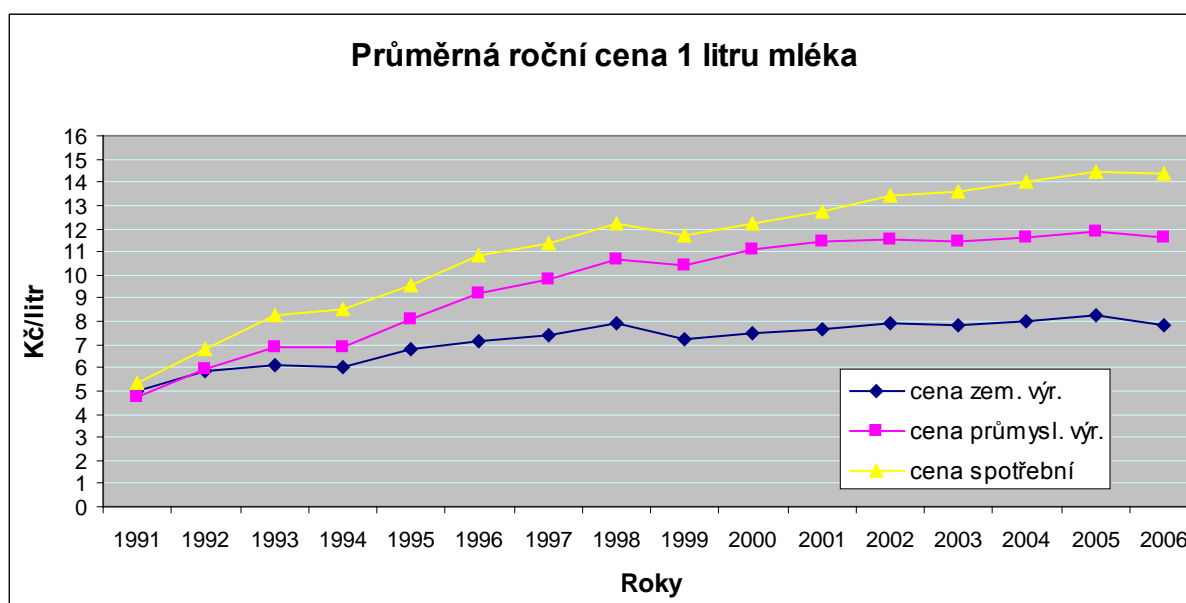
Trh nekryje výrobní náklady zemědělců

Ve struktuře příjmů českých zemědělců tvořily v r. 2005 nejvyšší podíl příjmy za produkci kravského mléka (21%), za jatečná prasata (14%) a za produkci pšenice (10%). Podívejme se tedy nejdříve na rozdělování hodnoty ve vertikálách těchto tří komodit, které dohromady tvořily téměř 50% příjmů českých zemědělců. Následně je uveden vývoj cen u výroby hovězího masa.

Vývoj cen a náklady výroby mléka

Podíváme-li se na vývoj cen kravského mléka za uplynulých šestnáct let, tj. v období let 1991-2006, můžeme z hlediska vývoje cen ve vertikále výroby (ceny zemědělců), zpracování (ceny průmyslového zpracování) a prodeje (spotřebitelské ceny) mléka zaznamenat následující vývoj cen za 1 litr (viz graf 1)

Graf 1

Pramen: ČSÚ, propočteno z měsíčních statistik cen

Pohled na uvedený graf ukazuje, že celé období přechodu k tržnímu ekonomickému systému je u vertikály výroby a spotřeby mléka charakterizován narůstáním nerovnováhy v rozdělování přidané hodnoty. Spotřebitelské ceny polotučného mléka zaznamenaly v období let 1991-2006 vcelku pravidelný růst z pěti na více jak čtrnáct korun za litr. Podobný růst vykazují i ceny průmyslových zpracovatelů mléka. Naproti tomu odbytové ceny polotučného mléka ze zemědělství po určitém mírném růstu v 90. letech od r. 1998 stagnují resp. mírně klesají.

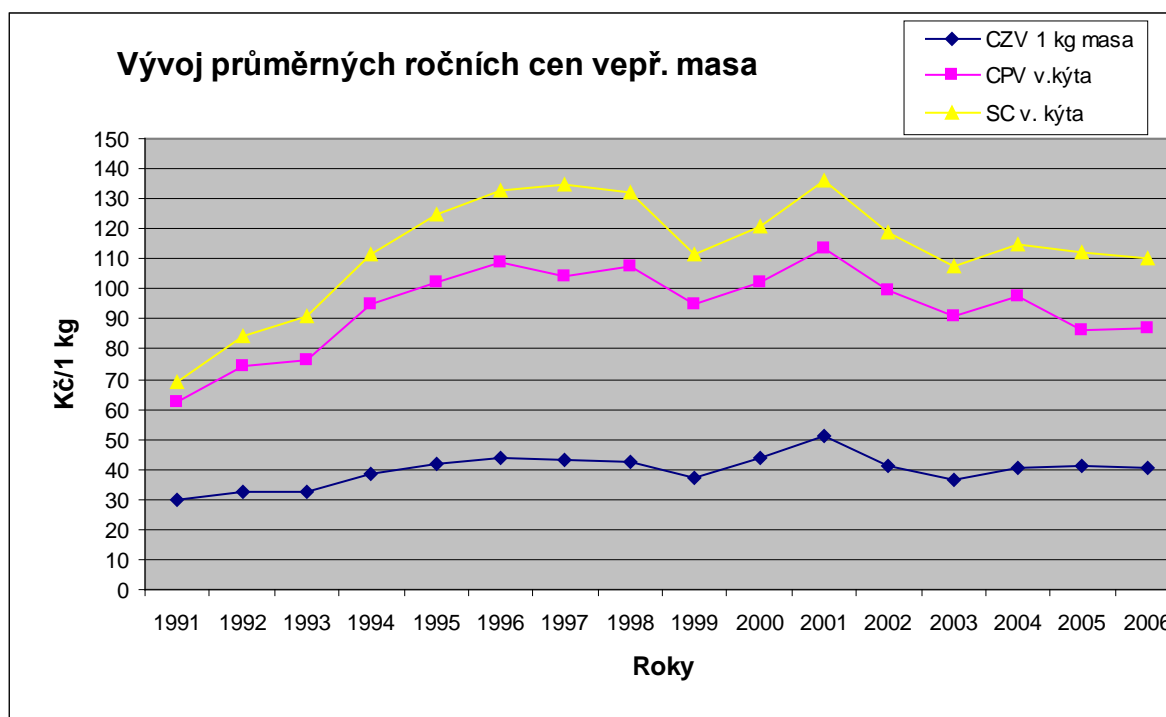
Jestliže v první polovině 90. let podíl zpracovatelů ze spotřební ceny litru mléka tvořil přibližně korunu, pak do r. 2006 stoupl na 400 % a představuje cca 4 Kč na litr. Podobně i podíl prodejců rostl z cca 1,50 Kč na přibližně 2,50 Kč za litr.

Ze studie VÚZE (*Poláčková a kol., s. 42*) vyplývá, že náklady na výrobu litru mléka činily u reprezentativního souboru zemědělských výrobců v r. 2003 celkem 7,63 Kč/litr, čili jsou prakticky totožné s prodejními cenami. Takže zemědělec vyrábějící mléko pracuje fakticky se zanedbatelnou až nulovou rentabilitou a veškerý nárůst cen v období 1991-2006 pohlucují zpracovatelé a v posledních letech zejména prodejci.

Vývoj cen a náklady výroby vepřového masa

Vývoj měsíčních cen u vepřového masa lze v období let 1991-2006 dokumentovat následujícím grafem (podkladové údaje viz příloha 1).

Graf 2

Pramen: ČSÚ, měsíční statistiky cen

Z grafu lze pozorovat, že výkupní cena masa 1. třídy (cena zemědělských výrobců) od poloviny 90. let víceméně osciluje kolem 40 Kč, avšak ceny zpracovatelů narostly přibližně o 25 Kč a ceny spotřebitelské o 40 Kč na 1 kg vepřové kýty. Přitom výrobní náklady na výkrm prasat dosahovaly v r. 2003 podle výběrového statistického šetření v průměru za české zemědělce 32 Kč na 1 kg živé hmotnosti (podle stejného výběrového šetření však zemědělci prodávali v r.

2003 zpracovatelům kilogram živé hmotnosti jen za 29,25 Kč; oproti statistickým údajům ČSÚ zřejmě zpracovatelé snižovali ceny živé váhy vepřového masa zařazováním do nižší kvality).

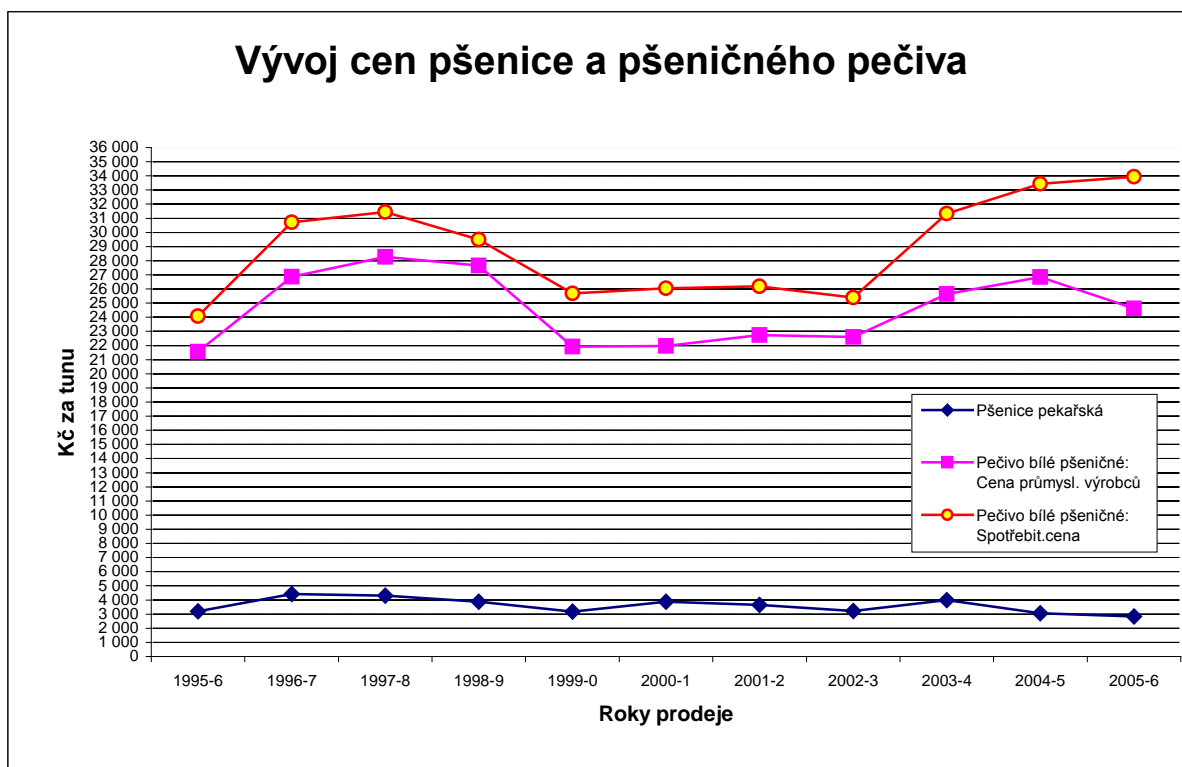
Obchodní marže z 1 kg vepřové kýty dosahuje v současnosti cca 20 Kč. Zatímco zemědělští prvovýrobci nekryjí z příjmů své výrobní náklady, zpracovatelé i obchodníci zabezpečují své slušné příjmy z konečné spotřebitelské ceny.

Podobný nárůst nerovností lze pozorovat i v řetězci rostlinných produktů, zejména v řetězci produkce a užití obilovin v podobě pšenice a žita jako základních vstupních surovin pekárenských výrobků. Zatímco výkupní ceny obilovin ze zemědělské prvovýroby v uvedeném období 1991-2005 stagnovaly či rostly jen velmi pomalým tempem, pak spotřebitelské ceny pečiva v uvedeném období zaznamenaly zejména prostřednictvím rostoucí diversifikace nabídky pekárenských výrobků výrazný nárůst.

Vývoj cen pšenice a pekárenských výrobků

Uvedeme-li jako reprezentativní **příklad výroby pšenice**, lze říci, že podle šetření VÚZE průměrné náklady výroby 1 kg pšenice ozimé se pohybují na úrovni 3 Kč (Poláčková a kol., s. 17). Na stejné úrovni 3 Kč za 1 kg se aktuálně pohybují i realizační ceny pšenice. Cena 1 kg vyrobené polohrubé mouky se pohybuje na úrovni 6 Kč (ČSÚ, Šetření průměrných cen vybraných výrobků), avšak cena 1 kg bílého pšeničného pečiva činí v současnosti cca 43 Kč. Zatímco ještě v r. 2002 musel zemědělec za 1kg rohlíků zaplatit 7,5 kg pšenice, pak za pouhé čtyři roky, tj. v současnosti (na konci roku 2006) musí „platit“ již 14 kg pšenice (přitom realizační cena 1 kg pšenice činila v r. 2002 cca 3,40 Kč, v r. 2006 již jen 3 Kč). Pro dokreslení vývoje je třeba uvést, že v r. 2002 činila průměrná cena 1 kg bílého pečiva 25,64 Kč, v třetím čtvrtletí 2006 (7-9/06) však již činí 42,20 Kč.

Graf 3

Pramen: ČSÚ, měsíční statistiky cen

Vývoj cen hovězího masa

Porovnáme-li např. v období let 1991-2005 na základě průměrných měsíčních statistik České republiky vývoj výkupních cen býků v živé váze a vývoj spotřebitelských cen hovězího zadního, zjistíme, že zatímco v r. 1991 činil podíl výkupní ceny 1 kg býka v živé váze v průměru 45 % ze spotřebitelské ceny 1 kg hovězího zadního, potom v r. 2005 tento podíl klesl na pouhých 24 % procent. Znamená to, že **podíl zemědělské prvovýroby na spotřebitelské ceně poklesl v případě této komodity (hovězího zadního) za uvedené období 1991-2005 o téměř 50 % na přibližně jednu čtvrtinu**. Vývoj cen této komodity v tříletých průměrech ukazuje následující tabulka.

Tab. 2 Vývoj průměrných cen 1 kg ž.v. býků a cen 1 kg hovězího zadního (v Kč) a vývoj podílů na spotřebitelské ceně (SC) (údaje v závorkách vyjadřují 2kg ž.h.=1 kg masa)

Průměr let	1kg živ.hm. býka I. jak. v Kč	Cena zpracovat. 1 kg hov.zadní, v Kč	Spotř. cena 1 kg hov. zadní, v Kč	Podíl zem. na SC	Podíl zprac. na SC	Podíl distribuce na SC
	a	b	c	a/c	(b-a)/c	(c-b)/c
1991-1993	27,12 (54,24)	60,05	69,87	0,39 (0,78)	0,47 (0,08)	0,14
1994-1996	34,82 (69,64)	93,62	116,13	0,30 (0,60)	0,51 (0,21)	0,19
1997-1999	37,65 (75,30)	109,47	134,59	0,28 (0,56)	0,53 (0,35)	0,19
2000-2002	37,35 (74,70)	114,30	144,94	0,26 (0,52)	0,53 (0,27)	0,21
2003-2005	38,65 (77,30)	109,47	151,23	0,26 (0,52)	0,47 (0,20)	0,28

Pramen: ČSÚ, měsíční statistiky vývoje cen

Z tabulky lze vidět, že v tříletých průměrech klesl v uplynulých patnácti letech podíl zemědělské prvovýroby ze 39 na 26 %, tj. na dvě třetiny výchozího podílu a naopak **podíl obchodníků vzrostl na dvounásobek (ze 14 na 28 %) a absolutně v korunách dosahuje vyšší hodnoty než cena výchozího produktu zemědělské prvovýroby** (41,76 Kč z 1 kg prodaného hovězího zadního pro distributory oproti 38,65 Kč pro zemědělce v období let 2003-2005). Jestliže podíl zpracovatelského průmyslu zůstal v uvedeném patnáctiletém období konstantní, znamená to, že vzhledem k ekonomické síle distributorů došlo k navýšení jejich podílu na rozdělení výnosů ze spotřebitelské ceny na úkor poklesu podílu zemědělské prvovýroby.

Porovnání výše uvedeného podílu zemědělců na rozdělované hodnotě ve výši 38,65 Kč za 1 kg ž.h. s průměrnými náklady na výkrm skotu (Poláčková, J. a kol., 2004, s. 81) ukazuje, že výrobní náklady na 1 kg živé hmotnosti dosáhly v r. 2003 v celostátním průměru 39,01 Kč (přitom v kukuřičné a řepařské oblasti to bylo 40,55 Kč na 1 kg ž.h.). **Produkce hovězího masa** v podobě výkrmu **býků I. jakosti** (tudíž zdroje nejkvalitnějšího hovězího masa) byla v celostátním průměru **ztrátovou záležitostí** (a to ještě při ocenění živé práce průměrnou hodinovou mzdou v zemědělství, která je nižší než celostátní průměr).

Na tomto místě je užitečné citovat ze Zelené zprávy 2005 (MZe 2006, s. 40):

„Podle odhadu VÚZE se náklady na výkrm jatečných býků v roce 2005 zvýšily o 2,8 % na 48,94 Kč/kg ž. hm. Náklady na jeden kilogram přírůstku se meziročně zvýšily o 3,3 % na 41,69 Kč/kg. Na jejich zvýšení měl nepříznivý vliv růst pracovních nákladů a vyšší náklady pomocných činností a služeb...Výše nákladů přesahovala v roce 2005 průměrnou realizační cenu o 8,32 Kč/kg ž. hm., což představovalo zlepšení proti roku 2004, kdy tento rozdíl dosáhl 9,60 Kč“.

Pokud je vzat v úvahu fakt, že z přibližně 2 kg živé hmotnosti býka lze vyprodukovat 1 kg hovězího masa a je tato skutečnost promítnuta v celém výrobním řetězci, statistické údaje ukazují, že na úkor klesajícího podílu zemědělců rostl podíl zpracovatelů i prodejců. Konkrétně zpracovatelé zvýšili svůj podíl na výnosech ze spotřební ceny z 8 % na 20 % (s přechodným zvýšením podílu v letech 1997-99 na 35 % a v letech 2000-02 na 27%). Podíl prodejců

na výnosech z prodaného hovězího masa rostl v období let 1991-2006 rovnoměrně ze 14 % na 28 %.

Celkově lze za uplynulé patnáctileté období uplatňování tržního alokačního mechanismu konstatovat, že bylo-li na počátku 90. let dělení vytvořené hodnoty v řetězci výroby hovězího masa ekvivalentní, potom po patnácti letech je v současnosti situace výrazně neekvivalentní. Zatímco podíl zemědělské prvovýroby poklesl na dvě třetiny původního stavu, podíl distributorů vzrostl o 100 % a podíl zpracovatelů dokonce o 250 %.

Zemědělci zajišťující výkrm skotu tak museli na nákup 1 kg hovězího zadního na počátku 90. let prodat celkem 2,57 kg živé hmotnosti býka, avšak toto množství se v průběhu uplynulého patnáctiletí pravidelně zvyšovalo (v l. 1994-96 již 3,33 kg, v l. 1997-99 průměrně 3,58 kg, v l. 2000-02 již 3,9 kg) a v třetíletí 2003-2005 to bylo již téměř 4 kg živé hmotnosti na nákup jednoho kg hovězího zadního (3,92 kg) (propočty doc. Zavíral).

Ještě horší pozice v rozdělování hodnoty byla zemědělcům vnučena v souvislosti s likvidací stád krav (jak známo stavy krav poklesly v ČR z 1,195 mil. v roce 1990 na 574 tis. ks v roce 2005). V průběhu patnáctiletého reformního období došlo tedy k porážce cca 600 tisíc krav. Podíl krav na poraženém jatečném skotu činil např. v roce 2005 cca 42 %, podíl jatečných býků cca 50 %.

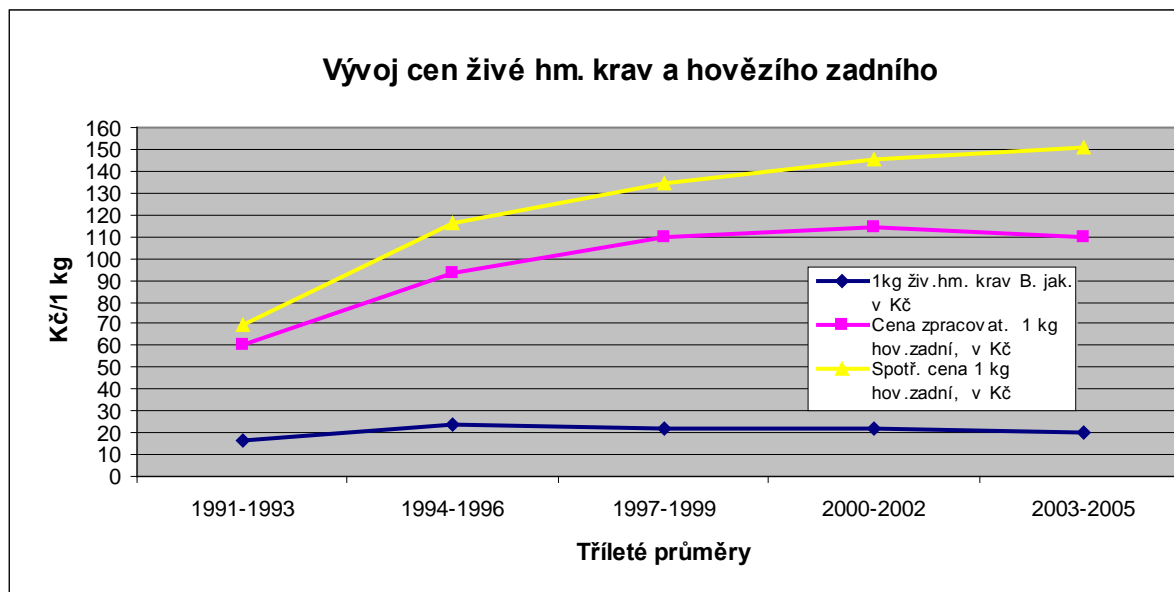
Tab. 3 Vývoj průměrných cen 1 kg ž.v. krav tř. B a cen 1 kg hovězího zadního (v Kč) a vývoj podílů na spotřebitelské ceně (SC) (údaje v závorkách vyjadřují 2kg ž.h.=1 kg masa)

Průměr let	1kg živ.hm. krav B. jak. v Kč	Cena zpracovat. 1 kg hov.zadní, v Kč	Spotř. cena 1 kg hov.zadní, v Kč	Podíl zem. na SC (2kg ž.h.=1kg masa)	Podíl zprac. na SC	Podíl distribuce na SC
	A	b	c	a/c	(b-a)/c	(c-b)/c
1991-1993	16,67 (33,34)	60,05	69,87	0,24 (0,48)	0,62 (0,38)	0,14
1994-1996	23,63 (47,26)	93,62	116,13	0,20 (0,40)	0,60 (0,41)	0,19
1997-1999	21,91 (43,82)	109,47	134,59	0,16 (0,32)	0,65 (0,49)	0,19
2000-2002	22,30 (44,60)	114,30	144,94	0,15 (0,30)	0,63 (0,49)	0,21
2003-2005	19,88 (48,70)	109,47	151,23	0,13 (0,26)	0,59 (0,46)	0,28

Pramen: ČSÚ, měsíční statistiky vývoje cen

Vezmeme-li v souvislosti s tabulkou 3 v úvahu, že průměrné náklady na výkrm skotu dosahovaly v ČR v r. 2003 celkem 44,17 Kč na přírůstek 1 kg živé hmotnosti, potom průměrná prodejní cena 19,88 Kč/kg ž.h. kryla pouhých 45 % výrobních nákladů, přičemž z celkové spotřebitelské ceny si zpracovatelé a prodejci přivlastňují 87 % z celkové ceny, zemědělskému prvovýrobcí náleží jen 13%!

Graf 4

Podobný vývoj bylo možno pozorovat i v případě hovězího předního (s kostí), kde podíl 1 kg živé váhy býka klesl v průběhu období let 1991-2001 z cca 90 % na přibližně 50 % neboli klesl rovněž téměř na polovinu původního podílu.

Jestliže absolutně vzrostla průměrná spotřebitelská cena 1 kg hovězího zadního z cca 61 Kč v r. 1991 na cca 151 Kč v r. 2005 a průměrná cena 1 kg živé váhy býka pouze z 27 na 39 Kč, znamenalo to, že výrazně klesal podíl zemědělské prvovýroby. Podobně i v případě hovězího předního došlo v uvedeném období let 1991-2005 k nárůstu spotřebitelské ceny 1 kg z přibližně 30 Kč na 70 Kč oproti téměř stagnující výkupní ceně býků v živé váze.

Nelze než konstatovat, že ponechání vývoje cen uvnitř potravinového řetězce nekontrolovanému tržnímu jednání je velmi negativně ovlivňováno jak oligopolními strukturami dodavatelů do zemědělství, tak zejména monopsonními strukturami obchodních řetězců a zpracovatelů zemědělských výrobků (monopson = trh ovládaný jediným kupujícím, který má tržní sílu určovat cenu <http://www.economist.com/research/Economics/alphabetic.cfm?letter=M>).

Toto prostředí rostoucí nerovnosti pak vedlo k tomu, že zemědělci byli a jsou vystavováni do situace, že nemohou ekonomicky přežít bez dotací z veřejných zdrojů a stávají se nadto navíc často terčem kritiky, že společnost musí na jejich činnosti doplácet (HN 17.8.06). Přitom ve skutečnosti společnost platí za neekvivalentní rozdělování uvnitř potravinového řetězce a platí fakticky více než je společensky nutné, protože při ekvivalentnějším rozdělování přidané hodnoty by se zjevně nemuselo sahat k podporám z veřejných rozpočtů. Prakticky stejná situace se vyskytuje i v jiných členských zemích EU, v nichž podíl supermarketů na distribuci potravinářského a smíšeného spotřebního zboží dosáhl dominujícího vlivu. Např. ve Velké Británii byl v r. 2003 tržní podíl supermarketů na spotřebním trhu odhadován přibližně na 75 % ('Till Roll Share of Trade').

„Jednou z nejvíce šokujících forem využívání monopolní pozice supermarketů je, že farmářům je často placeno méně než činí jejich výrobní náklady. Např. britský mlékárenský průmysl je silně postižen supermarketů, které využívají nadprodukcí mléka pro vlastní prospěch. Britský farmář vyrábí litr mléka za 18-22 pencí. Před zrušením „Marketingové rady pro mléko“ bylo farmářům placeno 24 pencí za litr. V současnosti dostávají 19 pencí, zatímco v supermarketech se prodává

litr mléka za 72 pencí“ (2p.25, <http://www.corporatewatch.org.uk>). Podle Welsh dairy farmers *“supermarkety prodávají litr mléka za 57.5p a farmáři dostávají asi 17p. Před deseti lety supermarkety prodávaly litr za 44p a farmáři dostávali přes 24p”* (23.8.2006, http://icwales.icnetwork.co.uk/farming/columnists/tm_objectid=17602580&method=full&siteid=50082&headline=supermarkets-spurn-milk-price-debate-name_page.html).

Druhým často užívaným argumentem pro zdůvodňování potřeby veřejných podpor zemědělské prvovýroby je tlak nízkých cen exportovaných zemědělských komodit. Nízká hladina exportních cen je ovšem ve většině případů klamavým kritériem, protože je buď podepřena masivními podporami exportních zemědělských komodit ve vyspělých tržních ekonomikách, jimž nemůže dosud konkurovat úroveň podpor v jednotlivých nových členských zemích EU nebo vychází v případě dovozu z rozvojových ekonomik z udržování nepřiměřeně nízkých kursů jejich domácích měn (v porovnání s paritou kupní síly).

„Supermarkety využívají výzkumné pracovníky k tomu, aby zjistily, jaké jsou celosvětově průměrné náklady výroby určitého zemědělského produktu. Potom provádějí anonymní aukce přes internet a nakupují pouze v případě, že cena klesla na nejnižší úroveň. Farmáři neznají nabídkové ceny jiných výrobců a to je nutí nabízet svou produkci za nízkou cenu jen proto, aby ji prodali.“ (What’s wrong with Supermarkets, www.corporatewatch.org.uk).

Nadnárodní obchodní řetězce distribují v současné ČR převážnou většinu potravinářského zboží. Potraviny a nápoje tvoří ve struktuře spotřebního koše čtvrtinu až třetinu spotřebních výdajů českých domácností. Z výše uvedených příkladů některých významných zemědělských produktů a s nimi spjatých potravinových vertikál vyplývá, že v ČR vyúsťuje tržní alokace potravin prostřednictvím nadnárodních obchodních řetězců v sociálně neúnosném rozdělení příjmů. Prakticky veškeré cenové nárůsty jsou pohlcovány obchodníky a zpracovateli zemědělských produktů, zatímco podíly příjmů pro zemědělství jsou udržovány na hranici či dokonce i pod hranici výrobních nákladů zemědělských výrobků. Zemědělské podniky přežívají jen díky administrativně náročnému systému podpor z veřejných rozpočtů (EU a národních), který komplikuje a zdražuje výrobu potravin.

Velmi podobný obraz poskytují zkušenosti z Velké Británie: *„V některých sektorech zemědělské produkce (produkty na orné půdě, skopové a hovězí maso) jsou poskytovány dotace z peněz daňových poplatníků. Farmáři jsou často médií obviňováni, že jsou jen „konzumenty dotací“, pravdou však je, že v některých případech je cena pro zemědělce tak nízká, že dokonce ani s dotací nemohou farmáři pokrýt své výrobní náklady“*.

Dosavadní politická vůle kontrolovat ekonomickou moc nadnárodních obchodních řetězců a z toho plynoucí neekvivalentnost rozdělování v potravinových řetězcích je v nových i starých členských zemích EU na úrovni blízké nule. Společná zemědělská politika EU je nadále orientována převážně na podpory zemědělských subjektů z veřejných zdrojů. Je zastaralá, neefektivní a kontraproduktivní. Jen zbytečně zvyšuje ceny potravin, neboť většina podpor do zemědělské prvovýroby je odčerpávána prostřednictvím mimořádných zisků nadnárodních obchodních řetězců.

„Supermarkety a velcí zpracovatelé zvyšují své podíly na ziscích tlakem v celém dodavatelském řetězci. Farmáři na konci řetězce jsou v nejslabší pozici. Podpory do zemědělství v zásadě jdou přímo do zisků supermarketů“.

Vývojové tendence nás vedou k závěru, že řešení konkurenceschopnosti českého zemědělství je třeba hledat v úpravě systému tržních poměrů rozhodujících potravinových vertikálních řetězců. Úřad pro hospodářskou soutěž měl již dávno účinně konat.

Závěr

Jedním z naléhavých úkolů vědecké sféry je analyzovat vývoj přidané hodnoty v potravinových vertikálách a navrhnout příslušná opatření. Analýzy v rámci projektu VaV č. 055/05 DP-1 ukazují na významný nárůst neekvivalence v rozdělení hodnoty mezi jednotlivými stupni potravinových vertikál, který způsobuje neudržitelnost české zemědělské prvovýroby.

Podíl distributorů na přidané hodnotě rostl na úkor poklesu podílu zemědělské prvovýroby. Tato mocensky vynucovaná neekvivalence, zčásti kompenzovaná prvovýrobě dotacemi z veřejných zdrojů národních i zdrojů EU, zbytečně a nezdůvodněně zvyšuje společenské náklady výroby potravin. Dotace do zemědělské prvovýroby jen zčásti kompenzují to, co si neoprávněně přivlastňují distributoři. To je zásadní problém celé dosavadní společné zemědělské politiky, která ponechává výrobu potravin volné hře tržních sil a nevytváří institucionální podmínky pro rovnoměrnější rozdělování hodnoty uvnitř potravinových vertikál resp. vertikál zemědělské prvovýroby.

Ve vertikále výroby, zpracování a distribuce základních potravin narostla v hodnoceném období výrazně ekonomická moc velkých zpracovatelů a prodejců (zejména nadnárodních obchodních řetězců). Využívají své ekonomické síly k likvidaci malých distributorů a využívají i ekonomické slabosti zemědělských prvovýrobců, uměle podhodnoceného exportovaného zboží vlivem zemědělských dotací v ostatních členských zemích EU i vlivem slabosti rozvojových ekonomik k získávání stále vyššího podílu na přidané hodnotě zemědělských produktů.

Je pochopitelné, že výše nastolené otázky zdaleka nevyčerpávají nutné řešení problémů současné společné zemědělské politiky EU. Přesto je jasné, že nová podoba společné zemědělské politiky nemůže prolongovat zvyšování nároků na podpory zemědělství z veřejných rozpočtů unijních i národních. Musí hledat řešení v jasném koncipování institucionálních podmínek pro ekvivalentní rozdělování hodnoty ve vertikálních vazbách od prvotní výroby až po konečnou spotřebu.

Literatura:

Agricultural Statistics (2006), *data 1995-2004*, Luxembourg, EU

FAJMON H. (2006) *Čeští zemědělci a Společná zemědělská politika EU*. Centrum pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s frakcí Evropská lidová strana – Evropští demokraté : 67
http://www.ods.cz/eu/download/docs/zemedelci_a_politika_EU.pdf

MURPHY S. (2006) *Concentrated Market Power and Agricultural Trade*, Ecofair Trade Dialogue Discussion Paper, no. 1: 41.
<http://www.iatp.org/iatp/publications.cfm?accountID=451&refID=89014>

POLÁČKOVÁ J., KUBÍKOVÁ Z., MLÁDEK Z., KOLÁŘOVÁ M. (2004) *Nákladovost zemědělských výrobků v ČR za rok 2003*. Praha VÚZE: 86

PERMAN R., MA Y., MCGILVRAY J. (1996) *Natural Resource & Environmental Economics*. New York: Longman Ltd.: 396

Statistická ročenka ČSSR, SNTL, Praha 1988, Statistická ročenka ČR 2004

What's wrong with Supermarkets, Oxford, Oxford Greenprint,
<http://www.corporatewatch.org.uk>: 39

Zelená zpráva 2005. Praha, MZe 2006: 56
<http://www.mze.cz/UserFiles/File/kOTTOVA/Zelena%20zprava%2005/ZP%202005-5.pdf>

Zemědělství 2004, MZe, Praha 2005

Podpořeno grantem MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnosti k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství.

Recenzent:

Prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.
ČZU Praha

PODMÍNKY UDRŽITELNÉHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICĚ V SOULADU S DOPORUČENÍM EVROPSKÉ KOMISE

CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ACCORDANCE WITH RECOMMENDATIONS OF EUROPEAN COMMISSION

Magdalena Hrabánková

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, Studentská 13,
České Budějovice, 370 05, Česká republika,
dekan-ef@ef.jcu.cz

Abstrakt

Programové období Evropské unie na léta 2007-2013 se orientuje na podpory usměrňování rozvoje venkova a vytváření prostoru pro jeho udržitelný rozvoj. Zemědělství ve struktuře produkčních a mimoprodukčních funkcí je důležitým faktorem sociálně ekonomického rozvoje venkova a přispívá ke zvyšování jeho růstového potenciálu. Diverzifikace činností na venkově má významný vliv na stabilitu osídlení, rozvoj zaměstnanosti na venkově a udržení podnikatelských struktur ve venkovských regionech.

Abstract

Programming period of the European Union for 2007-2013 is targeted on supports of rural sustainable development. Agriculture with its production and non-production (environmental) functions is an important factor of social and economic development of rural areas and contributes to the increase of countryside growth potential. Diversification of rural activities has an important impact on stabilisation of rural communities and survival of businesses in countryside areas.

Klíčová slova: *udržitelný rozvoj venkova, multifunkční zemědělství, diverzifikace činností, operační program EU*

Key words: *Sustainable rural development, multifunctional agriculture, diversification of activities, EU operational programme*

Úvod

V současné době vrcholí přípravy programové dokumentace na období 2007-2013. Na rozdíl od předchozí situace jsou využívány zkušenosti ze zpracování a implementace programů a navazujících projektů pro léta 2004-2006. Struktura priorit a opatření, která se do připravovaných programů promítá je v souladu se závěry z Lisabonské a Göteborgské konference, které výrazně ovlivnily zaměření strategie strukturální respektive kohezní politiky.

Stanovení cílů na programovací období 2007-2013 vykazuje zřejmý posun ve výběru oblastí, které EU bude do budoucna podporovat. Jedná se o cíle strukturálních podpor, tj. o cíl konvergence, Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a Evropská územní spolupráce. Zejména problematika nezaměstnanosti bude předmětem řady priorit a opatření, stejně jako nutnost větších podpor inovačním procesům spojeným s růstem regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti.

Cíle a metody

V souvislosti s řešením výzkumného úkolu VaV 1J055/05DP-1 je nutné se orientovat na základní strategický dokument, který stanovil dlouhodobý rámec pro udržitelný rozvoj v ČR, a to na „Strategii udržitelného rozvoje ČR“. Shrnuje základní problémy limitující existenci a udržení kvality života společnosti a jejích základních civilizačních hodnot a vytipovává opatření jak předcházet hrozcím situacím, zmírnit jejich dopady a odstraňovat případné důsledky. Spolu se Strategií hospodářského růstu ČR a Strategií regionálního rozvoje tvoří východiska pro formulování základních požadavků na udržitelný rozvoj v celém spektru sociálních, ekonomických a ekologických opatření a aktivit, které by měly být z veřejných zdrojů podporovány, a to jak z českých, tak unijních.

Znamená to soustředit se na analýzu v regionech, která objektivně pomůže vyhodnotit podmínky udržitelného územního rozvoje.

Klíčové priority vycházejí z:

- potřeb inovací, výrobních a nevýrobních aktivit založených na znalostní ekonomice a moderních technologiích
- potřeb ochrany životního prostředí spojených s prevencí rizik
- dostupnosti v regionech a zajištění služeb pro obyvatelstvo venkova

Aktivity ve venkovském prostoru vychází rovněž z cílů hospodářské politiky EU a proto je nutné celkově zvýšit konkurenceschopnost zemědělského sektoru u jeho produkčních i mimoprodukčních aktivit a nadále podporovat jeho restrukturalizaci v zájmu

- udržení kvalitních a bezpečných potravinových zdrojů;
- udržení potřebného rozsahu výroby produktů pro obnovitelné zdroje energie;
- zajištění životního prostředí pro udržitelný rozvoj lidských zdrojů, to znamená podpora rozvoje tak zvaných veřejných zdrojů

V souvislosti s připraveným Programem rozvoje venkova jde o zlepšení životního prostředí a venkova podporou šetrného hospodaření na půdě a o péči o krajinu spojenou s ochranou přírody. Současně jsou prostřednictvím přijatých opatření vytvořeny předpoklady pro zlepšení kvality života ve venkovských oblastech, a to i prostřednictvím diverzifikace ekonomických aktivit zemědělského a nezemědělského charakteru.

Sociální struktura venkova a sociální kapitál zemědělských podniků současně s nemovitostmi (volné pracovní kapacity, nevyužité budovy, administrativní zázemí, zkušenosti z přidružené výroby) vytvářejí významný potenciál pro diverzifikaci činností.

Významná je podpora nových a rozvoj existujících nezemědělských podniků nejmenší velikosti včetně nových živností v oblasti výroby, zpracování a služeb bez omezení sektorů zejména v oblasti řemesel, služeb pro hospodářství a obyvatelstvo a cestovního ruchu.

Ve vhodných a turisticky zajímavých oblastech je nutné podporovat aktivity zaměřené na diverzifikaci venkovské ekonomiky rozvojem cestovního ruchu, zejména ve spojení s využitím přírodního a kulturního dědictví těchto oblastí.

Doposud není plně rozvinuta venkovská turistika a není využit potenciál zemědělských farem v oblasti agroturistiky. Turistická infrastruktura a propagace v této oblasti neodpovídají standardům a je nízká úroveň doprovodných služeb (ubytovací, stravovací, informační).

Podpora rozvoje diverzifikace nemá pouze ekonomický důvod pro zlepšení hospodářské situace na venkově, ale v souladu s potřebami řešení sociální situace se od tohoto opatření očekává i vliv těchto strukturálních změn na stabilitu osídlení a rozvoj zaměstnanosti na venkově.

Diverzifikace na venkově by měla rozvinout ty činnosti, které nelze v řadě oblastí zabezpečit velkými podniky, především tam, kde je slabý ekonomický potenciál, který s sebou nese i celkově slabé podmínky k zakládání nových činností.

Tento směr v rozvoji venkova mj. znamená i alternativní možnosti zaměstnání pro nezaměstnané ze zemědělství. Předpokladem je využití zvýšené poptávky po službách, zvýšené péči o životní prostředí, zavedení výroby místních a regionálních produktů, výrobků z tradičních řemesel, ekoturistice, agroturistice a celkově po venkovské turistice.

Pro realizaci těchto aktivit však stále schází:

- dostatečná poradenská, konzultační a certifikační základna,
- marketingové znalosti a chování lidí na venkově,
- možnost rekvalifikace, resp. získání nového profesního vzdělání,
- nedostatek vhodných ploch a budov pro realizaci vybraných aktivit.

Při zajištění udržitelného rozvoje lze vydedukovat určitou napjatost mezi probíhajícími procesy v oblasti hospodářské k zajištění společensky potřebné ekonomické úrovně obyvatel na jedné straně a mezi udržením požadovaného zdraví lidí a přírodě neškodného životního prostředí na straně druhé. Obě tyto priority udržitelného rozvoje se neobejdou bez cílené koordinace vybraných opatření, monitorování jejich průběhu a sledování dopadů prostřednictvím vybraných finančních a naturálních indikátorů. Pro tento účel bude nutné brát zřetel na územní specifika a řešit s využitím procesní analýzy vybrané území jako soubor sociálních, ekonomických a ekologických procesů, které v něm probíhají. Bude zapotřebí citlivě rozlišit oblasti s intenzivní výrobou od těch, které mají převažující environmentální charakter a tím i rozměr vhodný pro zajištění např. obnovitelných zdrojů energie, specifickou dopravní síť, cestovní ruch apod. V zásadě jde, i v souladu se zákonem č. 129/2000 Sb., o krajích, o komplexní rozvoje území a o vytvoření podmínek pro rozvoj sociální péče, uspokojování péče občanů, včetně jejich vzdělávání, ochranu a rozvoj zdravých životních podmínek, kulturní rozvoj dalších potřeb ve venkovském prostoru.

Zajištění těchto podmínek udržitelného rozvoje potřebuje věcný, finanční i časový soulad všech opatření a procesů, které budou při jejich implementaci probíhat.

Analýza sledovaného území by měla zhodnotit předpoklady současného hospodářského a sociálního rozvoje regionu a určit, které z probíhajících ekonomických a sociálních aktivit mohou být nejpravděpodobnějším zdrojem tohoto rozvoje. Měla by zahrnovat jeho demografické předpoklady včetně očekávané změny ve struktuře osídlení, změny na trhu práce, zejména nedostatek pracovních míst, stav životního prostředí, stav infrastruktury, cestovní ruch a další faktory, které ovlivňují kvalitu života v regionech, a pak situaci ve výrobních odvětvích, tj. v zemědělství a lesnictví, ve službách, především stav malého a středního podnikání, stav a možnosti průmyslu atd. Ze vzájemných vazeb mezi podmínkami pro kvalitu života a stavem odvětví lze usoudit, kde lze předpokládat největší rozvojový potenciál příslušné oblasti.

Určit tento potenciál však není jednoduché. Kromě charakteristiky příslušného území podle obvyklých kritérií (poloha, rozloha, struktura využití území, stav infrastruktury, životní prostředí, obyvatelstvo, atd.) je zapotřebí

- popsat situaci v jednotlivých výrobních odvětvích, službách apod.;
- charakterizovat strukturu podniků, jejich počet, složení, konkurenceschopnost, a to především z pozice jejich inovačních a vývojových aktivit a jejich vlivu na životní prostředí;
- postihnout hlavní směry dynamiky území v klíčových odvětvích a vymezit indikátory sledování jeho dynamického vývoje;
- charakterizovat kladné a záporné (silné a slabé) stránky vývoje;
- provést komparaci se srovnatelnými regiony a zajistit příčiny rozdílů, to znamená porovnat statistické údaje u sledovaných odvětví (resp. aktivit);
- identifikovat činnosti s největším rozvojovým potenciálem pro sociální a ekonomickou oblast;
- určit oblasti intervencí a posoudit reálnost jejich přínosů ve vztahu k potřebám sledované oblasti a jejího udržitelného rozvoje.

Výsledky a diskuse

Z takto naznačeného postupu je zřejmé, že při výběru oblasti intervencí je třeba posoudit, zda změna, kterou chceme dosáhnout je adekvátní vynaloženému úsilí a finanční náročnosti. Shrňme-li podmínky pro udržitelný rozvoj venkova, je možné vycházet z několika cílů platných pro sociálně ekonomickou, ekologickou a výrobní oblast.

Tyto cíle se kryjí i s požadavky Evropského modelu Zemědělství, který je postaven na integraci zemědělské, energetické, surovinové, environmentální, regionální a hospodářské politiky, a vyjadřují tak sociálně ekonomický význam sociálně ekonomický význam zemědělství v celé škále ekonomických, přírodních a společenských vztahů, které spojuje společná odpovědnost za trvale udržitelný rozvoj

Strategie udržitelného rozvoje venkova v souladu s doporučeními EK musí mj. brát v úvahu existující vazby mezi obcemi na venkově a městskými centry, zejména specifické rysy daného území, trendy regionálních trhů práce, možnosti využívání telekomunikačních a informačních technologií, předpoklady pro turistiku, která se stává významným zdrojem příjmu v mnoha oblastech, pokud nejde o pouhé ubytování, ale je k dispozici i infrastruktura sloužící zábavě a rekreaci. Půjde především o využití potenciálu bohatých kulturních tradic českého venkova a rozšíření mimoprodukčních funkcí zemědělství sloužících rozvoji cestovního ruchu. Z tohoto důvodu ve vazbě na politiku soudržnosti EU je v ose III. Programu rozvoje venkova řešena místní problematika venkovských obcí na celém území, které je v ČR zařazeno do Cíle 1, tj. kromě Prahy. Tam je situována obnova a rozvoj vesnic, zakládání malých podniků do 10 zaměstnanců bez omezení sektorů, včetně druhého stupně zpracování potravin. Podporován bude rozvoj výroby regionálních výrobků zemědělského i nezemědělského charakteru

Obecně platí, aby cílem udržitelného rozvoje bylo vytváření takových podmínek pro ekonomický růst, který by při minimálních dopadech na životní prostředí zajistil odpovídající kvalitu života stávajících i budoucích generací. Znamená to zajistit stabilitu hospodářského prostoru ČR a odolnost vůči vnějším negativním vlivům.

Pro rozvoje venkova je nutné vytvořit podmínky pro podnikání minimálně zatěžující životní prostředí. S tím souvisí i orientace na dostatečně flexibilní konkurenceschopnou ekonomiku založenou na nových znalostech. V praxi bude toto zajištění těchto podmínek vyžadovat snížení daňové zátěže podnikání, zjednodušení administrativy, zvýšení podílu aktivit a produktů s vyšší přidanou hodnotou a vyšším zhodnocením materiálových a energetických vstupů. Bude rovněž

nezbytné zdůraznit význam znalostní ekonomiky pro praktickou potřebu podniků, protože vedení podniků by mělo u svých ekonomických aktivit průběžně vykazovat potřebnou ekologickou účinnost a stanovit odpovídající a únosný rámec prosperity podniků, které musí zajistit ve shodě s požadavky na ochranu životního prostředí. Jde o takzvaný environmentální management podniků, které jeho prostřednictvím mohou získat určitou konkurenční výhodu.

V zájmu udržitelného rozvoje však půjde především o zhodnocení a aktivaci lidského kapitálu a jeho motivaci ke vzdělávání umožňující větší provázanost mezi vědeckovýzkumnými poznatky a jejich využitím v praxi. Pro udržitelný rozvoj v ČR bude důležité se zaměřit na oblasti s negativními dopady dosavadní činnosti, zejména na oblasti s nestabilním osídlením, nedostatečnou ekonomickou výkonností, vysokou mírou nezaměstnanosti a narušeným životním prostředím a realizovat především ta opatření, která přispějí ke zlepšení života v těchto oblastech.

V této souvislosti půjde především o sledování strukturální nezaměstnanosti, která souvisí se změnami v odvětvové struktuře ekonomiky. Zlepšení zjištěné situace předpokládá jinou kvalifikační strukturu pracovníků a bude mít výrazný vliv na zvýšení sociálního potenciálu v oblasti.

Pro programové období 2007-2013 se v rámci restrukturalizace ve venkovském prostoru předpokládá nadále podpora znevýhodněných oblastí za účelem zvýšení podílu mimoprodukčních funkcí zemědělství a podpora investic a inovací pro jeho technickou a technologickou modernizaci. Ve znevýhodněných oblastech řada zemědělských podniků pečuje nebo by mělo trvale pečovat o velké přírodní hodnoty. Z dosavadních analýz vyplývá, že pro rozvojový potenciál jednotlivých venkovských obcí je důležité vybavení základními prvky občanské a technické infrastruktury, tj. existence mateřské školy, základní školy, zdravotnického zařízení, pošty, dopravní infrastruktury, vodovodu, kanalizace a veřejné distribuční sítě pro zásobování plynem tam, kde to je možné. V takové obci jsou splněny podmínky pro umístění dalších ekonomických činností a pro úspěšnost diverzifikace tak, jak je předpokládána pro další programové období.

Při formování dotačních podpor je třeba respektovat řadu kritérií harmonizovaných s kritérii EK umožňujících výběr teritorií vhodných pro uplatňování opatření zabráňujících ohrožení sociální integrity venkova a umožňujících přetrvání přírodního prostředí.

V zásadě jde o to, aby i přes globalizační trendy byl vytvořen dostatečný prostor pro udržitelný rozvoj zemědělství a venkovského prostoru. Přes všechny problémy, se kterými se zemědělství musí vyrovnat, jako je konkurenceschopnost na trzích, postupné omezení určitých komodit (v současné době cukru), negativní cenový vliv supermarketů, omezení kvót, zvýšený dovoz ze zahraničí apod., zůstává zemědělství významným základem sociálně ekonomického rozvoje venkova a jeden z přispívatelů jeho růstového potenciálu.

Na opatření určená pro rozvoj venkova je nutné se dívat i z pozice právě místních koncepcí rozvoje diverzifikace, pro které bude významné, aby byly zapojeny do velkých investičních akcí v rámci regionální, resp. strukturální politiky. Takovéto propojení by přineslo celkové zvýšení hospodářských aktivit a zaměstnanosti a umožnilo by vícenásobně využít místní infrastrukturu a environmentální management na venkově.

Pro udržitelný rozvoj venkova je důležité využití nabídky operačních programů pro období 2007-2013 orientovaných především na inovace a investice. Úkolem realizačních týmů v oblasti informačních a komunikačních technologií bude podpořit těmito technologiemi iniciativy lidí na vesnici a napomoci slabě osídleným oblastem. Tyto komunikační a počítačové sítě mohou výrazně zlepšit nejen všeobecnou informovanost těchto oblastí, ale umožnit výměnu informací o nabídce a kvalitě produktů, výměnu zkušeností z praxe, poradenskou činnost při spolupráci výrobců se zpracovateli a maloobchodníky. Pro udržitelný rozvoj venkova má význam otvírání

nových příjmových možností. V současné době je zájem podnikatelů v zemědělství soustředěn například na pěstování energetických plodin a na budování potřebných zpracovatelských kapacit. U malých podniků půjde například o udržování tradičních řemesel, o výrobu regionálních, resp. krajových výrobků a specialit.

Závěr

Evropská komise počítá pro příští programovací období s podporou 88,75 mld. EUR pro Fond rozvoje venkova – EAFRD, který podpoří inovaci a diverzifikaci na venkově vedle konvenčního zemědělství, umožní zachování diverzity agrárních podnikatelských struktur a přispěje ke konkurenceschopnosti a udržitelnosti venkovských regionů.

Literatura:

HRABÁNKOVÁ, M.(2000): *Monitoring*. 1. vydání, Praha, ISBN 80-7105-210-8.

HRABÁNKOVÁ, M.(2002): *Monitoring and projects' evaluation as principles of efficiency of adopted measures*. In: *Zemědělská ekonomika*, č. 3, ISSN 0139-570X.

Tato studie mohla vzniknout na základě projektu VaV MPSV I J 055/05 – DP1 „Multifunkčnosti k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství“.

Recenzent:

Doc. Ing. Ivana Boháčková, CSc.
ČZU Praha

EKOSYSTÉMY A UDRŽITELNOST ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

ECOSYSTEMS AND THE CZECH AGRICULTURE SUSTAINABILITY

Josef Seják, Jaroslava Vráblíková

Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta životního prostředí, Králova výšina 7, Ústí nad Labem, 400 96, Česká republika,
sejak@fzp.ujep.cz

Abstrakt

Zemědělské půdy jako antropogenní biotopy konkurují v nárocích na území přirozeným a přírodě blízkým biotopům a ekosystémům. Přirozené ekosystémy udržují stabilní složení atmosféry, nutné k dýchání a výživě živých organismů, poskytují čistou vodu a další životně důležité služby. Udržitelná obnova krajiny znamená optimalizovat poměr mezi přirozenými ekosystémy a antropogenními argoekosystémy. Při monitorování udržitelnosti území je vhodné kombinovat použití metody hodnocení biotopů (umožňující porovnání bodových hodnot vybraného území v různých časových obdobích) s posuzováním vývoje aspektů krajinného rázu a u zemědělských půd brát v úvahu také změny v obsahu organické složky půd a s tím související míry nevratného odnosu látek z povodí. Požadavek minimalizace odnosů látek z krajiny je velmi potřebné promítnout i do podmínek pro poskytování dotací Programu rozvoje venkova na období 2007-2013.

Abstract

Agricultural lands as anthropogenic biotopes compete with natural biotopes and ecosystems. Natural ecosystems sustain composition of atmosphere, necessary to breathing and sustenance of living organisms, offer clean water and other life important services. Sustainable restoration of landscape means optimizing ratio between natural ecosystems and anthropogenic agriecosystems. In this process of monitoring landscape sustainability, it is useful to combine the method of biotope valuation (enables to compare territorial values in different time points) with evaluating the scenic nature, content of soil organic compounds and with irreversible loss of materials from drained agricultural lands. Minimisation of material loss from landscapes should be incorporated into the EU grant programme of rural development 2007 - 2013.

Klíčová slova: *přirozené ekosystémy, agroekosystémy, udržitelnost českého zemědělství, předpoklady udržitelnosti*

Key words: *natural ecosystems, agriecosystems, Czech agriculture sustainability, sustainability assumptions*

Úvodem

Zemědělství patří nesporně k nejstarším lidským aktivitám, protože odnepaměti skýtalo obživu a další zdroje pro přežití našich předků. I když úroveň vědeckotechnických poznatků dosáhla v posledních desetiletích takové úrovně, která umožňuje zabezpečovat část zemědělských produktů v prostředí umělé fotosyntézy, přesto rozhodující část světové zemědělské produkce je, a velmi pravděpodobně ještě dlouho zůstane, závislá na rozloze a kvalitě zemědělských půd. Přitom přeměna přirozených ekosystémů na zemědělské půdy v nedávné historii byla a může být i nadále spjata s výraznými ekologickými ztrátami na funkcích ekosystémů, které zabezpečují zcela nenahraditelné životodárné prostředí a podmínky pro existenci lidí a všech dalších forem

života. Proto zkoumání, identifikace a monitorování podmínek udržitelnosti zemědělství tvoří důležitý předmět současného vědeckého zájmu.

K základním pojmům

Co je *zemědělství*? Lidská aktivita založená na přeměně přirozené krajiny v zemědělskou půdu a na její kultivaci za účelem pěstování plodin a chovu domácích zvířat k uspokojování základních existenčních materiálních životních potřeb (výživa, ošacení, bydlení, ochrana zdraví). Vedle produkce potravin je i produkcí textilních a farmaceutických surovin, obnovitelných energetických a širokého spektra dalších materiálně-energetických zdrojů. Zemědělství jako obdělávání země (půdy) provází člověka od prehistorie prakticky po celou archeologicky doloženou historii období posledního interglaciálu.

Ve středoevropských podmínkách mírného pásma se zemědělství začalo rozvíjet v postglaciální době (mrazy poslední doby ledové dosáhly svého maxima před 18 tis. lety, viz Svoboda J., 2002, str. 10) poněkud později než v záplavových územích Předního východu, a to v souladu s postupem kolonizace území. První zemědělské činnosti jsou na území současné České republiky doloženy archeologicky v lesostepních oblastech z období 5-3 tis. let před n.l. (Löw, Míchal, 2003).

Zemědělství tvořilo prakticky až do 19. století rozhodující krajinnotvornou činnost. Jeho úspěšnost při zajišťování základní životních potřeb našich předků byla určována technickými možnostmi rozsahu obdělávaných půd, biologickými schopnostmi osiv a sadby, možnostmi obnovy živin a nakonec možnostmi boje proti potravním konkurentům.

Jak lze definovat *udržitelný rozvoj* v zemědělství? Přidržíme-li se současné legislativně zakotvené definice trvale udržitelného rozvoje, pak v zákoně č. 17/1992 Sb. o životním prostředí najdeme definici: „*Trvale udržitelný rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.*“ (§ 6 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí). Cíl zachování (udržení) přirozených funkcí ekosystémů znamená udržení základních podmínek pro existenci života (potravin, vzduch, voda, suroviny, energie).

Evropský parlament o dekádu později definoval udržitelný rozvoj takto: „*Udržitelný rozvoj znamená zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace*“ (Nařízení Evropského parlamentu a Rady číslo 2493/2000 a číslo 2494/2000).

Pokud vztáhneme uvedené obecné definice na zemědělství (chápané v jednotě zemědělského, lesního a vodního hospodářství, které v ČR představují plošně téměř 90% území), potom udržitelným rozvojem v zemědělství (tj. při děláni se zemí, při nakládání se zemědělskou půdou) můžeme rozumět takové způsoby kultivace zemědělských půd, které v mezích kapacity ekosystémů zabezpečují současným i budoucím generacím základní životní potřeby a nesnižují přitom rozmanitost přírody a zachovávají přirozené funkce ekosystémů.

Česká definice samozřejmě kriticky závisí na chápání pojmu „základní životní potřeby“. Je-li historicky úlohou zemědělství poskytovat potraviny k výživě a suroviny k odívání, bydlení a otopu a suroviny k ochraně zdraví, jde o uspokojování několika zcela základních materiálních potřeb fyziologického rázu (jídlo, oděv, obydlí, otop, ochrana zdraví), ke kterým dále patří potřeba čistého vzduchu, čisté vody a spánek. Psychologie ukazuje, že určitá minimální hladina uspokojení těchto fyziologických potřeb je nutná k přežití lidského jedince a je nutnou podmínkou pro realizaci vyšších společenských a morálních potřeb člověka, které mohou vést

k jeho plné tvůrčí seberealizaci (viz Maslowova hierarchie lidských potřeb, in Lutz, Lux, 1988, s. 9-19).

V obou definicích udržitelného rozvoje jsou vůči sociálně-ekonomickému rozvoji (tj. vůči uspokojování základních životních potřeb resp. vůči zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí) uvedeny důležité omezující podmínky. Udržitelným může být jen takový sociálně-ekonomický rozvoj, který se děje v mezích kapacity ekosystémů, nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.

Někteří autoři zařazují zemědělství, jakožto historicky původní ekonomickou činnost lidí při kultivaci území, mezi ekonomické sektory, které snižují rozmanitost přírody, omezují biodiverzitu a narušují přirozené funkce ekosystémů. Toto tvrzení však zdaleka nemá z hlediska historie všeobecnou platnost a vztahuje se ponejvíce především na zúžené chápání a prosazování úlohy zemědělství v centrálně plánovaném ekonomickém systému s jeho velkoplošnými devastujícími zásahy (podobné industrializační tendence jsou ovšem identifikovány i ve vyspělých tržních ekonomikách druhé poloviny 20. století).

Máme-li být schopni identifikovat, který sociálně-ekonomický rozvoj „zachovává přirozené funkce ekosystémů“ a který je omezuje či likviduje, musíme již na počátku řešení podat jasný výklad významu funkcí ekosystémů.

Význam přirozených ekosystémů

V souladu s evoluční teorií život na Zemi vznikl díky působení energie Slunce. Ze Slunce na Zemi neustále přichází již několik miliard let sluneční energie o příkonu 180 000 TW a ohřívá Zemi o cca 285 °C (Pokorný, 2001). Díky působení sluneční energie a existenci různorodých forem života je povrch Země udržován ve specifickém termodynamicky a chemicky nerovnovázném stavu, kdy vedle sebe existují látky v různém skupenství, existuje atmosféra s relativně vysokým obsahem kyslíku (ten je nutným katalyzátorem výživy živých organismů), existují ekosystémy jakožto funkční vztahy různých společenství živých organismů navzájem a s jejich neživým prostředím.

Proč jsou přírodní ekosystémy pro člověka důležité a nenahraditelné? Lidstvo, podobně jako všechny vyšší formy života, je existenčně závislé na produktivitě ekosystémů (zahrnující úrodnost a schopnost půd recyklovat čili obnovovat zdroje), zejména na jejich procesech obnovy zdrojů. Produkce potravy, absorpce odpadů, čištění ovzduší a vody – to jsou zcela zásadní a nenahraditelné funkce či úlohy ekosystémů. Ekosystémy udržují stabilní složení atmosféry, nutné k dýchání a tělesné výživě živých organismů, poskytují čistou vodu a řadu dalších životně důležitých služeb. Produktivita ekosystémů je omezena tokem sluneční energie na jednotku příslušného území, konkrétní dostupností vody a živin a efektivností přeměn ve fyzikálních procesech. Uvedené základní životodárné procesy ekosystémů nejsou ve významnější míře nahraditelné technickými procesy.

Vědecké odhady ukazují, že až 90 % produkce kyslíku zabezpečují oceánské a mořské ekosystémy. Překvapivým zjištěním z nově vyvinutých genetických analýz je, že v každém litru oceánských a mořských vod lze identifikovat kolem dvaceti tisíc mikroorganismů. Mikroorganismy tvoří drtivou většinu oceánské a mořské biomasy. Odhaduje se, že celkový počet těchto oceánských a mořských druhů mikroorganismů dosahuje pěti až deseti milionů. Bez ekologických služeb těchto převážně neviditelných forem života by nebyla možná existence současných „vyšších“ druhů, včetně člověka. Proto je nutné mnohem intenzivněji bránit všem formám antropogenního znečišťování světových oceánů a moří.

Podmínky produktivity ekosystémů se výrazně liší podle lokalit (klimatu, půd, biotopů atd.). Běžný lokální horní limit produkce ekosystémů a absorpce odpadů (produktivita násobená

rozlohou) určuje místní nosnou kapacitu ekosystémů pro lidskou populaci v tomto místě. Nosnou kapacitu území lze tudíž definovat v antropogenním pohledu jako maximální počet obyvatel, kteří mohou být těmito místními ekosystémy podporováni při jejich daném životním stylu, materiálové spotřebě a produkci odpadů. Nosná kapacita je tudíž funkcí hodnot (kultury) a prostředků (technologií) společnosti a nikoli pouze funkcí fyzických podmínek, jako je tomu v případě produktivity ekosystémů (Bossel, 1996). Celková nosná kapacita ekosystému Země je tudíž omezená, a to i při dosažení nejlepších kulturních a technologických podmínek.

Existují přitom velké regionální rozdíly v úrovni nosné kapacity ekosystémů. V mnoha lokalitách je produktivita ekosystémů snížena v důsledku antropogenních zásahů a následně klesá i nosná kapacita území. V mnoha oblastech hustota obyvatelstva značně přesahuje nosnou kapacitu území a udržování jeho životní úrovně se děje využíváním produktivity ekosystémů jiných regionů či ohrožováním budoucí globální produktivity (obchod s potravinami, palivy, zdroji, absorpce znečištění v atmosféře či světových oceánech, využívání neobnovitelných zdrojů, vytváření antropogenních odpadů atd.).

Již od počátků průmyslové revoluce, se strmým růstem počtu obyvatel světa a s rostoucí intenzitou výroby i spotřeby, lidé přírodní ekosystémy likvidují a poškozují, a to v míře v současnosti již ohrožující jejich vlastní přežití. Za posledních sto let byla celosvětově zničena polovina nejhodnotnějších mokřadů a polovina přírodních lesů.

Funkce ekosystémů lze identifikovat jako toky energie, vody, látek a informací. V ekologické vědě se studium toků energie v přirozených ekosystémech dosud zejména zaměřovalo na toky energie v potravních řetězcích, počínaje fotosyntézou přes býložravce, dravce k rozkladným procesům. Fotosyntézou se však váže jen menší část sluneční energie. Pro větší část sluneční energie (60-80%) je však určující, zda se spotřebuje na výpar vody nebo zda se na uměle odvodněných (či zpevněných, zastavěných apod.) površích mění na teplo.

V souladu s teorií dynamických živých systémů je třeba se na přirozené ekosystémy dívat jako na otevřené živé systémy, které se díky neustálému příkonu energie, ponechány samy o sobě, zdokonalují, snižují vnitřní míru své neuspořádanosti (entropie). Tím se živé systémy zásadně odlišují od strojů, které ponechány samy o sobě spějí k neuspořádanosti, zvětšují svou entropii (Pokorný J., 2001, Capra, 2004). Krajina a její ekosystémy, tak jak se v Evropě mírného pásma rozvinuly od konce posledního zalednění, znamenaly postupný rozvoj klimaxových porostů a vznik stabilních systémů s minimálními ztrátami látek z nich odcházejících.

Přirozené dlouhodobě funkční ekosystémy, utvářené v období po poslední době ledové (tj. v posledních 12-18 tis. letech), se vyznačují uzavřenými koloběhy a nízkými ztrátami látek, jsou energeticky otevřené a látkově uzavřené. Strategie udržitelného hospodaření v území musí začít brát tyto skutečnosti v úvahu ve své hospodářské politice a musí začít podporovat snahy o uzavírání cyklů vody a látek, vytváření dostatku odpařovacích kapacit v nivách řek a kondenzačních ploch s funkční vegetací na horách a kopcích (Pokorný, 2001).

Význam agroekosystémů

Obecně je zřejmé, že zemědělské půdy jako antropogenní biotopy konkurují v nárocích na území přirozeným a přírodě blízkým biotopům. Agroekosystémy se jako antropogenní, člověkem přizpůsobené části území určené k produkci speciálních rostlin, odlišují od přirozených ekosystémů tím, že člověk z nich odebírá biomasu („*produktivita zemědělských rostlin je doslova hmotným základem existence lidstva*“, Nátr, 2005, s. 9), redukuje v nich rostlinné druhy na několik člověku užitečných kultur, které zabezpečují relativně nejvyšší hospodářské výnosy. Biomasu takto odebranou ke spotřebě a energii v ní obsaženou je potřebné do zemědělských

půd vracet (dodávat jiným způsobem). Na druhé straně pod povrchem zemědělské půdy se skrývá významná diverzita druhů, jejichž počet roste s její kvalitou.

Pokud bylo zemědělství na území současné ČR v průběhu několika tisíciletí a zejména pak posledního tisíciletí rozvíjeno v souladu s přírodními podmínkami a vedlo k postupným malým úpravám reliéfu krajiny, která zachovávala svou základní kostru přirozených ekosystémů, mohlo krajinu spoluvytvářet a biodiverzitu i zvyšovat.

Počínaje neolitickým žárovým zemědělstvím (5300-4300 př.n.l.) se realizovalo střídání přirozeného vývoje krajiny s jejím dočasným zemědělským využíváním a archeologické důkazy svědčí o tom, že v území střední Evropy nebyla narušována ekologická rovnováha. Určité erozní procesy jsou na území dnešní ČR zaznamenány až v posledním tisíciletí př.n.l. a zejména v první polovině 1. tisíciletí, kdy rostlo významněji pravěké osídlení, nastupovalo intenzivnější obilnářství a těžba dřeva za účelem hutnictví bronzu (Löw, Michal, 2003, s. 288).

Zvládnutí výroby železa a jeho využití k orbě znamenalo postupný přechod k přílohové soustavě (trvalé střídání orné půdy a přílohu), která vedla poprvé v historii mírného pásma k fixaci osad a ke vzniku zemědělských obvodů – plužin. Hnojení stále nebylo problémem, protože lada byla využívána k pastvě hospodářských zvířat a zelenému hnojení.

Období raného středověku a osídlování území dnešní ČR Slovany znamenalo návrat ke kočovnému žárovému systému a přílohová soustava a zakládání trvalých sídel se začaly prosazovat znovu až od 8. století. Když pak zhruba od 14. st. došlo k významné kolonizaci území a k přechodu na trojpolní zemědělskou hospodářskou soustavu, stále šlo z hlediska využívání zemědělských půd jen o místně uzavřené cykly živin a látek.

V historii zemědělství na území ČR lze jako dlouhodobou negativní externalitu vlivu přeměny přírodních biotopů na ornou půdu zaznamenat problém eroze půd, zejména vodní eroze. Problém vodní eroze začal nabývat na významu již zhruba od 14. století, kdy s osídlováním poprvé došlo k významnému zemědělskému zapojení původně přírodních biotopů v podobě jejich přeměny na orné půdy a pastviny. V historii území ČR došlo k nejvyššímu nárůstu podílu orných půd na konci 19. století, kdy s rychlým růstem počtu obyvatel tento podíl na rozloze území ČR dosáhl úrovně téměř 52% (Bičík, Jeleček, 2001), zatímco v současnosti již klesl těsně pod 40%. Problému eroze naši předci čelili účelným členěním krajiny s cílem dosažení protierozní funkce pomocí udržování kostry relativně přírodních biotopů.

Jak uvádí V. Ložek: *„Tam, kde vedle sebe existovaly jak plochy v různé míře obdělané, tak zachované ve víceméně přírodním stavu, znamenalo zkulturnění krajiny zvýšení krajinné diverzity proti potenciálnímu přírodnímu stavu“* (V. Ložek, str. 37).

Podobně lze v historii posledního tisíciletí identifikovat na území současné ČR vznik velkých povodní, což bylo způsobeno plošným odlesňováním a následně i narušením rovnováhy hydrických cyklů a porušením schopnosti krajiny vyrovnávat velké rozdíly teplot. Povodním předci nedokázali čelit poznáním jejich příčin, proto se v povodích přizpůsobovali jasným vymezení míst vhodných pro osídlování, zahrnujících území mimo dosah povodňových vod. Staletými zkušenostmi, předávanými z generace na generaci, dokázali naši předci i při zemědělském využívání území zachovávat krajinu v relativně udržitelné podobě.

Neudržitelné změny ve využívání zemědělských půd nastaly v průběhu 20. století až s rozvojem chemických výrob a s aplikací minerálních hnojiv a s jednostrannou přeměnou krajiny ve prospěch využívání velkovýrobních technologií. Neudržitelnost nakládání se zemědělskou půdou byla způsobena otevřením do té doby místně uzavřených ekologických cyklů energie, vody, látek a informací. Industriální přeměna krajiny s cílem maximalizace domácí zemědělské produkce vedla v dlouhodobějším časovém horizontu k fatálním škodám na ekologických funkcích území a na biodiverzitě. Jednostranné zvyšování dávek minerálních hnojiv kulminovalo

v ČR na konci období centrálně plánované ekonomiky (na konci 80. let 20. st.). Plošné meliorace provedené v souhrnu na více jak milionu hektarů zemědělských půd odbouraly přirozený zadržovací mechanismus krajiny a vedly k dramatickému zrychlení odtoků vod (vytlačení vod z povrchu kontinentu), k nárůstu eroze zemědělských půd a k výraznému omezení biodiverzity a života v krajině.

Za čtyřicet let působení centrálně plánovaného systému se sice krátkodobě enormně zvýšily výnosy zemědělských plodin i přírůstky v živočišných výrobcích, z krajiny však zmizela různorodost života a zemědělské půdy zůstaly jednostrannou aplikací minerálních hnojiv a pesticidů, odvodněním a fragmentací hydrických cyklů kontaminovány a zbaveny významného podílu organické složky.

Měření a monitorování vývoje biodiverzity

Existují-li na vliv zemědělství na rozmanitost přírody a na přirozené funkce ekosystémů rozdílné názory, je nutné především jasně definovat diverzitu přírody a vyjasnit pojem přirozených funkcí ekosystémů.

Rozmanitost či diverzitu přírody lze v zásadě považovat za synonymum biologické diverzity (mohou se od sebe odlišovat pouze v tom, že diverzita přírody může zahrnovat i geodiverzitu). Biodiverzita znamená *variabilitu či rozmanitost forem života (živých druhů) v rovině genetické, druhové a ekosystémové („biodiverzita je rozmanitost živých organismů ze všech zdrojů, zahrnujících mj. zemské, mořské a další vodní ekosystémy“*: Úmluva o biodiverzitě, 1992). Nicméně prakticky je dosud biodiverzita měřena převážně prostřednictvím bohatosti druhů (*species richness*), tj. počtem druhů v určitém území a v rámci druhové bohatosti pouze počtem makrodruhů, tj. počtem tzv. vyšších rostlinných a živočišných druhů. Mikrobiologové však již začínají v současnosti rozlišovat všechny živé formy nikoli na rostlinné a živočišné, ale na jednobuněčné prokaryotní (bezjaderné) a všechny ostatní eukaryotní organismy (s pravým jádrem).

Při měření biodiverzity je dosud všeobecně přehlížen fakt, že rozmanitost života na Zemi začala u bakterií a dalších mikroskopických jednobuněčných organismů, které založily podmínky pro existenci vyšších druhů. Nedoceňuje se dosud fakt, že všechny tzv. vyšší formy života, včetně člověka, jsou pouze sítěmi mikroforem života. Každá buňka všech vyšších druhů (makrodruhů) v sobě obsahuje mitochondrie, původně samostatnou mikroformu života, které zabezpečují přenos energie pro tyto vyšší druhy. U rostlinných druhů lze v každé buňce nalézt navíc chloroplasty zabezpečující pro rostliny syntetizaci cukrů nutných k jejich růstu (ke tvorbě biohmoty).

Zatímco systematický monitoring genetické různorodosti v rámci druhů je záležitostí příštích období, měření biodiverzity prostřednictvím počtu druhů je rovněž významně omezeno skutečností, že vědecky je popsáno asi 1,5 mil. rostlinných a živočišných druhů, zatímco celkový počet druhů je odhadován na úrovni 5 – 30 milionů, někteří autoři dokonce odhadují tento počet až na 90 milionů.

Neslibnější cestou k měření biodiverzity jsou ekosystémy (ekosystém = „*dynamický systém rostlin, živočichů a společenství mikroorganismů a jejich neživého prostředí, vzájemně se ovlivňující jako funkční celek*“: Úmluva o biodiverzitě, 1992). Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny definuje v § 3 ekosystém jako „*funkční soustava živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se vzájemně ovlivňují a vyvíjejí v určitém prostoru a čase*“. Pracovně můžeme ekosystémy definovat jako systémy, v nichž přírodní procesy hrají dominantní úlohu.

Ekosystémy jsou prostorově spojeny s biotopy (habitats). Podle zákona č. 114/1992 Sb. je biotop definován jako „soubor veškerých neživých a živých činitelů, které ve vzájemném působení vytvářejí životní prostředí určitého jedince, druhu, populace, společenstva. Biotop je takové místní prostředí, které splňuje nároky charakteristické pro druhy rostlin a živočichů“. Biotopy spojují ekosystémy se zemským povrchem.

Biodiverzita je úzce spjata s územním rámcem. To je důvod, proč je hodnocení ekologické kvality území lepším přístupem k měření a hodnocení biodiverzity než jakýkoli jiný přístup nepropojený s územní dimenzí.

Měření biodiverzity lze pro účely porovnávání přirozených ekosystémů a agroekosystémů provádět pomocí metody hodnocení biotopů ČR, která byla nedávno rozpracována v rámci tříletého projektu MŽP (Seják, Dejmal a kol., 2003). Metoda hodnocení biotopů umožňuje identifikaci a kvantifikaci rostlinných a živočišných druhů, umožňuje i vyjádření bodové a peněžní hodnoty biotopů a je obecně aplikovatelná jak na měření ekologické újmy, tak ekologických přínosů ze změny charakteru využívání území na některé z mimoprodukčních funkcí zemědělství.

Odvodňováním zemědělských půd, zástavbami a zpevňováním povrchů lidé narušují schopnost přírody vyrovnávat teploty mezi oblastmi. Fragmentací a destrukcí hydrických cyklů se lidé zároveň vystavují zvýšenému riziku katastrofických místních povodní.

Hlavní příčiny degradace přirozených ekosystémů se objevily v souvislosti s velkoplošnými zásahy do přirozených vegetačních porostů a v souvislosti s odváděním vody z území.

S toky energie a vody souvisí i toky látek. Udržitelnost funkcí ekosystémů v přirozených povodích lze měřit jejich hrubou produkcí a prostřednictvím úniků látek z těchto ekosystémů. Tyto ztráty lze měřit pomocí průtoků a pomocí průběžného měření vodivosti vody (odpovídá chemickému složení vody podle obsahu iontů). Nejvyšší ztráty látek a nejvyšší rozkolísanost průtoků v závislosti na srážkách se projevují v odvodněných částech povodí s převládajícími ornými půdami a velkým podílem zpevněných povrchů. Např. v Labi ročně odtéká na milion tun čistého vápníku, hořčíku, draslíku a sodíku. Tyto ohromné ztráty alkálií vedou k urychlenému ubývání organických látek v půdách, půdy se okyselují a mění se na neživé systémy neschopné vlastní regulace.

Ztráty látek z odvodněných zemědělských půd jsou větší než z přirozených území lesů, luk a mokřadů (*doloženo publikací Vymazal, 2001*).

Na základě publikovaných zjištěných rozdílů se tudíž dá orientačně odhadovat, jak velké ztráty na dlouhodobé produktivě ekosystémů ČR např. vznikly melioracemi více jak milionu hektarů zemědělské půdy.

Obnova krajiny ČR v souladu s požadavky udržitelného rozvoje znamená řešit tyto problémy v celých povodích. V horních částech povodí, které jsou nejcitlivější k vymývání půdy povrchovou vodou, by měly být rozšiřovány plochy lesů a mokřadů.

Přitom je třeba usilovat o místně optimální poměr mezi přirozenými ekosystémy (v podmínkách současné ČR vyjadřované zejména systémem lokálních ÚSES – územních systémů ekologické stability), které zejména zabezpečují ekologickou stabilitu krajiny a plnění regulačních ekologických funkcí, a agroekosystémy, které plní primárně roli získávání biomasy pro lidskou výživu. Je přitom zřejmé, že i agroekosystémy musí být využívány ekologicky šetrným způsobem, který umožňuje udržovat a vyváženě zlepšovat jejich integrovanou produkční kvalitu (chápanou z hlediska nejen tržní zemědělské produkce, ale také z hlediska kvality ekologických funkcí zemědělských půd).

Závěrečná doporučení

Proto při monitorování a prosazování vývoje krajiny z hlediska udržitelnosti je vhodné kombinovat použití metody hodnocení biotopů (umožňující porovnání bodových hodnot vybraného území v různých časových obdobích) s posuzováním vývoje aspektů krajinného rázu a u zemědělských půd brát v úvahu také změny v obsahu organické složky půd a celkové změny vlastností půd a s tím související míry nevratného odnosu látek z povodí. Požadavek minimalizace odnosů látek z krajiny je velmi potřebné promítnout i do konkretizace podmínek pro poskytování schválených dotací Programu rozvoje venkova (PRV) na období 2007-2013.

Tímto Programem a dalšími formami podpor z veřejných fondů národních i unijních bude v České republice uskutečňována Společná zemědělská politika Evropské unie. Jednotlivá podpůrná opatření PRV, realizovaná v rámci tzv. os, jsou podrobena tzv. ex-ante hodnocení (podle Nařízení Rady č. 1698/2005), které by mělo zohlednit dopady realizace jednotlivých opatření PRV na životní prostředí, sociální a demografickou problematiku atd. K tomuto hodnocení přispívá i projekt MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnost k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství, který napomáhá posouzení jednotlivých opatření PRV z hlediska jejich environmentálního a sociálního dopadu. Cílem hodnocení je získání podkladů pro úpravy nastavení podmínek pro poskytování dotací tak, aby celý program působil optimálně směrem k udržitelnosti zemědělských půd a ke zlepšování a diversifikaci celkového krajinného rázu příslušného území.

Literatura:

- BIČÍK, I., JELEČEK, L. (2001) *Regionální rozdíly ve využití české krajiny v 19. a 20. století (ve světle údajů evidence katastru)*, in: Tvář naší země - krajina v ohrožení (6), Studio JB, str. 30-40.
- BOSSEL, H. (1996) *Ecosystems and Society: Implications for Sustainable Development*, World Futures, vol. 47, pp. 143-213
- CAPRA, F. (2004) *Tkáň života, Nová syntéza hmoty a mysli*, Academia Praha
- LOŽEK, V. (2001) *Krajina a její diverzita v proměnách času*, in: Tvář naší země , s. 35-37, ČKA,
- LÖW, J., MÍCHAL, I (2003) *Krajinný ráz*, nakl. Lesnická práce
- LUTZ, M.A., LUX, K (1988) *Humanistic Economics*, The Bootstrap Press, New York.
- NÁTR, L. (2005) *Rozvoj trvale neudržitelný*, nakl. Karolinum, Praha.
- POKORNÝ, J. (2001) *Krajina jako dynamický, živý systém – člověk řídí toky energie, vody a látek v krajině*, in: Tvář naší země , s. 38-44, ČKA.
- SEJÁK, J., DEJMAL, I. A KOL. (2003) *Hodnocení a oceňování biotopů České republiky*, ČEÚ Praha.
- SVOBODA, J. (2002) *Utajené dějiny podnebí*, nakl. Ivo Železný
- VYMAZAL, J. (2001) *Nutrient Cycling and Retention in Natural and Constructed Wetlands*, Backhuys Publishers, Leiden, The Netherlands.

Podpořeno grantem MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnosti k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství.

Recenzent:

Doc. Ing. Miloš Zapletal, Dr.
Slezská univerzita v Opavě

IDENTIFIKACE POKRYTÍ CELOPOLEČENSKÝCH EFEKTŮ MULTIFUNKČNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PODPORAMI Z NÁRODNÍCH OPERAČNÍCH PROGRAMŮ S FINANČNÍ ÚČASTÍ FONDŮ EU V LETECH 2007 – 2013

IDENTIFICATION OF COVERAGE OF SOCIAL ASPECTS OF MULTIFUNCTIONAL AGRICULTURE BY GRANTS FROM THE NATIONAL OPERATIONAL PROGRAMS WITH THE FINANCIAL PARTICIPATION OF EU FUNDS IN THE YEARS 2007 - 2013

Ivan Dejmál

Kamenická 45, Praha 7, 170 00, Česká republika,
dejmal@chello.cz

Abstrakt

Multifunkční zemědělství přináší kladné celospolečenské efekty v oblasti svých produkčních, přírodních a krajinotvorných a sociálně kulturních funkcí. Vedle toho je významným tvůrcem pracovních příležitostí na venkově. Identifikace pokrytí jeho celospolečenských efektů podporami z národních operačních programů má za cíl připravit podklad pro návrh posílení podpory těch činností, které přináší jak významný kladný efekt, tak zvyšují či udržují zaměstnanost na venkově, případně podklad pro návrh nového programu podpory těchto a dalších podporami dosud nepokrytých činností. Za tím účelem byla definována soustava kladných efektů multifunkčního zemědělství a tabelárně zpracována možná podpora činností které k nim vedou. Výsledkem je určení souboru z hlediska zaměstnanosti důležitých opatření a určení souboru dosud nepodporovaných činností zakládajících kladné efekty multifunkčního zemědělství.

Abstract

Multifunctional agricultural brings positive social effects in the areas of its production, natural and landscaping, and socio-cultural functions. It is also an important element in creating job opportunities in the countryside. The identification of the coverage of its social effects by support from the national operational programs aims at preparing a draft for strengthening the assistance to those activities which bring important positive benefit, thereby increasing or sustaining employment in the countryside, alternatively it aims to prepare a basis of a draft of new program of support of these and others by supporting activities not covered until now. The scale of positive effects of multifunctional agriculture was defined for this purpose and a summary sheet of possible activities which supports them was produced. The result is identification of a set for the realization of important measures from the point of view of employment and identification of a set of activities which establish positive effects of a multifunctional agricultural which are not supported yet.

Klíčová slova: *multifunkční zemědělství, rozvoj venkova, operační programy, zaměstnanost*

Key words: *multifunctional agriculture, countryside development, operational programs, employment*

Úvod

Multifunkční zemědělství přináší kladné celospolečenské efekty v oblasti svých produkčních, přírodních a krajinných a sociálně kulturních funkcí. Jedním z podstatných významů multifunkčního zemědělství je udržování a vytváření pracovních příležitostí na venkově, kde vlivem omezení někdejší zemědělské velkovýroby nastal veliký pokles zaměstnanosti a pracovních příležitostí v zemědělské prvovýrobě. Identifikace pokrytí celospolečenských efektů multifunkčního zemědělství podporami z národních operačních programů s finanční účastí fondů EU v letech 2007 – 2013 má za cíl vytipovat okruh činností, které svým charakterem vytvářejí nejvíce pracovních příležitostí a zjistit v jaké míře jsou stávajícími operačními programy podporovány a zjistit, zda existují činnosti vedoucí ke kladným efektům, které nejsou podporovány žádným z opatření stávajících operačních programů. Tím je vytvářen podklad pro návrh posílení podpory těch činností, které přináší jak významný kladný efekt, tak zvyšují či udržují zaměstnanost na venkově či případný návrh nového programu podpory těchto a dalších podporami dosud nepokrytých činností.

Zhodnocení navržených operačních programů a jimi poskytovaných podpor

Základním operačním programem v oblasti podpory činností multifunkčního zemědělství s kladným celospolečenským efektem je Program rozvoje zemědělství (PRV), kterým je uskutečňována společná zemědělská politika EU v České republice.

Z podpor vztahujících se ke třem okruhům sledovaných funkcí multifunkčního zemědělství - produkční funkce, přírodní a krajinné funkce a sociálně kulturní funkce - mají největší význam pro zaměstnanost podpory poskytované na následující opatření:

- II.1.3.1.1. Ekologické zemědělství
- II.1.3.1.2 Integrovaná produkce
- II.2.1.2. Založení porostů rychle rostoucích dřevin pro energetické využití
- III.1.1. Diverzifikace činností nezemědělské povahy
- III.1.2. Podpora zakládání podniků
- III.1.3. Podpora cestovního ruchu

Významný, i když často nepřímý vliv na zaměstnanost má podpora opatření:

- I.1.2. Investice do lesů
- I.1.3.1 Přidávání hodnoty zemědělských a potravinářských produktů
- I.1.3.2 Spolupráce při vývoji nových produktů postupů a technologií (resp. inovací) v potravinářství
- I.1.4. Pozemkové úpravy
- I.2.1. Seskupení producentů
- I.3.1 Další odborné vzdělávání a informační činnost
- I.3.4. Využívání poradenských služeb
- III 2. 1. Základní služby pro hospodářství a obyvatelstvo venkova
- III.2.2.2. Kulturní dědictví

Z hlediska zaměstnanosti jsou problematická opatření:

- I.1.1 Modernizace zemědělských podniků

Dopad tohoto opatření na zaměstnanost je ambivalentní. Některé nové technologie a zařízení mohou zvyšovat produktivitu na úkor potřeby pracovní síly. Jiné investice, jako například do techniky pro tvorbu a údržbu krajiny, mohou rozšiřovat okruh zemědělským podnikem vykonávaných činností a tím i zvyšovat potřebu pracovní síly.

II.1.3.3.1. Zatravnění orné půdy

Větší rozsah zatravnění zemědělským podnikem obhospodařované půdy může znamenat i celkové snížení potřeby práce.

II.2.2.1. Platby v rámci NATURA 2000 V LESÍCH - Zachování hospodářského souboru lesního porostu z předchozího produkčního cyklu

Realizace opatření ve svých důsledcích snižuje potřebu práce, celkově však nejde o rozlohou příliš významné plochy lesa.

III.2.2.1. Přírodní dědictví

Opatření je určené na podporu krajinného plánování, což sice o něco málo rozšíří absolutní objem pracovní nabídky. Ta ovšem pro nutnou vysokou odbornou pracovní specializaci v projektové činnosti bude jen z malé části využitelná obyvateli venkova.

Pro udržení a posílení zaměstnanosti na venkově jsou významné též další národní oborové a regionální operační programy, jejichž opatření většinou nejsou určeny speciálně pro venkov nebo podnikatele v zemědělství. Obecnou podporou infrastruktury a služeb i pro venkovské obce a podporou nezemědělského podnikání ve venkovském prostoru však vytvářejí příznivé sociální prostředí a ekonomické prostředí pro zemědělské podnikatele a zaměstnance v zemědělství.

Opatření Operačního programu Podnikání a inovace kromě obecného významu pro udržení a zvýšení zaměstnanosti na venkově je opatřeními:

1.1. Vznik firem

1.2. Rozvoj firem

podporou regionální diverzity ekonomických aktivit,

1.3. Inovace

modernizací podniků a

1.4. Efektivní energie

i podporou využívání OZE, snížení koncentrace CO₂, a stabilizace klimatu.

Operační program životní prostředí v Ose 3 udržitelné využívání zdrojů Energie je Oblastí intervence

3.1 -Výstavba nových zařízení a rekonstrukce stávajících zařízení s cílem zvýšení využívání OZE pro výrobu tepla, elektřiny a kombinované výroby tepla a elektřiny

podporou využívání OZE, stabilizace klimatu a snížení koncentrace CO₂. V ose 4 zkvalitnění nakládání s odpady je oblastí intervence

4.1– Zkvalitnění nakládání s odpady

je podporou odběru a ošetření nezpracovaných organických odpadů. Těmito podporami obecně přispívá k udržení a zvýšení zaměstnanosti na venkově a regionální diverzity ekonomických aktivit.

Regionální operační program (ROP) Jihozápad sleduje opatřením 3. Rozvoj cestovního ruchu jeho podporou a v jednotlivých podopatřeních

3.1 Rozvoj infrastruktury cestovního ruchu,

podporuje výstavbu zařízení cestovního ruchu,

3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cestovního ruchu,

přispívá k uchování kulturního dědictví a má význam pro udržování estetické funkce krajiny a diverzitu využívání rurálního prostoru, rozvoj rurální komunity, její identity a stylu života a

3.3 Rozvoj služeb cestovního ruchu, marketingu a produktů cestovního ruchu

má význam pro udržení a zvýšení zaměstnanosti na venkově a regionální diverzitu ekonomických aktivit.

ROP Střední Morava sleduje ve svých podpůrných opatřeních jak rozvoj infrastruktury a vybavenosti venkovských obcí tak rozvoj infrastruktury a podnikatelských služeb v cestovním ruchu:

- 2 Integrovaný rozvoj a obnova regionu
- 2.2. Rozvoj venkova
- 3. Cestovní ruch
- 3.2. Podnikatelská infrastruktura a služby

Tím přispívá k zaměstnanosti na venkově a regionální diverzitě ekonomických aktivit.

Podobně podporují cestovní ruch a tím regionální diverzitu ekonomických aktivit a zaměstnanost na venkově:

- ROP Střední Čechy
 - 2. Cestovní ruch
 - 2.1 Rozvoj a zkvalitňování podnikatelské infrastruktury ČR
- ROP Severozápad
 - 4.4. Udržitelný rozvoj cestovního ruchu
 - 4.4.3. Ubytování a pohostinství
- ROP Moravskoslezsko
 - 2. Podpora prosperity regionu
 - 2.3 Rozvoj cestovního ruchu
- ROP Severovýchod
 - 3: Cestovní ruch

Velmi významným pro udržení a zvýšení zaměstnanosti na venkově je národní Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, zejména jeho opatření

- 2. Aktivní politiky trhu práce
- 1) Posílení aktivních politik zaměstnanosti

Význam uvedených podpor pro zaměstnanost na venkově je však v řadě případů investičních akcí omezován striktním uplatňováním zákona o zadávání veřejných zakázek. Ve většině případů tak pracovní příležitost plynoucí z podporované výstavby není využita podnikateli a jejich zaměstnanci na venkově, ale většími firmami se sídlem ve městě a jejich zaměstnanci. K odstranění této situace je třeba legislativně upravit zadávání veřejných zakázek na venkově tak, aby zákonnou přednost měli místní podnikatelé.

Z identifikovaných kladných celospolečenských efektů multifunkčního zemědělství nejsou podporami z národních operačních programů pokryty:

Z oblasti přírodních a krajinných funkcí

- zachování druhové rozmanitosti – udržování genetické banky, například pěstování tradičních odrůd ovocných dřevin a zemědělských plodin,
- stabilizace klimatu snížením koncentrace CO₂ – funkcí absorbenta fotosyntézou zelených rostlin.

Z oblasti sociálně kulturních funkcí

- uchování kulturního dědictví včetně symbolických aspektů jako je vztah k půdě,
- prostor pro nový alternativní styl života.

Tyto funkce jsou sice v přímém vztahu k zaměstnanosti více méně neutrální, ale z mnoha jiných aspektů nesmírně důležité. Snížení koncentrace CO₂ je jednou ze stěžejních celosvětových potřeb a vztah k půdě jedním z klíčových momentů trvale udržitelného zemědělského hospodaření. Přitom právě tento aspekt je v situaci českého zemědělství velice problematický, neboť zemědělci hospodaří na půdě téměř z 90% pronajaté a jen něco málo přes 10 % sami vlastní.

Lze také jen litovat, že z uvažovaných podpor směřujících v rámci PRV do oblasti produkčních funkcí multifunkčního zemědělství byla z poslední verze PRV vypuštěna opatření (I.1.2.) Podpora zpracování a využití biomasy a (I.4.2.) Řízení a zajištění funkčnosti vodních zdrojů a že z oblasti přírodních a krajinných funkcí multifunkčního zemědělství bylo vypuštěno opatření (II.1.4.) Neproduktivní investice v zemědělství – Výsadba rozptýlené zeleně. Tato opatření byla významná jak z věcného hlediska podporovaných činností, tak i z hlediska zaměstnanosti.

Podobně lze litovat i toho, že z poslední verze PRV byla vypuštěna opatření (II.2.3.2.) Výmladkové hospodaření formou nízkého nebo středního lesa a (II.2.4.1.) Vytváření biotopů pro druhy vázané na staré stromy a tlející dřevo, které sice byly nepříliš významné z hlediska zaměstnanosti, ale podporovaly činnosti z ekologického hlediska velmi žádoucí. Přesnou obdobu tyto činnosti nemají ani v podporách formulovaných v Operačním programu Životní prostředí, kde je poskytování podpor činnostem v oblasti ochrany přírody a krajiny navíc vázáno výlučně na nepodnikatelské subjekty.

Efekty multifunkčního zemědělství a jejich podpora

Funkce	EAFRD	objem	Jiná podpora	objem	Zhodnocení vlivu a významu podpory
Produkční funkce					
produkce kvalitních, zdravotně bezpečných potravin	I.1.3.1 Přidávání hodnoty zemědělských a potravinářských produktů	Na celé I.1.3 15,92% z prostředků pro osu I. tj. cca 3 335,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je přínosné, že je opatřením podporováno zavádění vyšších standardů a důrazem na zachování a zlepšení krajiny a ochrany životního prostředí Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření pracovních míst v místním potravinářském zpracování zemědělské produkce a místní obchodní síti. Opatření též může mít vliv na udržení zaměstnanosti v provozech, které by bez podpory samy neměly dostatek investic k inovacím splňujícím nové standardy EU a musely by být uzavřeny.
	I.1.3.2 Spolupráce při vývoji nových produktů postupů a technologií (resp. inovací) v potravinářství	Na celé I.1.3 15,92% z prostředků pro osu I. tj. cca 3 335,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je přínosné, že je opatřením podporováno zavádění vyšších standardů a důrazem na zachování a zlepšení krajiny a ochrany životního prostředí Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření pracovních míst v místním potravinářském zpracování zemědělské produkce.
	I.2.1. Seskupení producentů	1,99% z prostředků pro osu I. tj. cca 416,89 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření je mj. též podporou produkce a prodeje zdravých potravin Z ekologického hlediska opatření může být nepřímou podporou ekologických forem zemědělství a welfare chovu zvířat. Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření pracovních míst v místním zpracování zemědělské produkce a místní obchodní síti.
	I.3.1 Další odborné vzdělávání a informační činnost	1,49 % z prostředků pro osu I. tj. cca 312,14 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření je podporou zavádění nových technologií a výroby a diverzifikace činností v zemědělství Z ekologického hlediska je opatření spíše neutrální Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření nových pracovních míst v nových výrobních činnostech, mj. i v místním potravinářském zpracování zemědělské produkce
	I.3.4. Využívání poradenských služeb	2,35 % z prostředků pro osu I. tj. cca 492,30 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření je podporou zavádění nových výrob, výrobních metod a technologií Z ekologického hlediska je opatření významné důrazem na zachování a zlepšení krajiny a ochrany životního prostředí Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření nových pracovních míst v nových výrobních činnostech, mj. i v místním potravinářském zpracování zemědělské produkce

bio potraviny	II.1.3.1.1. Ekologické zemědělství Orná půda Travní porosty Trvalé kultury Zelenina a speciální byliny na orné půdě	dle kultury: 4 600 Kč/ha 2 650 Kč/ha 25 285 Kč/ha 16 790 Kč/ha			Z ekologického hlediska je ekologické zemědělství nejšetrnější formou hospodaření vůči dochované přírodní a kulturní složce zemědělské krajiny a produkuje potraviny vysoké nutriční hodnoty bez kontaminace cizorodými látkami. Z hlediska zaměstnanosti je podpora ekologického zemědělství jedním z nejvýznamnějších opatření, protože má ze všech forem zemědělské výroby nejvyšší potřebu práce na dobytčí jednotku i jednotku plochy zemědělské půdy.
	II.1.3.1.2 Integrovaná produkce II.1.3.1.2.1. Integrovaná produkce ovoce II.1.3.1.2.2. Integ. produkce révy vinné II.1.3.1.2.3 Integrovaná produkce zeleniny	roční sazba 12 955 Kč/ha 15 110 Kč/ha 13 110 Kč/ha			Z ekologického hlediska jsou integrované metody produkce ovoce, révy vinné a zeleniny šetrnější než konvenční způsoby pěstování těchto plodin. Z hlediska zaměstnanosti je podpora integrovaných metod pěstování ovoce, révy vinné a zeleniny jedním z nejvýznamnějších opatření, protože má vyšší potřebu práce na jednotku plochy zemědělské půdy než konvenční způsoby hospodaření.
výroba obnovitelných surovin k energetickému využití (dřevní odpad, kůra, sláma), rostlinné produkty pro pohonné hmoty a maziva, bioplyn	I.1.2. Investice do lesů	11,94 % z prostředků pro osu l. tj. cca 2 501,34 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska má opatření kladný až neutrální vliv dle typu podporovaných činností. Mimo jiné též podporuje energetické využití zůstatkové biomasy. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nové pracovní příležitosti a to zejména v následném zpracování produkce. Jednorázově pak v realizaci investičních opatření v lesích.
	II.2.1.2. Založení porostů rychle rostoucích dřevin pro energetické využití	jednorázová dotace při založení sazba 76–98,5 tis. Kč/ha			Z ekologického hlediska je opatření podporou využívání obnovitelných zdrojů energie. Vlastní pěstování rychle rostoucích dřevin však může mít negativní dopad na dlouhodobou úrodnost půdy. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nové pracovní příležitosti a to zejména v následném zpracování produkce pro obchod a v místním využití biomasy v obcích.
			Operační program Podnikání a inovace 1.Podnikání a inovace 1.4. Efektivní energie	Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska vliv především zprostředkovaný náhradou fosilních paliv a neobnovitelných surovin biomasou. Z hlediska zaměstnanosti může širší pěstování energetických plodin a energetické využívání biomasy v zemědělských podnicích a na venkově významně přispět k udržení zaměstnanosti a vytvoření nových pracovních míst.
			Operační program Životní prostředí Oblast intervence 3.1 -Výstavba nových zařízení a rekonstrukce stávajících zařízení s cílem zvýšení využívání OZE pro výrobu tepla, elektřiny a kombinované výroby tepla a elektřiny	Opatření 3 celkem 2,8 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska jde o významnou oblast intervence. Jejím cílem je využívání obnovitelných zdrojů energie, snížení spotřeby fosilních paliv a ochrana klimatu země. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.

podpora regionální diverzity ekonomických aktivit, která napomáhá lepší ekonomické konkurenceschopnosti daného regionu	III.1.1. Diverzifikace činností nezemědělské povahy	8,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 1 346,46 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukováného kapitálu na venkově.
	III.1.2. Podpora zakládání podniků	15,0 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukováného kapitálu na venkově.
			Operační program Podnikání a inovace 1. Podnikání a inovace 1.1. Vznik firem 1.2. Rozvoj firem 1.3. Inovace 1.4. Efektivní energie	Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukováného kapitálu na venkově.
			Operační program životní prostředí Oblast intervence 4.1– Zkvalitnění nakládání s odpady	Opatření 4 celkem 3,7 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska jde o významnou oblast intervence. Jejím cílem šetrné nakládání s odpad a jejich druhotné využití (1) a regenerace a obnova původního stavu území narušeného vlivem ukládání odpadů (2). Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
Přírodní a krajinné funkce					
Tvorba a údržba kulturní krajiny					
udržování estetické funkce krajiny - diverzita využívání rurálního prostoru	I.1.4. Pozemkové úpravy	23,61 % z prostředků pro osu I. tj. cca 4 946,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska velmi důležité opatření. Pozemkové úpravy jako jediný právní institut umožňují realizovat navržené skladebné části ÚSES, protierozní opatření a další krajinné opatření na stávající zemědělské půdě. Z hlediska zaměstnanosti je opatření významné nepřímo, protože umožňuje jasné určení vlastnických vztahů ke konkrétním pozemkům. Pro přímý vliv na zaměstnanost na venkově by podpora musela být vázána na podmínku, že terénní realizační práce budou přednostně zajišťovány místními podnikatelskými subjekty, zejména zemědělskými podniky.

<p>II.1.3.3.1. Zatravňování orné půdy II.1.3.3.1.1. Zatravňování orné půdy II.1.3.3.1.2. Zatravňování orné půdy podél vodního útvaru v 15 m pásu II.1.3.3.1.3. Zatravňování orné půdy regionální směsí II.1.3.3.1.4. Zatravňování orné půdy regionální směsí podél vodního útvaru v 15 m pásu</p>	<p>jednorázová dotace 8 050 Kč/ha 8 770 Kč/ha 10 410 Kč/ha v15 m pásu 11 130 Kč/ha</p>			<p>Z ekologického hlediska významné opatření pro ochranu půdy a posílení biodiverzity. Je třeba zvážit, zda podporu neposkytovat i na zatravnění ploch mimo vyjmenované zranitelné půdy a půdy v chráněných územích a zranitelných oblastech. Travní plochy, zejména v intenzivně obdělávané krajině mají velký ekologický význam, přestože nejsou u vodního toku nebo na zranitelné půdě. Navíc je tam nikdo dobrovolně na úkor produkce kultur na orné půdě bez pobídky nedělá a dělat nebude. Z hlediska zaměstnanosti je opatření neutrální. Větší rozsah zatravnění zemědělským podnikem obhospodařované půdy může znamenat i celkové snížení potřeby práce.</p>
<p>II.1.3.3.3. Biopásy</p>	<p>11 930 Kč/ha</p>			<p>Z ekologického hlediska opatření důležité pro posílení biodiverzity. Je otázkou, zda by se toto opatření nemělo sledovat i zmenšení jednotlivých půdních bloků či alespoň honů monokultur a jejich diverzitu v rámci půdního bloku. Z hlediska zaměstnanosti je opatření více méně neutrální.</p>
<p>III.2.2.1. Přírodní dědictví</p>	<p>Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13</p>			<p>Z ekologického hlediska jde o podporu projektů krajinného plánování Z hlediska zaměstnanosti opatření o něco málo rozšíří objem pracovní nabídky. Ta ovšem pro nutnou vysokou odbornou pracovní specializaci v projektové činnosti bude jen z malé části využitelná obyvateli venkova.</p>
<p>III.2.2.2. Kulturní dědictví</p>	<p>Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13</p>			<p>Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.</p>
<p>II.2.4.2 Neproduktivní investice v lesích</p>	<p>v celkovém objemu 72,52 mil. Kč v let. 2007-13</p>			<p>Z ekologického hlediska je cílem opatření „eliminovat negativní dopad návštěvnosti na lesní prostředí“. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření krátkodobě vytvořit nové pracovní příležitosti na venkově</p>
		<p>ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cest. ruchu.</p>	<p>Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně</p>	<p>Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.</p>

udržování specifického tradičního rázu krajiny, (např. extenzivním chovem skotu)	II.1.3.2. Ošetřování trav. porostů Louky (základní management) Mezofilní a vlhkofilní louky hnojené --"– nehnojené --"– s ponecháním nepokosených pásů Suchomilné a horské louky hnojené --"– nehnojené --"– s ponecháním nepokosených pásů Podmáčené a rašelinné louky Louky s hnízdištěm bahňáků Louky s hnízdištěm chřástalů Pastviny (základní management) Druhově bohaté pastviny Suché stepní trávníky a vřesoviště	2 230 Kč/ha 2 980 Kč/ha 3 450 Kč/ha 4 005 Kč/ha 3 575 Kč/ha 3 880 Kč/ha 4 480 Kč/ha 12 430 Kč/ha 6 000 Kč/ha 5 460 Kč/ha 3 325 Kč/ha 5 350 Kč/ha 9 160 Kč/ha			Z hlediska vlivu na životní prostředí a zaměstnanost mají podopatření tohoto opatření shodné rysy. Z ekologického hlediska významné opatření pro ochranu půdy a uchování biodiverzity. Povinnost žadatele dodržet minimální průměrnou intenzitu chovu 0,2VDJ/ha však nezajišťuje, že travní hmota porostů bude racionálně využita – což není, ale měl by být jeden z cílů opatření. Z hlediska zaměstnanosti jde o opatření významné. Podporuje výkon jinak ekonomicky nevýnosných, a tedy spíše utlumovaných zemědělských činností a zvyšuje tak potřebu práce v zemědělských podnicích.
	III.2.2.1. Přírodní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska jde o podporu projektů krajinného plánování Z hlediska zaměstnanosti opatření o něco málo rozšíří objem pracovní nabídky. Ta ovšem pro nutnou vysokou odbornou pracovní specializaci v projektové činnosti bude jen z malé části využitelná obyvateli venkova.
péče o plochy (mokřady, suchá stanoviště, mulčované louky)	I.1.4. Pozemkové úpravy	23,61 % z prostředků pro osu I. tj. cca 4 946,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska velmi důležité opatření. Pozemkové úpravy jako jediný právní institut umožňují realizovat navržené skladebné části ÚSES, protierozní opatření a další krajinnotvorná opatření na stávající zemědělské půdě. Z hlediska zaměstnanosti je opatření významné nepřímě, protože umožňuje jasné určení vlastnických vztahů ke konkrétním pozemkům. Pro přímý vliv na zaměstnanost na venkově by podpora musela být vázána na podmínku, že terénní realizační práce budou přednostně zajišťovány místními podnikatelskými subjekty, zejména zemědělskými podniky.
	II.1.3.2. Ošetřování trav. porostů Louky (základní management) Mezofilní a vlhkofilní louky hnojené --"– nehnojené --"– s ponecháním nepokosených pásů Suchomilné a horské louky hnojené --"– nehnojené --"– s ponecháním nepokosených pásů Podmáčené a rašelinné louky Louky s hnízdištěm bahňáků Louky s hnízdištěm chřástalů Pastviny (základní management) Druhově bohaté pastviny Suché stepní trávníky a vřesoviště	2 230 Kč/ha 2 980 Kč/ha 3 450 Kč/ha 4 005 Kč/ha 3 575 Kč/ha 3 880 Kč/ha 4 480 Kč/ha 12 430 Kč/ha 6 000 Kč/ha 5 460 Kč/ha 3 325 Kč/ha 5 350 Kč/ha 9 160 Kč/ha			Z hlediska vlivu na životní prostředí a zaměstnanost mají podopatření tohoto opatření shodné rysy. Z ekologického hlediska významné opatření pro ochranu půdy a uchování biodiverzity. Povinnost žadatele dodržet minimální průměrnou intenzitu chovu 0,2VDJ/ha však nezajišťuje, že travní hmota porostů bude racionálně využita – což není, ale měl by být jeden z cílů opatření. Z hlediska zaměstnanosti jde o opatření významné. Podporuje výkon jinak ekonomicky nevýnosných, a tedy spíše utlumovaných zemědělských činností a zvyšuje tak potřebu práce v zemědělských podnicích.

péče o krajinné prvky (keře, stromy, aleje, živé ploty atd.)	I.1.4. Pozemkové úpravy	23,61 % z prostředků pro osu I. tj. cca 4 946,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska velmi důležité opatření. Pozemkové úpravy jako jediný právní institut umožňují realizovat navržené skladebné části ÚSES, protierozní opatření a další krajinnotvorná opatření na stávající zemědělské půdě. Z hlediska zaměstnanosti je opatření významné nepřímě, protože umožňuje jasné určení vlastnických vztahů ke konkrétním pozemkům. Pro přímý vliv na zaměstnanost na venkově by podpora musela být vázána na podmínku, že terénní realizační práce budou přednostně zajišťovány místními podnikatelskými subjekty, zejména zemědělskými podniky.
	III.2.2.1. Přírodní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska jde o podporu projektů krajinného plánování Z hlediska zaměstnanosti opatření o něco málo rozšíří objem pracovní nabídky. Ta ovšem pro nutnou vysokou odbornou pracovní specializaci v projektové činnosti bude jen z malé části využitelná obyvateli venkova.
péče o oblasti se zvláštním režimem hospodaření – (NATURA 2000,)	II.1.2.1. Platby v rámci NATURA 2000	ročně 3 355 Kč/ha			Velmi významné opatření Z ekologického hlediska je to jedno z nejvýznamnějších opatření podporující uchování přírodně nejcenějších částí zemědělské krajiny. Z hlediska zaměstnanosti opatření přispívá ke stabilizaci počtu pracovních příležitostí a omezování vylidňování venkova podporou ekologicky citlivého hospodaření na vybraných zemědělských pozemcích.
	II.2.2.1. Platby v rámci NATURA 2000 v LESÍCH - Zachování hospodářského souboru lesního porostu z předchozího produkčního cyklu	ročně 1 800 Kč/ha			Velmi významné opatření Z ekologického hlediska je to jedno z nejvýznamnějších opatření podporující uchování přírodně nejcenějších částí lesa. Z hlediska zaměstnanosti je opatření mírně nepříznivé. Ve svých důsledcích sice snižuje potřebu práce. Celkově však nejde o rozlohou příliš významné plochy lesa.
Péče o přírodu a životní prostředí:					
udržování biodiverzity	II.1.3.1.2 Integrovaná produkce	roční sazba			Z ekologického hlediska jsou integrované metody produkce ovoce, révy vinné a zeleniny šetrnější než konvenční způsoby pěstování těchto plodin. Z hlediska zaměstnanosti je podpora integrovaných metod pěstování ovoce, révy vinné a zeleniny jedním z nejvýznamnějších opatření, protože má vyšší potřebu práce na jednotku plochy zemědělské půdy než konvenční způsoby hospodaření.
	II.1.3.1.2.1. Integrovaná produkce ovoce	12 955 Kč/ha			
	II.1.3.1.2.2. Integ. produkce révy vinné	15 110 Kč/ha			
	II.1.3.1.2.3 Integrovaná produkce zeleniny	13 110 Kč/ha			
	II.1.3.3.2. Pěstování meziplodin	3 100 Kč/ha			Z ekologického hlediska jde o půdoochranné opatření sloužící do značné míry produkci. Zpestřuje potravní nabídku pro volně žijící živočichy. Z hlediska zaměstnanosti je opatření více méně neutrální.
	II.1.3.3.3. Biopásy	11 930 Kč/ha			Z ekologického hlediska opatření důležité pro posílení biodiverzity. Je otázkou, zda by se toto opatření nemělo sledovat i zmenšením jednotlivých půdních bloků či alespoň honů monokultur a jejich diverzitu v rámci půdního bloku. Z hlediska zaměstnanosti je opatření více méně neutrální.

ochrana určitých druhů rostlin, živočichů	II.1.3.1.2 Integrovaná produkce II.1.3.1.2.1. Integrovaná produkce ovoce II.1.3.1.2.2. Integ. produkce révy vinné II.1.3.1.2.3 Integrovaná produkce zeleniny	roční sazba 12 955 Kč/ha 15 110 Kč/ha 13 110 Kč/ha			Z hlediska vlivu na životní prostředí a zaměstnanost mají podopatření shodné rysy. Z ekologického hlediska jsou integrované metody produkce ovoce, révy vinné a zeleniny šetrnější než konvenční způsoby pěstování těchto plodin. Z hlediska zaměstnanosti je podpora integrovaných metod pěstování ovoce, révy vinné a zeleniny jedním z nejvýznamnějších opatření, protože má vyšší potřebu práce na jednotku plochy zemědělské půdy než konvenční způsoby hospodaření.
	II.1.3.3.3. Biopásy	11 930 Kč/ha			Z ekologického hlediska opatření důležité pro posílení biodiverzity. Je otázkou, zda by se toto opatření nemělo sledovat i zmenšení jednotlivých půdních bloků či alespoň honů monokultur a jejich diverzitu v rámci půdního bloku. Z hlediska zaměstnanosti je opatření více méně neutrální.
	III.2.2.1. Přírodní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska jde o podporu projektů krajinného plánování Z hlediska zaměstnanosti opatření o něco málo rozšíří objem pracovní nabídky. Ta ovšem pro nutnou vysokou odbornou pracovní specializaci v projektové činnosti bude jen z malé části využitelná obyvateli venkova.
zachování druhové rozmanitosti - udržování genetické banky (např. pěstování tradičních odrůd ovocných dřevin)					
zachování diverzity přirozených biotopů v ekosystémově optimálních sítích	I.1.4. Pozemkové úpravy	23,61 % z prostředků pro osu I. tj. cca 4 946,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska velmi důležité opatření. Pozemkové úpravy jako jediný právní institut umožňují realizovat navržené skladebné části ÚSES, protierozní opatření a další krajinná opatření na stávající zemědělské půdě. Z hlediska zaměstnanosti je opatření významné nepřímo, protože umožňuje jasné určení vlastnických vztahů ke konkrétním pozemkům. Pro přímý vliv na zaměstnanost na venkově by podpora musela být vázána na podmínku, že terénní realizační práce budou přednostně zajišťovány místními podnikatelskými subjekty, zejména zemědělskými podniky.
	II.1.3.3.3. Biopásy	11 930 Kč/ha			Z ekologického hlediska opatření důležité pro posílení biodiverzity. Je otázkou, zda by se toto opatření nemělo sledovat i zmenšení jednotlivých půdních bloků či alespoň honů monokultur a jejich diverzitu v rámci půdního bloku. Z hlediska zaměstnanosti je opatření více méně neutrální.

	II.2.3.1. Podpora diferenciacie struktury lesních porostů a zlepšování druhové skladby lesa	Podíl M+Z dřevin 5 až 15 % 750 Kč/ha 16 až 25 % 1 450 Kč/ha 26 až 35 % 22 000 Kč/ha 36 % a více 29 000 Kč/ha			Z ekologického hlediska jde o významné environmentální opatření naplňující cíle národní lesnické politiky a státní ochrany přírody v nestátních lesích. Z hlediska zaměstnanosti je opatření zcela neutrální.
	III.2.2.1. Přírodní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska jde o podporu projektů krajinného plánování Z hlediska zaměstnanosti opatření o něco málo rozšíří objem pracovní nabídky. Ta ovšem pro nutnou vysokou odbornou pracovní specializaci v projektové činnosti bude jen z malé části využitelná obyvateli venkova.
Hospodaření s přírodními zdroji – voda, půda:					
partnerství s vodárnami pitné vody	I.1.4. Pozemkové úpravy	23,61 % z prostředků pro osu I. tj. cca 4 946,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska velmi důležité opatření. Pozemkové úpravy jako jediný právní institut umožňují realizovat navržené skladebné části ÚSES, protierozní opatření a další krajinnotvorná opatření na stávající zemědělské půdě. Z hlediska zaměstnanosti je opatření významné nepřímo, protože umožňuje jasné určení vlastnických vztahů ke konkrétním pozemkům. Pro přímý vliv na zaměstnanost na venkově by podpora musela být vázána na podmínku, že terénní realizační práce budou přednostně zajišťovány místními podnikatelskými subjekty, zejména zemědělskými podniky.
	II.1.2.2. Rámcová směrnice pro vodní politiku EU	Zatím nestanoveny, odhad 300 milionů ročně, platby po roce 2009			Z ekologického hlediska je to důležité opatření podporující protierozních opatření, zvýšení retence vody v krajině. Z hlediska zaměstnanosti opatření vede ke kompenzaci hospodářské ztráty vzniklé omezením hospodařením na vybraných zemědělských pozemcích a tím ke stabilizaci počtu pracovních příležitostí a zamezuje vilidňování venkova.
	III. 2. 1. Základní služby pro hospodářství a obyvatelstvo venkova	45 % z prostředků pro osu III. tj. cca 7 128,32 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření mj.sleduje i podporu využívání alternativních zdrojů energie, nakládání s odpady, budování kanalizací a ČOV, využití brownfields a revitalizaci toků v obcích. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření. Vlastní realizace opatření přinese jen malý počet krátkodobých pracovních příležitostí. Avšak podpora technické infrastruktury a občanské vybavenosti zvyšuje obytnost a hospodářskou atraktivitu území.

ochrana půdy, ochrana proti erozi	I.1.4. Pozemkové úpravy	23,61 % z prostředků pro osu I. tj. cca 4 946,13 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska velmi důležité opatření. Pozemkové úpravy jako jediný právní institut umožňují realizovat navržené skladebné části ÚSES, protierozní opatření a další krajinná opatření na stávající zemědělské půdě. Z hlediska zaměstnanosti je opatření významné nepřímě, protože umožňuje jasné určení vlastnických vztahů ke konkrétním pozemkům. Pro přímý vliv na zaměstnanost na venkově by podpora musela být vázána na podmínku, že terénní realizační práce budou přednostně zajišťovány místními podnikatelskými subjekty, zejména zemědělskými podniky.
	II.1.3.3.1. Zatravnění orné půdy II.1.3.3.1.1. Zatravnění orné půdy II.1.3.3.1.2. Zatravnění orné půdy podél vodního útvaru v 15 m pásu II.1.3.3.1.3. Zatravnění orné půdy regionální směsí II.1.3.3.1.4. Zatravnění orné půdy regionální směsí podél vodního útvaru v 15 m pásu	jednorázová dotace 8 050 Kč/ha 8 770 Kč/ha 10 410 Kč/ha v15 m pásu 11 130 Kč/ha			Z ekologického hlediska významné opatření pro ochranu půdy a posílení biodiverzity. Je třeba zvážit, zda podporu neposkytovat i na zatravnění ploch mimo vyjmenované zranitelné půdy a půdy v chráněných územích a zranitelných oblastech. Travní plochy, zejména v intenzivně obdělávané krajině mají velký ekologický význam, přestože nejsou v vodního toku nebo na zranitelné půdě. Navíc je tam nikdo dobrovolně na úkor produkce kultur na orné půdě bez pobídky nedělá a dělat nebude. Z hlediska zaměstnanosti je opatření neutrální. Při zatravnění větší rozlohy zemědělským podnikem obhospodařované půdy může znamenat i celkové snížení potřeby práce.
	II.1.3.3.2. Pěstování meziplodin	3 100 Kč/ha			Z ekologického hlediska jde o půdoochranné opatření sloužící do značné míry produkci. Zpestřuje potravní nabídku pro volně žijící živočichy. Z hlediska zaměstnanosti je opatření více méně neutrální.
stabilizace klimatu, snížení koncentrace CO ₂ – funkce absorbenta	I.1.2. Investice do lesů	11,94 % z prostředků pro osu I. tj. cca 2 501,34 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska má opatření kladný až neutrální vliv dle typu podporovaných činností. Mimo jiné též podporuje energetické využití zůstatkové biomasy. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nové pracovní příležitosti a to zejména v následném zpracování produkce. Jednorázově pak v realizaci investičních opatření v lesích.
	II.2.1.2. Založení porostů rychle rostoucích dřevin pro energetické využití	jednorázová dotace při založení sazba 76–98,5 tis. Kč/ha			Z ekologického hlediska je opatření podporou využívání obnovitelných zdrojů energie. Vlastní pěstování rychle rostoucích dřevin však může mít negativní dopad na dlouhodobou úrodnost půdy. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nové pracovní příležitosti a to zejména v následném zpracování produkce pro obchod a v místním využití biomasy v obcích.
	III. 2. 1. Základní služby pro hospodářství a obyvatelstvo venkova	45 % z prostředků pro osu III. tj. cca 7 128,32 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření mj. sleduje i podporu využívání alternativních zdrojů energie, nakládání s odpady, budování kanalizací a ČOV, využití brownfields a revitalizaci toků v obcích. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření. Vlastní realizace opatření přinese jen malý počet krátkodobých pracovních příležitostí. Avšak podpora technické infrastruktury a občanské vybavenosti zvyšuje obytnost a hospodářskou atraktivitu území.

			Operační program Podnikání a inovace 1.Podnikání a inovace 1.4. Efektivní energie	Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Opatření velmi významné. Z ekologického hlediska vliv především zprostředkovaný náhradou fosilních paliv a neobnovitelných surovin biomasou. Z hlediska zaměstnanosti může širší pěstování energetických plodin a energetické využívání biomasy v zemědělských podnicích a na venkově významně přispět k udržení zaměstnanosti a vytvoření nových pracovních míst
			Operační program životní prostředí Oblast intervence 3.1 –Výstavba nových zařízení a rekonstrukce stávajících zařízení s cílem zvýšení využívání OZE pro výrobu tepla, elektřiny a kombinované výroby tepla a elektřiny	Opatření 3 celkem 2,8 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska jde o významnou oblast intervence. Jejím cílem je využívání obnovitelných zdrojů energie, snížení spotřeby fosilních paliv a ochrana klimatu země. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
odběr a ošetření nezpracovaných organických odpadů			Operační program životní prostředí Oblast intervence 4.1– Zkvalitnění nakládání s odpady	Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska jde o významnou oblast intervence. Jejím cílem je šetrné nakládání s odpady a jejich druhotné využití (1) a regenerace a obnova původního stavu území narušeného vlivem ukládání odpadů (2). Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
příznivější podmínky pro chovaná hospodářská zvířata	I.1.1 Modernizace zemědělských podniků	38,72 % z prostředků pro osu I. tj. cca 2 8 111,57 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření významné mj. pro welfare chovu zvířat. Obecně potřebné vzhledem k nedostatečnému kapitálovému vybavení našeho venkova. Z ekologického hlediska má význam zejména podpora investic do moderních technologií a techniky pro tvorbu a údržbu krajiny. Z hlediska zaměstnanosti je toto opatření ambivalentní. Některé nové technologie a zařízení mohou zvyšovat produktivitu na úkor potřeby pracovní síly. Jiné investice, jako např. do techniky pro tvorbu a údržbu krajiny, mohou rozšiřovat okruh zemědělským podnikem vykonávaných činností a tím i zvyšovat potřebu pracovní síly.
	I.2.1. Seskupení producentů	1,99% z prostředků pro osu I. tj. cca 416,89 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření je mj. též podporou produkce a prodeje zdravých potravin Z ekologického hlediska opatření může být nepřímou podporou ekologických forem zemědělství a welfare chovu zvířat. Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření pracovních míst v místním zpracování zemědělské produkce a místní obchodní síti.
	I.3.1 Další odborné vzdělávání a informační činnost	1,49 % z prostředků pro osu I. tj. cca 312,14 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření je podporou zavádění nových technologií a výroby a diverzifikace činností v zemědělství Z ekologického hlediska je opatření spíše neutrální Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření nových pracovních míst v nových výrobních činnostech, mj. i v místním potravinářském zpracování zemědělské produkce

	I.3.4. Využívání poradenských služeb	2,35 % z prostředků pro osu I. tj. cca 492,30 mil. Kč v letech 2007-13			Opatření je podporou zavádění nových výroby, výrobních metod a technologií Z ekologického hlediska je opatření významně důrazem na zachování a zlepšení krajiny a ochrany životního prostředí Z hlediska zaměstnanosti může mít opatření vliv na udržení zaměstnanosti a na vytvoření nových pracovních míst v nových výrobních činnostech, mj. i v místním potravinářském zpracování zemědělské produkce
Sociálně kulturní funkce					
Rozvoj venkova					
rozvoj rurální komunity, její identity a stylu života	III. 2. 1. Základní služby pro hospodářství a obyvatelstvo venkova	45 % z prostředků pro osu III. tj. cca 7 128,32 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření mj.sleduje i podporu využívání alternativních zdrojů energie, nakládání s odpady, budování kanalizací a ČOV, využití brownfields a revitalizaci toků v obcích. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření. Vlastní realizace opatření přinese jen malý počet krátkodobých pracovních příležitostí. Avšak podpora technické infrastruktury a občanské vybavenosti zvyšuje obytnost a hospodářskou atraktivitu území.
	III.2.2.2. Kulturní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
			ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cestovního ruchu.	Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.

			ROP Střední Morava 2 Integrovaný rozvoj a obnova regionu 2.2. Rozvoj venkova	14,3 mil. Kč ročně	Opatření je součástí realizace vládního programu Obnova vesnice. Z ekologického hlediska opatření realizuje i projekty zaměřené na ŽP. Některé typy projektů jsou však samy o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním případě Z hlediska zaměstnanosti realizace opatření vytvoří pracovní příležitosti. Praxe však ukazuje, že striktní uplatňování zákona o zadávání veřejných zakázek vede ve většině případů k tomu, že pracovní příležitosti nejsou využity podnikateli na venkově, ale většími firmami se sídlem ve městě a jejich zaměstnanci. V tomto smyslu bude třeba legislativně upravit zadávání veřejných zakázek na venkově, aby zákonnou přednost měli místní podnikatelé.
prostor pro nový alternativní styl života					
bydlení na venkově – neoruralismus, „rurbanismus“ (druhé bydlení v ČR)	III. 2. 1. Základní služby pro hospodářství a obyvatelstvo venkova	45 % z prostředků pro osu III. tj. cca 7 128,32 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření mj.sleduje i podporu využívání alternativních zdrojů energie, nakládání s odpady, budování kanalizací a ČOV, využití brownfields a revitalizaci toků v obcích. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření. Vlastní realizace opatření přinese jen malý počet krátkodobých pracovních příležitostí. Avšak podpora technické infrastruktury a občanské vybavenosti zvyšuje obytnost a hospodářskou atraktivitu území.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
			ROP Střední Morava 2 Integrovaný rozvoj a obnova regionu 2.2. Rozvoj venkova	14,3 mil. Kč ročně	Opatření je součástí realizace vládního programu Obnova vesnice. Z ekologického hlediska opatření realizuje i projekty zaměřené na ŽP. Některé typy projektů jsou však samy o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním případě Z hlediska zaměstnanosti realizace opatření vytvoří pracovní příležitosti. Praxe však ukazuje, že striktní uplatňování zákona o zadávání veřejných zakázek vede ve většině případů k tomu, že pracovní příležitosti nejsou využity podnikateli na venkově, ale většími firmami se sídlem ve městě a jejich zaměstnanci. V tomto smyslu bude třeba legislativně upravit zadávání veřejných zakázek na venkově, aby zákonnou přednost měli místní podnikatelé.
zlepšení sociálního statutu farmáře – zlepšení vztahů farmářů a společnosti	III. 3.1. Vzdělávání a informace	2 % z prostředků pro osu III. tj. cca 316,81 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska lze hodnotit pouze konkrétní projekty a to jen do jisté míry a předběžně Z hlediska zaměstnanosti na venkově lze předpokládat vliv jen nepřímý. Opatřením podporované získání znalostí a dovedností usnadní přijetí a realizaci opatření, která pracovní místa přímo vytvářejí.

	III. 4.1. Získávání dovedností, animace a provádění	4, 5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 712,83 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska lze hodnotit pouze konkrétní projekty a to jen do jisté míry a předběžně Z hlediska zaměstnanosti na venkově lze předpokládat vliv jen nepřímý. Opatřením podporované získání znalostí a dovedností usnadní přijetí a realizaci opatření, která pracovní místa přímo vytvářejí.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
udržení a zvýšení zaměstnanosti na venkově díky diverzifikaci činností	III.1.1. Diverzifikace činností nezemědělské povahy	8,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 1 346,46 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukováného kapitálu na venkově.
	III.1.2. Podpora zakládání podniků	15,0 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukováného kapitálu na venkově.
	III.1.3. Podpora cestovního ruchu	12,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření podporuje mj. též zakládání a obnovu cest a výsadbu zeleně. Obecně nezvýhodňuje ekologicky šetrné formy turistiky a jmenovitě agroturistiku, která by měla být podporou preferována. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
		Operační program Podnikání a inovace 1. Podnikání a inovace 1.1. Vznik firem 1.2. Rozvoj firem 1.3. Inovace 1.4. Efektivní energie		Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukováného kapitálu na venkově.

			Operační program Lidské zdroje, zaměstnanost 2. Aktivní politiky trhu práce 1) Posílení aktivních politik zaměstnanosti	Opatření 2 celkem 4,06 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální. Z hlediska zaměstnanosti významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a nepřímo vede ke zvyšování objemu reprodukovatelného kapitálu na venkově.
			Operační program životní prostředí Oblast intervence 4.1– Zkvalitnění nakládání s odpady	Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska jde o významnou oblast intervence. Jejím cílem šetrné nakládání s odpad a jejich druhotné využití (1) a regenerace a obnova původního stavu území narušeného vlivem ukládání odpadů (2). Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
Udržování a obnova kulturního dědictví					
uchování kulturního dědictví včetně symbolických aspektů jako je vztah k půdě	III.2.2.2. Kulturní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil. Kč 2 850,66 mil. Kč 438,56 mil. Kč			Opatření podporuje průřezově projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
			ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cest. ruchu.	Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
udržování památníků, staveb a specifické formy osídlení	III.2.2.2. Kulturní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil. Kč 2 850,66 mil. Kč 438,56 mil. Kč			Opatření podporuje průřezově projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.

			ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cest. ruchu.	Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
vinné stezky, didaktické farmy	III.1.1. Diverzifikace činností nezemědělské povahy	8,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 1 346,46 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukovatelného kapitálu na venkově.
	III.2.2.2. Kulturní dědictví	Na celé III.2.2 12,52 % z prostř. pro osu III. tj. cca 1 980,09 mil. Kč ve 2007-13			Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil. Kč 2 850,66 mil. Kč 438,56 mil. Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
			Operační program Podnikání a inovace 1. Podnikání a inovace 1.1. Vznik firem 1.2. Rozvoj firem 1.3. Inovace 1.4. Efektivní energie	Opatření 1 celkem 7,4 mld. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti jde o velmi významné opatření, protože je přímo zaměřené na vytváření nových pracovních míst na venkově a to i nepřímo postupným zvyšováním objemu reprodukovatelného kapitálu na venkově.
			ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cestovního ruchu.	Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně	Z ekologického hlediska je opatření samo o sobě neutrální a bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření vytvořit nová pracovní místa.
Trávení volného času - rekreace, rurální turismus a agroturismus					

Rurální turismus			<p>ROP Severozápad 4.4. Udržitelný rozvoj cestovního ruchu 4.4.3. Ubytování a pohostinství ROP Střední Morava 3. Cestovní ruch 3.2. Podnikatelská infrastruktura a služby ROP Moravskoslezsko 2. Podpora prosperity regionu 2.3 Rozvoj cestovního ruchu ROP Střední Čechy 2. Cestovní ruch 2.1 Rozvoj a zkvalitňování podnikatelské infrastruktury ČR ROP Severovýchod 3: Cestovní ruch ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.1 Rozvoj infrastruktury cest. ruchu, 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cest. ruchu, 3.3 Rozvoj služeb cestovního ruchu, marketingu a produktů cest. ruchu</p>	<p>Opatření 4 celkem 687 mil. Kč ročně Opatření 3 celkem 491 mil. Kč ročně Opatření 2 celkem 386 mil. Kč ročně</p> <p>Opatření 2.1. 142,5 mil. Kč ročně Opatření 3 405 mil. Kč/r.</p> <p>Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně</p>	<p>Z ekologického hlediska U podpor z ROPů bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.</p>
	III.1.3. Podpora cestovního ruchu	12,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			<p>Z ekologického hlediska opatření podporuje mj. též zakládání a obnovu cest a výsadbu zeleně. Obecně nezvýhodňuje ekologicky šetrné formy turistiky a jmenovitě agroturistiku, která by měla být podporou preferována. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.</p>
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			<p>Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.</p>

Agroturismus	III.1.3. Podpora cestovního ruchu	12,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření podporuje mj. též zakládání a obnovu cest a výsadbu zeleně. Obecně nezvýhodňuje ekologicky šetrné formy turistiky a jmenovitě agroturistiku, která by měla být podporou preferována. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
			ROP Severozápad 4.4. Udržitelný rozvoj cestovního ruchu 4.4.3. Ubytování a pohostinství ROP Střední Morava 3. Cestovní ruch 3.2. Podnikatelská infrastruktura a služby ROP Moravskoslezsko 2. Podpora prosperity regionu 2.3 Rozvoj cestovního ruchu ROP Střední Čechy 2. Cestovní ruch 2.1 Rozvoj a zkvalitňování podnikatelské infrastruktury ČR ROP Severovýchod 3: Cestovní ruch ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.1 Rozvoj infrastruktury cest. ruchu, 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cest. ruchu, 3.3 Rozvoj služeb cestovního ruchu, marketingu a produktů cest. ruchu	Opatření 4 celkem 687 mil. Kč ročně Opatření 3 celkem 491 mil. Kč ročně Opatření 2 celkem 386 mil. Kč ročně Opatření 2.1. 142,5 mil. Kč ročně Opatření 3 405 mil. Kč/r. Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně	Z ekologického hlediska U podpor z ROPů bude vždy záležet na konkrétním projektu. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.

Ekoturistika	III.1.3. Podpora cestovního ruchu	12,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			<p>Z ekologického hlediska opatření podporuje mj. též zakládání a obnovu cest a výsadbu zeleně. Obecně nezvýhodňuje ekologicky šetrné formy turistiky a jmenovitě agroturistiku, která by měla být podporou preferována.</p> <p>Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.</p>
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			<p>Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů.</p> <p>Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.</p>
			ROP Severozápad 4.4. Udržitelný rozvoj cestovního ruchu 4.4.3. Ubytování a pohostinství ROP Střední Morava 3. Cestovní ruch 3.2. Podnikatelská infrastruktura a služby ROP Moravskoslezsko 2. Podpora prosperity regionu 2.3 Rozvoj cestovního ruchu ROP Střední Čechy 2. Cestovní ruch 2.1 Rozvoj a zkvalitňování podnikatelské infrastruktury ČR ROP Severovýchod 3: Cestovní ruch ROP Jihozápad 3. Rozvoj cestovního ruchu 3.1 Rozvoj infrastruktury cestovního ruchu, 3.2 Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cestovního ruchu, 3.3 Rozvoj služeb cestovního ruchu, marketingu a produktů cest. ruchu	Opatření 4 celkem 687 mil. Kč ročně Opatření 3 celkem 491 mil. Kč ročně Opatření 2 celkem 386 mil. Kč ročně Opatření 2.1. 142,5 mil. Kč ročně Opatření 3 405 mil. Kč/r. Opatření 3 celkem 342 mil. Kč ročně	<p>Z ekologického hlediska U podpor z ROPů bude vždy záležet na konkrétním projektu.</p> <p>Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.</p>

Speciální služby					
Terapeutické pobyty, léčba drogově závislých, sociální pomoc	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
hipoterapie	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
rekondiční pobyty dětí (zavedené zejména pro děti žijící v průmyslových oblastech Čech)	III.1.3. Podpora cestovního ruchu	12,5 % z prostředků pro osu III. tj. cca 2 376,10 mil. Kč v letech 2007-13			Z ekologického hlediska opatření podporuje mj. též zakládání a obnovu cest a výsadbu zeleně. Z hlediska zaměstnanosti může realizace opatření významnou měrou přispět k vytvoření nových pracovních míst na venkově.
	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.
komunity pro léčbu a resocializaci drogově závislých (v současné době jich přímo na venkově působí cca 10)	OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce	Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč			Opatření podporuje průřezové projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.

<p>tzv. camphillové komunity (toto hnutí u nás reprezentuje zařízení pro mentálně postižené příp. sociální pobyty starých občanů)</p>	<p>OSA IV. LEADER IV.1.1. Místní akční skupina IV.1.2. Realizace místní rozvojové strategie IV.2.1. Realizace projektů spolupráce</p>	<p>Za r. 2007-13 1 096,41 mil.Kč 2 850,66 mil.Kč 438,56 mil.Kč</p>			<p>Opatření podporuje průřezově projekty zaměřené na všechna opatření os I.-III. a samo sleduje zlepšení organizačních schopností místních komunit, vytváření partnerství, využití místního potenciálu, tvorbu společensko hospodářských aktivit, které vedou k srovnatelnému standardu života s městy a posílení kulturní identity mikroregionů. Význam z ekologického hlediska i z hlediska zaměstnanosti závisí na typu podporovaných činností vybraných do jednotlivých projektů.</p>
---	---	---	--	--	---

Literatura:

Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013;

Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost;

Operační program Podnikání a inovace na léta 2007-2013;

Operační program životní prostředí;

Regionální operační program regionu soudržnosti NUTS 2 Severozápad pro období 2007 – 2013;

Regionální operační program pro NUTS 2 Jihovýchod;

Regionální operační program pro NUTS II Střední Morava;

Regionální operační program regionu soudržnosti NUTS 2 Severovýchod pro plánovací období let 2007 – 2013;

Regionální operační program pro region NUTS II Střední Čechy na období 2007-2013;

Regionální operační program pro NUTS II Moravskoslezsko;

Regionální operační program NUTS II Jihozápad na období 2007 – 2013.

Podpořeno grantem MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnosti k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství.

Recenzent:

Prof. Ing. Jan Váchal, CSc.
JČU České Budějovice

EFEKTY PŮSOBENÍ AGRO-ENVIRONMENTÁLNÍCH DOTACÍ V ČR - KOMPARACE LET 2000 A 2006

IMPACTS OF AGRI-ENVIRONMENTAL SUBSIDIES IN THE CR – COMPARISON OF 2000 AND 2006

Eva Cudlínová, Miloslav Lapka

Ústav systémové biologie a ekologie AVČR, Na Sádkách 7, České Budějovice, 370 05, Česká republika,
evacu@usbe.cas.cz

Abstrakt:

Nová politika EU a její podpůrná role ve smyslu multifunkčního zemědělství a udržitelného rozvoje venkova je úzce spjata s úlohou tzv. environmentálních či zelených dotací. Naše studie je zaměřena na porovnání situace v multifunkčním zemědělství před vstupem a po vstupu do EU. Dává nám příležitost hodnotit vliv společné zemědělské politiky (SZP) na české zemědělství a o chování zemědělců. Provedli jsme dva sociologické průzkumy k tomu, jak podpory přispívají k environmentálnímu chování zemědělců. Testovali jsme otázku příčin, které vedli zemědělce k jejich ekologické specializaci. Naše první studie odhalila některá slabá místa v systému českých dotací k ochraně životního prostředí. Ocenili jsme možnost srovnat změny v českém systému podpor po vstupu do EU. Lze zaznamenat některá zlepšení? Pokud ano, jaké jsou hlavní důvody. Tyto a podobné otázky byly zahrnuty do zpracovaného dotazníku. Předpokládali jsme pozitivní změny ve vazbě na SZP. Některé tyto očekávané pozitivní změny průzkum potvrdil. Navzdory tomu stále přezívá řada slabin, které jsou popsány a které je třeba změnit k tomu, aby multifunkční zemědělství přispívalo k udržitelnému rozvoji. Na základě zkušeností z prvního průzkumu jsme předpokládali, že rozhodování zemědělců je založeno na rovnováze ekonomických, kulturních a ekologických důvodů.

Abstract:

New EU policy and its supporting role in terms of multifunctional agriculture and sustainable rural development is tightly connected with the role of so called environmental or green agricultural subsidies. Our study is focused comparison of situation in Czech agriculture before and after joining EU from the point of multifunctional role of agriculture. It gave us an opportunity to evaluate the influence of EU common agricultural policy (CAP) on Czech agriculture and farmers behavior in general. We have done two social analyzes how this form of subsidies contribute to environmentally friendly behavior of Czech farmers. We were testing our question dealing with the main reason which is hidden as the leading principle behind farmers decision in terms of their specialization. Our first sociological study revealed some weak points in system of Czech subsidies focused on environmental protection. We appreciated the opportunity to compare the changes in Czech system of agricultural subsidies after joining common agriculture policy of EU. Are there some improvements? If yes what are the main reasons of them? These and similar questions were put as the background of our new questionnaire. We supposed it should be some positive changes connecting with CAP. We also found some of such kind of expected improvements. In spite of this fact there are still persist a lot of weak points which are worth to be mentioned and changed in order to more effective multifunctional role of agriculture contributing to sustainable development. Based on the first results from our empirical research we supposed, that farmers decision making is based on specific kind of balance among economic, cultural and ecological reasons.

Klíčová slova: *zemědělství, agro-environmentální dotace, společná zemědělská politika, sociologické dotazníky, ekologické zemědělství*

Key words: *agriculture, agri-environmental subsidies, common agricultural policy, social questionnaires, organic farming*

I. Zemědělská a dotační politika EU a ČR

Společná zemědělská politika (Common Agriculture Policy - CAP) je nejstarší politikou Evropského společenství. Její začátky spadají do roku 1962 a po celou dobu byla nejdůležitější politikou Společenství. Po roce 2000 Evropské společenství ratifikovalo „Evropský zemědělský model“, který zohledňuje nové multifunkční paradigma zemědělství, jsou zaváděny nové nástroje zemědělské politiky, vycházející z tohoto paradigmatu. Součástí tohoto konceptu jsou mimoprodukční environmentální nebo též „zelené“ dotace zaměřené na tvorbu a ochranu krajiny a produkci zdravých potravin.

V rámci zemědělských dotací mají dotace environmentální zvláštní, specifické postavení. Je to poměrně nový titul, který představuje změnu v zaměření společné zemědělské politiky. Jeho zařazení je spojeno s novým chápáním role zemědělství a venkova v rámci EU. Tato role přesahuje pouhou ekonomickou výrobu potravin, je to role sociálně kulturní, tvorby krajiny a životního prostředí. Udržet tuto roli zemědělství v Evropě je bez dotačních titulů téměř nemožné.

Zelené dotace, přes svoje zaměření na údržbu krajiny a šetrné hospodaření s přírodními zdroji, ovlivňují i sociální situaci na venkově tím, že podporují ekonomickou pozici farmářů. Jde o placené neproduktivní služby, které umožní zemědělcům zůstat na venkově a užít se v situaci, kdy se omezuje produkční role zemědělství. Zda a do jaké míry využijí zemědělské podniky různou formu dotační podpory ovlivní i zaměstnanost a život venkovské komunity.

Efektivní ekologická dotace na ochranu krajiny nemůže fungovat, pokud zároveň nepodporuje odpovídající sociální strukturu venkova. Způsob, jak toho docílit, vede přes využití sociálních a kulturních faktorů rurální komunity, která v podstatě cílový stav krajiny vytvořila. (Lapka, Cudlínová, Rikoon, 2000).

Pro Evropu a její zemědělskou politiku je významným dokumentem Agenda 2000 kde byl zemědělský sektor definován jako multifunkční. V rámci pozitivní definice. Zemědělství je chápáno v rámci tří hlavních funkcí:

- produkční funkce- producent kvalitních, zdravotně bezpečných potravin
- prostorové funkce - péče o krajinu a hospodaření s přírodními zdroji
- servisní funkce- rurální rozvoj , recyklace odpadů, přírodní diversita

V tomto širším rámci lze chápat i vymezení hlavních os zemědělské politiky EU a ČR. V rámci Národního strategického plánu rozvoje venkova ČR na období 2007-2013 existují 4 hlavní, osy rozvoje:

Osa I. Zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství

Osa II. Zlepšování životního prostředí a krajiny

Osa III. Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova

Osa IV. Leader podpora místních partnerství a vnitřního rozvojového potenciálu venkova

Dotační tituly, které naše studie sleduje jsou součástí Osy II, jejímž cílem je Vytvořit multifunkční zemědělské a lesnické systémy prospěšné životnímu prostředí, přírodě a krajině. Nesporná priorita cílů a aktivit, které Osa II podporuje, je mimo jiné, vidět z výše finančních prostředků, a jejich rozdělení mezi jednotlivé osy jak ukazuje tabulka č.1.

Tab. 1 Rozdělení národních finančních prostředků z EZFRV roční průměr 2007-2013

Podíl na osy v % z EZFRV

Osa I.	22,39%
Osa II.	55,20%
Osa III.	16,93%
Osa IV.	5%
<i>Zdroj: Zpravodaj Agrobases (2006)</i>	

Souvislost aktivit a priorit Osy II s námi sledovanými dotačními tituly je zřejmá z podrobnějšího pohledu na jednotlivé priority a podporované aktivity: (Matoušková, K,2006).

Dotační tituly na ekozemědělství jsou důležitou součástí podpor v rámci AEO agro-environmentálních opatření Osy II strategického plánu rozvoje zemědělství na rok 2007 -2013.

Agro-environmentální opatření (AEO) patří k opatřením s největším objemem finančních prostředků poskytovaných do environmentálních funkcí zemědělství v rámci Horizontálního plánu rozvoje venkova (HRDP).

U nových netržních funkcí zemědělství je důležité znát širší pozadí jejich vzniku, důvodů proč se objevily, především pak motivace a postoje spotřebitelů a společnosti. Dále je třeba znát povědomí spotřebitelů o jednotlivých funkcích a jejich důležitosti. Některé odpovědi na tyto otázky lze získat formou dotazníkového sociologického šetření, zaměřeného na zjištění fungování a účinnost tzv. zelených dotací tak, jak je vnímají ti, komu jsou určeny - zemědělci. Výsledky našeho empirického šetření mohou sloužit jako zpětná vazba pro zemědělskou politiku a její nástroje. Důležité je srovnání situace, pokud jde o fungování či vnímání dotačních titulů v prvním období po jejich zavedení se situací po vstupu do EU.

II. Úspěšné fungování dotací - teoretické předpoklady

Úspěch dotace závisí do jisté míry na tom, jak politické rozhodnutí osloví své příjemce, v našem případě zemědělce. Budou-li mít zájem a reálnou možnost je využít. Jinými slovy důležitá je míra propojení změn politiky na makro úrovni s rozhodnutími zemědělců na praktické mikro úrovni. K tomu, aby dotační tituly oslovily co nejvíce příjemců a jejich fungování bylo efektivní, je důležité znát motivaci zemědělců, která je v pozadí jejich rozhodování o způsobu hospodaření. V případě dotací, jako u všech ekonomických nástrojů, je důležitý především poměr ekonomických a mimoekonomických motivačních faktorů (Cudlínová, Lapka, 2000).

V teoretické rovině se stále vedou diskuse na toto téma, diskutuje se především o váze jednotlivých motivačních faktorů. Převažuje ekonomická stimulace pokud jde o styl a formu hospodaření? Jinými slovy je jednání zemědělců přímo úměrné ekonomické situaci a nastaveným tržním podmínkám, nebo převažuje role sociálně-kulturních, mravních, zvyklostních a jiných faktorů?

K hlavním argumentům skupiny autorů, podle níž ekonomická situace a ekonomický zisk vytváří hlavní stimul rozhodování, který vede k přijetí či orientaci na ekologicky šetrné zemědělství patří následující tvrzení: Význam ekonomických podmínek pro rozhodování vyplývá z přirozeného záměru zemědělce pokračovat v hospodaření, získávat příjem srovnatelný s ostatními profesemi. Rozhodování zemědělce je zúžena na ekonomickou kalkulaci firmy (O'Connell, 1992, Wossink, de Koeijer and Renkema, 1992).

Opačné stanovisko má skupina autorů (Toledo, 1990; Vaughn, 1992 a další), která představuje obhájce vnitřních motivací subjektivních hodnot jako kultura, tradice, etické hodnoty, které jsou minimálně srovnatelné s ekonomickou motivací a mnohdy bývají silnější než vnější ekonomické prostředí. Podle těchto autorů je ekonomická motivace velice důležitá, ale není jediným kritériem především z hlediska dlouhodobého rozhodování zemědělských hospodářů (Cudlínová, Lapka, 2000).

Odpověď na otázky spojené s motivací je velice důležitá pro politiky a ekonomy jak při tvorbě ekonomických nástrojů, tak při analýze efektů působení těchto dotací. V případě, že převládá motivace ekonomická, je jednání zemědělců velice dobře ovlivnitelné nástroji a regulací trhu. Takto vyvolané jednání je ale zároveň také velmi nestabilní. Ve své studii se pokusíme odpovědět částečně i na tyto otázky.

III.. Empirická studie – efektivnost environmentálních dotací v ČR

Cíle studie

Předmětem našeho empirického šetření bylo vyhodnotit účinnost agro- environmentálních dotací v ČR před a po vstupu do EU. Provedli jsme dvě dotazníková šetření zaměřená na postoje zemědělců k environmentálním, tzv. zeleným dotacím. První šetření bylo provedeno v roce 2000 a druhé o 6 let později, na podzim roku 2006. První dotazníkové šetření bylo zaměřeno na odhalení nedostatků, slabých míst v dotační politice. K uskutečnění druhého šetření nás vedla snaha zjistit, zda a do jaké míry se situace v dotační zemědělské politice změnila, především pokud jde o slabá místa z předchozího šetření.

Naše studie, která srovnává výsledky dvou sociologických šetření provedených v roce 2000 a 2006. Nejde ale o porovnání dvou stejných sociologických šetření. Šetření z roku 2000 bylo založené na strukturovaných rozhovorech. Jeho výsledky jsme použili jen jako referenční základ pro porovnání přístupu zemědělců k funkci dotací. Konkrétní připomínky jsme použili jako součást třetí části dotazníkového šetření provedeného v roce 2006, abychom zjistili, zda a jak se názory na slabá místa dotací změnily.

Studie se snaží zachytit nejen využití a fungování dotací, ale také motivaci jejich využívání, jak bylo zmíněno v předchozí části textu.

Studie by chtěla odpovědět na tyto otázky

- Jsou změny spojené se společnou zemědělskou politikou vnímány jako negativní nebo pozitivní?
- Jaké dotační tituly environmentálně zaměřených dotací jsou nejvíce využívány ?
- Jaká převládá motivace k žádosti a užití dotace- ekonomická, ekologická, tradiční hospodaření ?
- Existují nějaké rozdíly v přístupu a využívání těchto dotačních titulů související s typem nebo velikostí zemědělského podniku?

Hypotéza

Ověřujeme hypotézu, že změny po roce 2004, které jsou spojené se vstupem ČR do EU, kladně ovlivnily systém environmentálních dotací, pokud jde o výši finančního příspěvku a zlepšily také podmínky malých hospodářů a rodinných farem.

Metodika

Pro šetření v roce 2006 byla použita metoda strukturovaných rozhovorů s pilotním vzorkem respondentů doplněná o dotazníkové šetření. Bylo osloveno cca 100 respondentů z různých krajů naší republiky. Tazatelé byli odborně proškolení studenti Univerzity v Ústí n/Labem, proto je většina dotazníků ze Severních Čech. Strukturu dotazníku lze rozdělit do čtyř částí. Po úvodní sociologické anamnéze týkající se stáří, typu, místa a délky hospodaření respondenta, následuje část druhá, zaměřená na „cestu dotace“. V této části chceme zjistit informovanost o dotacích, hlavní motivaci pro žádost o dotaci a jak jsou vnímány podmínky k využívání dotačních titulů. Třetí část dotazníku nazvaná „efekt dotace“ má otázky zaměřené na to, zda dotace podpoří krajinu, život lokální komunity nebo je to především ekonomický stimul hospodaření. V této části dotazníku testujeme i vazbu ekologických dotací k vytváření podmínek pro zaměstnanost na venkově. Ve čtvrté části dotazníku se zaměřujeme na slabá místa dotačních titulů. V této části využíváme výsledky předchozího šetření, které bylo provedeno v roce 2000.

Kritika dotačních titulů ze strany zemědělců v roce 2000 je použita jako otázky v novém dotazníku. Názory současných zemědělců na staré problémy nám umožnily provést srovnání podmínek poskytování a využívání dotací dnes a před šesti lety, tedy ještě před vstupem do Evropské Unie.

Vzhledem k tomu, že jsme se domnívali, že charakter odpovědí může být ovlivněn velikostí farmy a typem hospodářského podniku, rozhodli jsme se oslovit zemědělce, kteří hospodaří jako fyzické osoby na rodinné nebo větší farmě, obchodní podniky (s.r.o a akciové společnosti) a družstva vlastníků. Pro jednodušší vyhodnocení byl pro analýzu celý soubor respondentů rozdělen na dvě velké skupiny – soukromé zemědělce (68%) a zemědělské podniky – obchodní společnosti a družstva (31%).

Popis souboru - sociální anamnéza dotazovaného souboru zemědělců

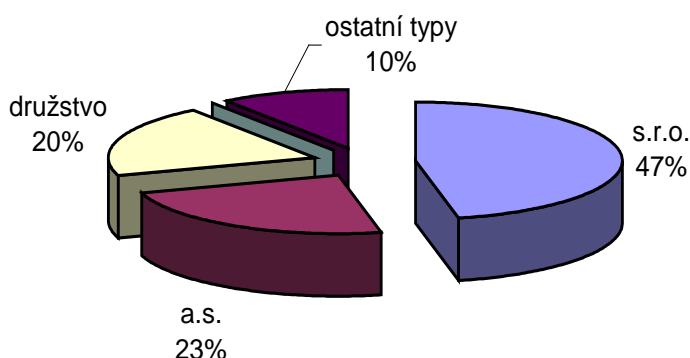
Poměr zastoupení mužů a žen mají podniky fyzických osob i právnické zemědělské podniky téměř shodné. Převládají muži, u podniků tvoří 87% a u fyzických osob jsou muži zastoupeni 67%. Toto složení odpovídá i situaci v českém zemědělství, kde převládají muži, jako hospodářské subjekty.

Oba dotázané soubory respondentů mají i obdobnou věkovou strukturu, převládá střední a starší generace 40-59 let (52%), více jak 30ti procentní zastoupení (33%) má generace mladá

ve věkovém rozmezí 20-39 let. U podniků fyzických osob mladá generace tvoří čtvrtinu vzorku. Vzhledem k tomu, že průměrná délka hospodaření je do 17ti let (delší doba je spíše výjimkou) respondenti většinou začali hospodařit až po roce 1990. Začínali tedy ve věkovém rozmezí 22-41 let, jako noví hospodáři, ne ti, kteří za socialismu hospodařit nesměli. Lze je pokládat za novou porevoluční farmářskou generaci.

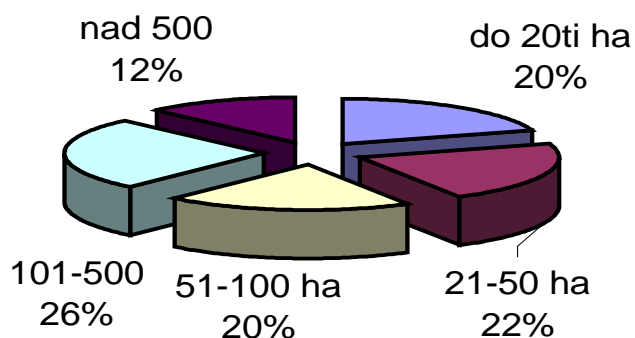
Většina dotázaných respondentů odpověděla, že patří ke konvenčnímu způsobu zemědělství. Ekologicky hospodaří jen 10% oslovených právnických osob a 14% fyzických osob. Výsledky, týkající se využívání dotačních titulů, je proto možné interpretovat jako výsledky, které vypovídají o názorech a situaci konvenčních zemědělců a zemědělských podniků s tradičním zaměřením hospodářské činnosti na zemědělskou produkci. Vzhledem k tomu, že zastoupení alternativního ekologického zemědělství je v ČR poměrně nízké domníváme se, že náš pilotní vzorek lze považovat za reprezentativní i z tohoto úhlu pohledu.

U zemědělských podniků převládají obchodní společnosti - s.r.o tvoří 47%, akciové společnosti a družstva mají poměrně stejné zastoupení - cca 20 procent, jak ukazuje následující graf č.1.

Graf č.1 Typ zemědělského podniku-právnické osoby

U zemědělských podniků převládá výměra nad 1000ha, tuto výměru má 60% podniků. Podniky fyzických osob jsou výrazně menší, rozdělení výměry od 20 do 100 ha je velice rovnoměrně rozděleno v intervalu po 20ti hektarech viz následující graf č.2.

Graf.č.2 Výměra –fyzické osoby

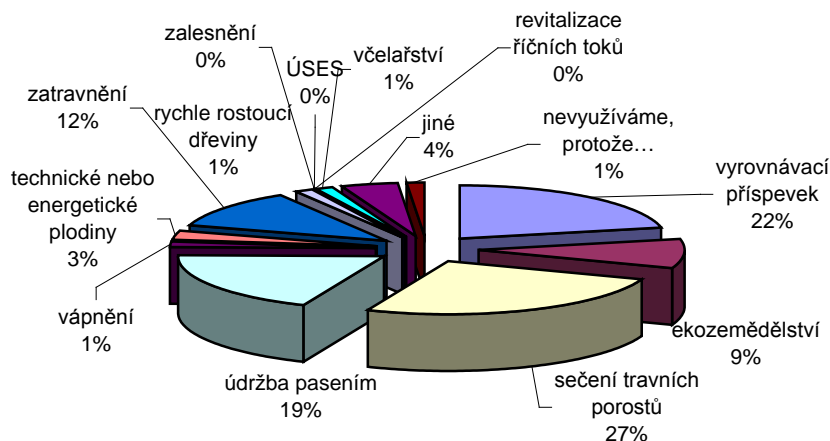
Výměra a celková velikost hospodářství je bezesporu jedním z faktorů, který ovlivňuje ekonomickou strategii zemědělce. Vzhledem k tomu, že rozdělení podle velikosti výměry koresponduje zhruba s naším rozdělením na dvě skupiny podnikatelských subjektů (fyzické osoby s nižší výměrou a právnické osoby s výměrou vyšší) nemusíme této charakteristice věnovat větší pozornost v další části interpretační analýzy.

Většina respondentů hospodaří na pronajaté půdě. U fyzických osob má půdu v částečném nájmu 60% respondentů, u družstev a obchodních společností je to celých 80%. Tyto odpovědi korespondují se situací v zemědělství ČR, kde nebyl dokončen proces privatizace půdy a více jak 90% zemědělců hospodaří na pronajaté půdě.

Průměrný počet zaměstnanců v zemědělských podnicích je 38. Zhruba polovina podniků zaměstnává cca 25 pracovníků, velké firmy se stem a více zaměstnanci jsou spíše výjimkou. Podniky fyzických osob jsou, pokud jde o počet zaměstnanců, rozdělené na dvě poloviny. Polovina podniků fyzických osob jsou rodinné farmy bez cizích zaměstnanců, druhá polovina v průměru zaměstnává 3 pracovníky. Nejvyšší počet zaměstnanců u rodinných farem je osm.

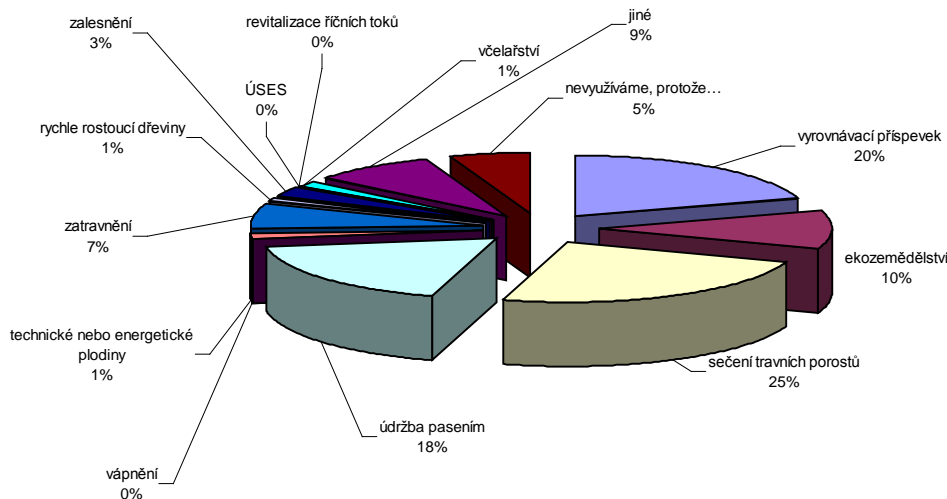
„Cesta dotace“

Na otázku - Jaké dotace využíváte? Jsme získali škálu odpovědí jak ukazují následující dva grafy: graf č.3. a graf č. 4.

Graf č. 3 Využívání dotačních titulů zemědělskými podniky – právnické osoby

U zemědělských podniků právnických osob je největší objem podpory údržba travních porostů sečením a pasením, což je v souladu s celostátním trendem v roce 2005. Méně se využívá titul zatravnění, jen 12% a příspěvek na eko-zemědělství, jen 9%. Poměrně vysoké procento má vyrovnávací příspěvek z titulu hospodaření v LFA 22%. Málo nebo vůbec se nevyužívá podpora na zalesnění, technické a energetické plodiny a rychle rostoucí dřeviny, včelařství, ÚSES a revitalizace říčních toků. Struktura využívaných dotačních titulů je obdobná i u fyzických osob jak ukazuje následující graf č.4.

Graf č. 4 Využívání dotačních titulů podniky fyzických osob

Vzhledem k budoucím prioritám společné zemědělské politiky je především nízké využívání dotací na technické a energetické plodiny námětem k zamyšlení.

„Motivace“:

U obou skupin respondentů převládá ekonomická motivace a to u 80%. Kolem 60ti procent odpovědí zní: „ bez dotací by to nešlo“. Jen 19% fyzických osob a 14% právnických osob uvádí ekologickou motivaci. Jestliže ekologickou motivaci chápeme širěji, nejen eko-zemědělství, ale jsou v ní zahrnuty dotační tituly podporující šetrné hospodaření v krajině, je toto zjištění

zajímavé. Dotační tituly, které sledujeme jsou v principu zaměřeny na podporu ekologického šetrného hospodaření, ale jsou vnímány ekonomicky. Tvrzení, že bez dotací by to nešlo, svědčí o velké závislosti na dotační podpoře viz. Tab. č.2.

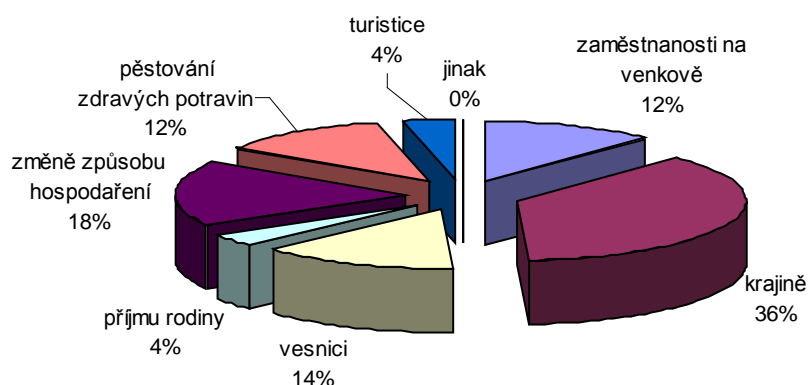
Tab. 2 Motivace žádosti o dotace

Motivace	Ekonomická „bez dotace by to nešlo”	Ekonomické přilepšení	Ekologická	Jiná
Fyzické osoby	61%	19%	19%	1%
Právnícké osoby	62%	19%	14%	5%

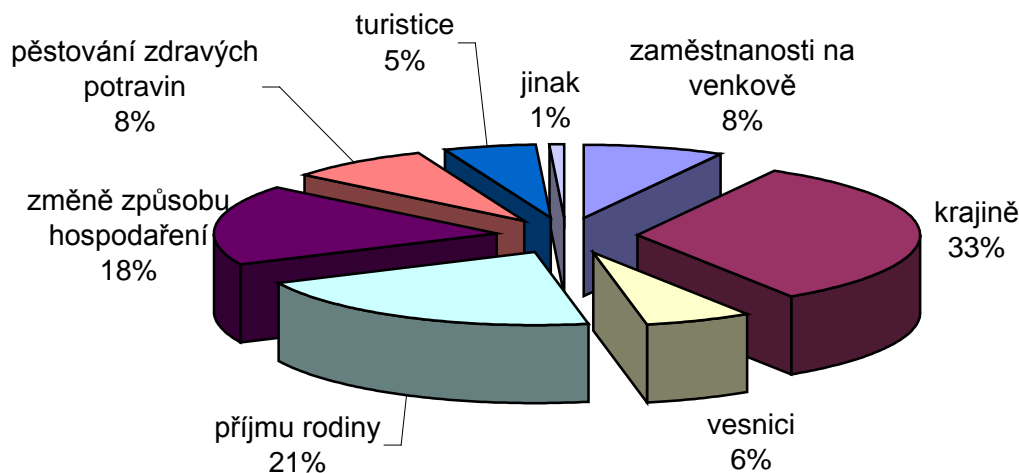
Všichni respondenti bez rozdílu formy podnikání se shodují, že příjemce dotace by neměl být vlastník, ale ten, kdo na půdě skutečně hospodaří. Tento názor odráží situaci respondentů, kteří mají půdu převážně v nájmu.

„Efekt dotace“

Následující grafy č.5 a č.6. popisují rozdělení odpovědí právníckých a fyzických osob na otázku, čemu nejvíce environmentální, mimoprodukční dotace pomáhají.

Graf č.5 Mimoprodukční dotace nejvíce pomáhají...- právnícké osoby

Graf č.6 Mimoprodukční dotace nejvíce pomáhají...- fyzické osoby

Oba soubory respondentů se shodují v názoru, že environmentální dotace nejvíce pomáhají krajině, i když motivace k jejich využívání je ekonomická a ne krajinná nebo ekologická ve smyslu šetrného hospodaření, jak jsme viděli v předchozí tabulce. Odlišné odpovědi jsou u otázky zda dotace pomáhají vesnici nebo rodině. U fyzických osob je jasná preference rodiny, u obchodních podniků a družstev je tomu jinak. Shoda u obou skupin respondentů panuje u poměrně vysokém vlivu dotace na změnu stylu hospodaření a na pěstování zdravých potravin.

Na otázku zda dotace obnoví tradiční vztah k půdě obě skupiny odpovídají, že ano. Fyzické osoby jsou o tom přesvědčeny více - kladná odpověď je v 52%ti procentech, u obchodních společností je procento kladných odpovědí nižší - 42%. 29% podniků se domnívá, že dotace kladný vztah k půdě neobnoví.

U otázky zda dotace udrží nebo obnoví rodinné farmy jsou odpovědi našich dvou skupin respondentů odlišné. Zatímco podniky fyzických osob jsou v 59% přesvědčeny, že ano, obchodní společnosti a družstva jsou ve 46% přesvědčeny, že ne.

Odpovědi právních subjektů a fyzických osob se liší také v reakci na otázku : Podporují dotace komunikaci a spolupráci mezi zemědělci?

Soukromí hospodáři odpovídají záporně v 45% případech, zatímco zemědělské společnosti a družstva odpovídají v 43% procentech kladně. Jedním z důvodů neshody může být skutečnost, že komunikace je v menších podnicích založena na osobním kontaktu a jiné formy pomoci než je ta, která souvisí s dotačními tituly. V případě podniků to je jiné, dotační tituly jim umožňují pracovní komunikaci třeba při žádání o dotace nebo využívání strojů při péči o travní porosty a tak podobně. Komunikace je spíše kooperací, pracovní spoluprací než komunikací mezi přáteli.

Zajímavé je vyhodnocení dotací podle toho, který titul nejvíce přispívá k zachování přírody a krajiny, jak ukazuje následující tabulka č.3.

Tab.3 Účinek dotačního titulu

	Fyzické os. %	Právnícké os. %
1. údržba trav porostů pasení, kosení	40	44
2. vyrovnávací příspěvek LFA	16	22
3. ekozemědělství	15	9
4. zalesnění orné půdy	10	8
5. zatravnění	5	6
6. revitalizace	4	2
7. včelařství	4	2
6. rychle rostoucí dřeviny	3	-
7. energetické plodiny	2	2

Hodnocení dotačních titulů z pozice přínosu k tvorbě a údržbě krajiny v podstatě kopíruje využívání dotačních titulů. Na prvním místě jsou tituly spojené údržbou travních porostů a příspěvek v LFA.

IV. Komparace hodnocení slabých míst v dotačních titulech před rokem 2004 a po vstupu ČR do EU

a) Shrnutí výsledků z roku 2000

Abychom mohli provést komparaci musíme nejprve stručně charakterizovat výsledky našeho sociologického šetření z roku 2000. Výsledky shrnují stručně dvě následující tabulky zachycující názory na systém dotací a konkrétní připomínky.

Tab. 4 Hlavní názory na systém ekologických dotací

úroveň souvislostí	názor	frekvence názoru %
A	Ekologické dotace neřeší problém rurální krajiny	75%
B	Dotace na údržbu luk nemá "koncovku"	95%
B1	Výhrady k podnikání na zakázku "bez vztahů"	60%
B2	Kontrola koncovky hospodaření	80%
C	Výhrady k ekonomickému systému dotací	60%
D	Biopotraviny do systému ekologických dotací	40%
E	Zalesňování zemědělské půdy není osud rolníka	25%

Komentář k tabulce:

přehled názorů našeho statistického souboru: (N=194 rodin) na systém ekologických dotací: Levý sloupec A-E udává úroveň postižených souvislostí.. Názory jsou seřazeny podle míry souvislostí s rurální krajinou jako sociálním, kulturním a ekologickým fenoménem. Pravý sloupec (%) udává frekvenci uvedených názorů v souboru.

Tab. 5 Konkrétní připomínky

pořadí	Připomínka	frekvence
1	Administrativní překážky	90%
2	Regionální přístup k udělování dotací	55%
3	Pravomoci obcí a kontrola	50%
4	Rozšíření některých dotačních titulů	20%
5	Jiné bez rozlišení	30%

Ve fungování ekologických dotací bylo v našich podmínkách několik funkčních deformací:

Nejzávažnější funkční deformace byl fakt, že největší prospěch přinášely ekologické dotace podnikatelským subjektům, nespojeným s fenoménem rurální krajiny a s životem na venkově. Další deformací byla časová a technicko - administrativní stránka dotací. Jiná deformace spočívala v konstrukci ekologické dotace jako monofunkční ekonomické intervence na "tvář" krajiny. Pouze environmentální kritéria této konstrukce vynechávala systém osídlení a obracela logiku rurálního uvažování opačným směrem: Rurální komunita uvažuje ve směru obnova vesnice – hospodaření - krajina. Konstrukce ekologických dotací uvažovala ve směru opačném a vycházela od krajiny přes hospodaření a sociální funkce.

Hlavní příčiny selhání ekologických dotací v ČR na konci 90. let lze shrnout do tří bodů:

- Nepropojenost environmentálních dotací s ekonomickou realitou (mnoho produktů podporovaných dotačními tituly bylo neefektivní z hlediska trhu),
- Nebyl vzat v úvahu finální efekt dotace (kosení luk bez možnosti odbytu travní hmoty, mulčování a jeho negativní vliv na ekosystémy v přírodně cenných území),
- Byla zanedbaná sociální a kulturní role dotací (příjemce dotací musel být zemědělec (Lapka, Cudlínová, Rikoon, 2000).

b) Hodnocení situace v dotační politice téměř po šesti letech, v roce 2006.

Máme dva soubory respondentů, takže hodnocení situace není jednoznačné jako v případě předchozího sociologického šetření, kdy respondenty byly jen fyzické osoby.

Respondenti obou souborů shodně hodnotili zlepšení situace jak v získávání, tak ve výši mimoprodukčních dotací. Zlepšení situace v získávání mimoprodukčních dotací odpovědělo kladně 60% fyzických osob a 65% zemědělských podniků. Ještě jednoznačnější je kladné hodnocení výše dotací. Fyzické osoby uvádějí spokojenost v 74% a právnické osoby dokonce v 82%.

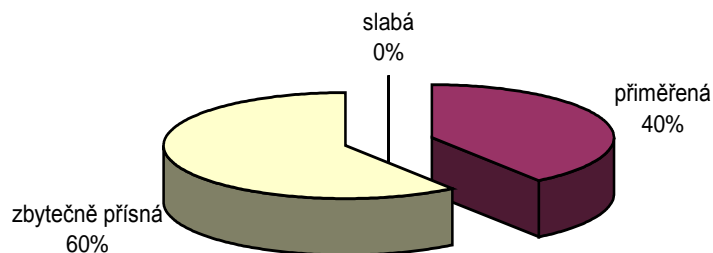
Špatná situace zůstává pokud jde o hodnocení vyplácení dotací. Zde se nadpoloviční většina u obou skupin respondentů domnívá, že situace se po vstupu do EU nezlepšila. Složitá administrativa a žádosti o dotace vidí jako negaci nadpoloviční většina obou skupin respondentů. Zemědělské podniky v 80%, a fyzické osoby v 67%. Bohužel stále platí negativní vnímání situace, pokud jde o časté střídání dotačních titulů a podmínek jejich získávání. Negativně situaci hodnotí cca dvě třetiny všech dotázaných respondentů. V případě fyzických osob je to 68% a u zemědělských podniků 72% .

Nejednotné názory

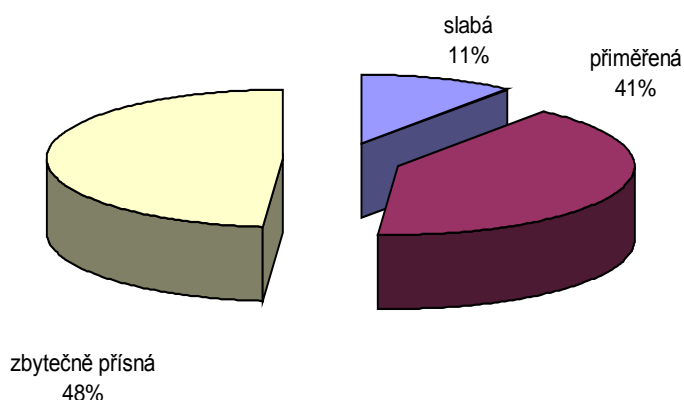
Kontroverzní je názor na kontrolu plnění dotačních titulů. Zatímco zástupci rodinných podniků fyzických osob se v 59% domnívají, že kontrola se zlepšila, obchodní podniky a družstva mají názor opačný. Sedmdesát jedna procent se domnívá, že kontrola dotací se nezlepšila.

Zajímavé je vyjádření k charakteristice kontroly dotací, kde se oba soubory respondentů shodují na tom, že kontrola je zbytečně přísná. graf č. 6 a 7.

Graf č. 6 kontrola dotací je ..právnícké osoby

Graf č. 7 Kontrola dotací jefyzické osoby

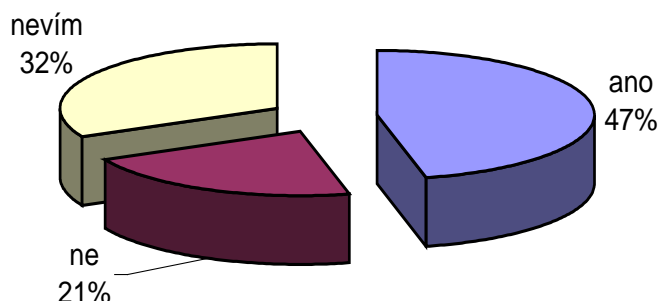

Nejednotný je názor na otázku, zda má dotace koncovku. Větší zemědělské podniky se v nadpoloviční většině 52%, domnívají, že dotace koncovku má, zatímco rodinné farmy fyzických osob mají opačný názor, 61% se domnívá, že koncovka dotace neexistuje.

Na dotaz o dvojím zdanění dotací není jednoznačná odpověď ani u jedné skupiny respondentů.

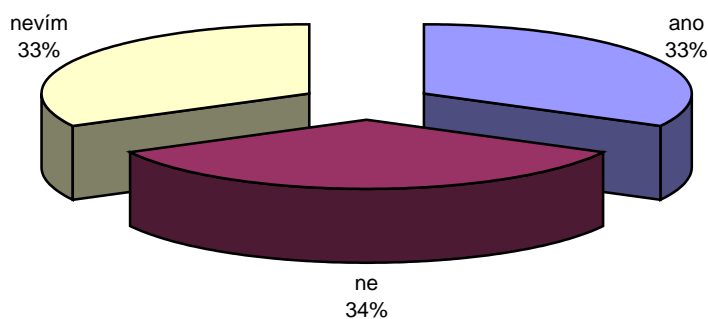
Graf č. 8 Reakce právnických osob

Dotace se daní dvakrát... právnické osoby

Graf č. 9 Reakce fyzických osob

Dotace se daní dvakrát... fyzické osoby

K dvojímu zdanění dotací se přiklánějí spíše právnické osoby. Soukromí hospodáři nemají tak vyhraněný názor.

Nejednotný názor je i v hodnocení efektu dotací z pohledu zelených a produkčních dotací. Na otázku zda zelené a produkční dotace jdou proti sobě. Fyzické osoby si v 40% myslí, že dotace proti sobě jdou ale téměř stejný počet podniků právnických 46% si myslí, že tomu tak není.

Na otázku zda dotace využívají hlavně podnikatelé, co nemají s venkovem nic společného je opět neshoda názorů u našich respondentů. Zemědělské podniky se domnívají, že toto tvrzení je nepravdivé, nesouhlasí s ním více jak 61%. Fyzické osoby situaci nevnímají tak jednoznačně 37% se domnívá, že tvrzení stále platí, 34% s tím nesouhlasí a 29% neví.

Rozdílné jsou i názory na přístup k dotacím, které zahrnují tvrzení že dotace jsou výhodné jen pro větší hospodářství a lepší přístup k dotacím mají bývalá družstva a státní statky. Obchodní společnosti a zemědělská družstva celkem logicky odpovídají na obě tvrzení záporně, tedy, že velké podniky ani bývalé zemědělské struktury nejsou v dotační politice nikterak zvýhodněny. Jiné jsou odpovědi fyzických osob, které představují menší hospodářství, především pokud jde o výměru obhospodařované půdy. Téměř polovina z nich (46%) se domnívá, že bývalá družstva a státní statky v příjmu dotací zvýhodněny jsou a ve 49% se domnívají, že větší výměra znamená i snazší přístup k dotacím.

Na to, zda dotace přinášejí dotace zisky hlavně mimo obec se názory opět rozcházejí. Zástupci velkých zemědělských podniků jsou ve 44% přesvědčeni, že zisky mimo obec nejdou, jen 23% připouští, že ano a 33% neví. U fyzických osob je vyšší procento těch, kteří si myslí, že příjem z dotací jde mimo obec, tento názor zastává 39% respondentů.

V. Diskuse k výsledkům dotazníku

Naše analýza ukázala, že jsou velice málo zastoupeny dotační tituly na technické plodiny, zalesnění, rychle rostoucí dřeviny. Tyto výsledky neodpovídají budoucímu zaměření podpory EU a její zemědělské politiky. Co je důvodem - neexistující odběratelé, zpracovatelský průmysl na tento typ surovin? Podpora není dostatečně vysoká, aby stimulovala výrobce a změnu produkce? Právě podpora pěstování energetických plodin by měla být alternativou a řešením kvót EU na výrobu potravin. Praktickým příkladem je omezená produkce cukru. Cukrová řepa se dobře hodí k produkci bio lihu vysoké kvality. Je tu možnost nejen udržet pracovní místa v zemědělství, ale i vytvořit místa nová v navazujícím zpracovatelském průmyslu.

Také větší využívání dotací na zatravnění by bylo žádoucí. V porovnání s EU rozloha orné půdy v ČR vysoce převyšuje průměr zatímco rozloha trvalých travních porostů a trvalých kultur je mnohem menší (Matoušková, 2006).

Další dotační titul, který by zasluhoval vyšší využití je podpora včelařství. Využívání tohoto titulu je velice nízké, což je varující v situaci, kdy české včelařství je na křižovatce. Svého vrcholu dosáhlo v roce 1990, kdy u nás bylo 80 000 chovatelů včel celkem s 800 000 včelstvy. Dnes je včelařů jen 50 000 s 500 000 včelstvy (Jirka, 2006).

Hodnocení environmentálních dotací z hlediska jejich pomoci rodině, vesnici, obnově vztahu k půdě a obnově rodinných farem, je velice citlivé téma. Rozdílné odpovědi právnických subjektů a fyzických osob vychází přímo z jejich odlišného postavení na vsi a odlišného chápání role zemědělce. V případě rodinných podniků farmáři a jejich rodina jako hospodářská jednotka mají bezprostřední přínos z dotace, proto vidí pomoc dotace především pro rodinu. Naproti tomu podniky vidí širší vliv podniku na vesnici, a také na zaměstnanost, proto vnímají i přínos dotace z tohoto širšího pohledu, jako pomoc pro vesnici a vytvoření pracovních míst.

Negativní postoj právnických subjektů k působení dotace na obnovení vztahu k půdě je, podle našeho názoru, dané zprostředkovaným vztahem této skupiny k půdě a k jejímu vnímání. Jde více o vztah ekonomický a profesní než vztah osobní a emotivní jako je tomu často u rodinných farem. Podobně i hodnocení dotačních titulů pokud jde o účinnost podpory k přežití a obnově rodinných farem. Tato odpověď pravděpodobně není ani tak odpovědí na funkci dotací jako spíš vyjádřením přesvědčení, jaká forma zemědělského hospodaření je životaschopnější. Větší a

velké zemědělské podniky se domnívají, že rodinné farmy nebudou konkurenceschopné, zatímco hospodářství soukromých zemědělců, jsou přesvědčena o svých kvalitách a věří v budoucnost. Dotace vidí jako jednu z forem podpory, která jim dává šanci přežít a udržet se na konkurenčním trhu.

VI. Závěry a doporučení

Jednoznačně kladně je oběma skupinami respondentů hodnoceno získávání dotací a výše dotačních titulů. Toto hodnocení poněkud kontrastuje s tvrzením některých autorů, kteří kritizují naše nerovnocenné postavení v EU, ale zemědělci vidí změnu související se vstupem jako přínos. „Zemědělci v nových členských státech tedy dostali první rok svého členství pouze 25% dotací oproti starým členským státům. Tato zjevná diskriminace bude trvat až do roku 2013, kdy se platby ve všech 25 státech vyrovnají (Fajmon 2005).

Oběma skupinami respondentů je jednoznačně záporně jako slabé místo označována složitá administrativa při získávání dotací, časté střídání dotačních titulů a vyplácení dotací. Administrativa by se měla v budoucnosti zlepšit. Chystají se organizační změny v čerpání – průběžné financování. Zpětné financování bylo pro řadu žadatelů bariérou v dostupnosti podpor (Agrobases, 2006).

Nejednotnost názorů

Tab č. 6 Nejednotné názory - stanovisko fyzických a právnických osob

Dotační titul	Kontrola se zlepšila	Koncovka existuje	Dvojitý zdanění	Zelené X prod dotace	Podnikatelé mimo zeměděle	Jen pro velkou výměru	Mimo obec
Fyzické	ano	ne	Ano/ ne	ano	ano	ano	ano
Právnické	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne

V podstatě lze říci, že fyzické osoby, soukromí hospodáři jsou mnohem kritičtější a citlivější pokud jde o vnímání mimoprodukčních dotačních titulů a jejich účinnosti.. Až na výjimku, která se týká kontroly dotací, vidí v dotačním systému spíše jeho slabá místa. Obchodní společnosti a zemědělská družstva jsou ve svém hodnocení mnohem tolerantnější. Dá se říci, že se systémem hodnocených environmentálních dotací jsou spokojeni.

Minulé sociologické šetření z roku 2000 upozornilo na systémovou chybu v tvorbě dotací. deformace spočívala v konstrukci ekologické dotace jako monofunkční ekonomické intervence na "tvář" krajiny. Jak bylo uvedeno výše.

Současný dotační systém se zdá této chybě vyvaroval, jak vidíme z výsledků dotazníku u otázek týkajících se motivace a efektu dotace. Když se podíváme na hlavní motivaci k využívání ekologických dotací je to ekonomická podpora, ale přitom v odpovědi „Na co dotace nejvíce působí je krajina, tedy ekologický motiv. Propojení ekonomického a ekologického vnímání se projevuje u hodnocení dotačních titulů z pozice přínosu k tvorbě a údržbě krajiny. To, že se příspěvek v LFA objevuje jako stimulace údržby krajiny svědčí o širším uvažování dotázaných respondentů než je ekonomická výnosnost produkce. V pozadí této odpovědi je vědomí nutnosti udržovat zemědělské hospodaření i v méně úrodných oblastech, aby nedošlo k opuštění krajiny.

Naše hypotéza o zlepšení situace po vstupu do EU se částečně potvrdila a to ve výši dotačních titulů a množství jejich získávání. V obou případech došlo ke zlepšení situace. Pokud jde o zlepšení situace malých rodinných farem, není hodnocení tak jednoznačné. Rozhodně nedošlo k oslabení jejich podpory, ale situaci v dotacích nelze označit jako výrazné posílení rodinných farem.

Pokud jde o poměr ekologické a zvykově kulturní motivace v hospodaření zemědělců, naše empirická šetření potvrzují, že motivace zemědělců je kombinací vnitřních hodnot a postojů konfrontovaných s vnější ekonomickou a společenskou realitou. V konkrétní rozhodnutí se váha vnitřních a vnějších faktorů mění.

Podporuje to naše zjištění z prvního sociologického šetření v roce 2000 o uvažování zemědělců, které odhalilo, že rozhodování zemědělců je postaveno na ekonomickém a sociálním základu a ekologie je až vrchol trojúhelníka. Je-li dotace dobře postavena, tak funguje na těchto principech. Chrání přírodu, ale je to ekonomicky podložena.

Literatura:

CUDLÍNOVÁ, E., LAPKA, M. (2000): *Ecological Farmers as Respectives of Social Basis for Future Sustainability – A Practical Example from Czech Agriculture*. In: ESEE 2000 Conference Proceedings. Transition Towards a Sustainable Europe. Ecology. Economy. Policy. 10p. Vienna, May 3 - 6, 2000. Wirtschaftsuniversität Wien, Austria. (CD-R).

FAJMON, H : (2005): *Zemědělství a osud Evropy*, Materiál MZe.

GANDALOVIČ, P., (2006): *Důraz na regionální operační programy*, Zpravodaj Agrobases, informační noviny české Republiky, 28. listopadu, str. 20.

JIRKA, V., (2006): *Včelařství má dobrou tradici, ale musí pokročit*, Zpravodaj Agrobases, informační noviny české Republiky, 28. listopadu 2006, str. 24.

LAPKA, M., CUDLÍNOVÁ, E., RIKOON, S. (2000): *Private farmers and contemporary conservation subsidy programs in the Czech republic: Farmers opinions and programs implications and Water Conservation Policies and Programs. Successes and Failures*. Chapter 31, pp. 457-491. (Edited by Napier, T., L., Napier, S., M., Tvrdoň, J.) CRC Press (USA), Boca Raton, London, New York, Washington, D.C.

MATOUŠKOVÁ, K. (2006): *Národní strategický plán rozvoje venkova ČR na období 2007-2013, Rozbor situace, ekonomická situace zemědělsko-potravinářského sektoru*, Zpravodaj Agrobases, informační noviny české Republiky, 28. listopadu 2006, str. 15-17.

O'Connell, P. F. (1992): *Sustainable Agriculture - a Valid Alternative*. Outlook on Agriculture, Vol 21, No. 1, pp. 5 -12.

TOLEDO, M. V. (1990): *The Ecological Rationality of Peasant production*. In: Altieri M. E., and Hecht S. H., (eds.): *Agroecology and Small Farm Development*. University of California, Los Angeles.

VAUGHN, G. F. (1992): *Ecology, Economy and Ethics*. Economic Policy Outlook Delaware. Agriculture Natural Resources Vol. 2, No. 4, pp. 1-4.

WOSSINK, G. A. A., DE KOEIJER, T. J., RENKEMA, J. A. (1992): *Environmental-Economic Policy Assessment: A Farm Economic Approach*. Wageningen Agriculture University, Agricultural Systems, Vol. 39, pp. 421-438.

Dokumenty, zprávy, webové stránky:

Akční plán ekologického zemědělství, (Mze 2004).

Zpravodaj Agrobaze, informační noviny české Republiky, 28. listopadu 2006

Horizontální plán rozvoje venkova ČR pro období 2004-2006 - zaměstnanost

<http://www.mze.cz/attachments/HRDP-04-06.doc>

Podpořeno grantem MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnosti k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství.

Recenzent:

Doc. PhDr. Martin Matějů,

FF UK Praha

PROJEKT VENKOVA V GLOBÁLNÍCH A NÁRODNÍCH SOUVISLOSTECH

PROJECT OF COUNTRYSIDE IN GLOBAL AND NATIONAL CONTEXT

Miloslav Lapka, Eva Cudlínová

Ústav systémové biologie a ekologie AVČR, Na Sádkách 7, České Budějovice, 370 05, Česká republika,
milala@usbe.cas.cz

Abstrakt:

Studie se pokouší zasadit „Projekt venkova“ do souvislostí velkých sociálních projektů 19. a 20. století. „Projekt venkova“ není nějaký konkrétní projekt, tímto termínem jsou označeny ve studii obecně všechny institucionální a intelektuální snahy po r. 1989 pomoci rozvoji venkova. „Projekt venkova“ je ve své podstatě reakcí na nedostatky industriálního okouzlení a je jedním z vědomých způsobů jak reagovat na globální společenské a přírodní změny. Termín „krajinné prostředí“, jak je definován v textu studie, by se mohl stát vhodným metodologickým nástrojem pro „Projekt venkova“. V druhé části studie jsou výsledky pilotních rozhovorů s ekologickými zemědělci a pokus o typologii jejich hlavních sociálních problémů.

Abstract:

Relationships of “Project of Countryside” with the great social projects of the 19th and 20th century is the focus of presented study. The “Project of Countryside” is not some empirical scientific project here; this is rather general term symbolizing an attempt towards rural development in our country after 1989. “Project of Countryside” represents in fact reaction on disillusion of the Project of Industrialization of 19th century as well as action against globalization of the social and natural environment in countryside. There is definition of the term “landscape environment” in presented study for the useful methodological help in context with the “Project of Countryside”. Second part shows results obtained in pilot semi-structured survey with the ecological farmers as well as an attempt about social typology of their main shortages.

Klíčová slova: *multifunkční zemědělství, program obnovy venkova, sociální postoje venkovského obyvatelstva*

Key words: Multifunctional agriculture, rural development plan, social attitudes of rural communities

Úvod:

Má venkov a snaha udržet venkov ve funkčním stavu oporu ve velkých projektech 19. a 20. století? Nebo jde jen o nostalgickou snahu o návrat minulého a o prodlužování postupného odchodu rurální kultury do muzeí? Odpovědi na tyto otázky jsou cílem první části naší studie. Současné aktéry venkova pak uvidíme zasazené do reálného rámce v její druhé části.

Národní strategický plán rozvoje venkova 2007–2013 – dále v textu NSPRV (2005) je další úroveň, tentokrát národní, na které se odehrává současná praxe jak naplnit vizi „Projektu venkova“. „Projekt venkova“ není nějaký konkrétní projekt, nazýváme tímto termínem obecně

všechny institucionální snahy po r. 1989 pomoci rozvoji venkova, stejně jako intelektuální diskurs nad budoucností venkova, rurální komunity a rurální krajiny.

I. Venkov ve stínu velkých projektů 19. a 20. století:

„Projekt venkova“ není slovní hříčkou v názvu studie. Projekt venkova odkazuje k současné sociální konstrukci toho, co bychom na venkově rádi viděli a jak by měl venkov podle našich nejlepších představ fungovat. O tom, že jde o sociální konstrukt především urbánní kultury není pochyb, proto slovo „naše“ vyjadřuje mnohem více mínění obyvatel měst než obyvatel venkova. Projekt venkova je také reakcí na velké sociologické projekty modernizace konce 19. a celého 20. století a na projekt globalizace, pokud se tak dá nazvat soužití s modernizací na nadnárodní úrovni.

Často převažuje přesvědčení – a nejen u laické veřejnosti – že při správné aplikaci poznatků sociologie a ekonomie lze najít snadné a rychlé řešení. Vůbec nejsme zastánci do jisté míry módní rezignace společenských věd na řešení společenských problémů, která souvisí s post-moderním obnovením skepticismu o kognitivní funkci sociologie. „Pověst praktické užitečnosti sociologie se nachází na historickém minimu a sociologie je považována za nejméně vyspělou vědu, pokud jde o rigoróznost jejích metod.“ (Wiles, 2004: 31). Na druhou stranu je jasné, že tzv. sociální inženýrství se v krátkých dějinách 20. století nikdy neukázalo být nějakým řešením. Při řešení „Projektu venkova“ jsme svědky trojího úskalí:

- a) Výrazně multiparadigmatický charakter sociálních věd, sociologie zvláště
- b) Výrazně multidisciplinární charakter samotného problému rurální společnosti a krajiny
- c) Nedostatek vhodných metodologických nástrojů, meta-jazyka a termínů při řešení takto komplexních problémů.

Ad a) Od svého počátku je sociologie multiparadigmatická, aniž by to Durkheim, Comte Weber a další nějak explicitně vyjadřovali ve smyslu charakteristiky této nové vědy. Právě naopak, v době 19. století se zdálo, že je možné najít universální řešení každé sociální situace a každého konfliktu. Stačí jen aplikovat zdravý rozum a analyzovat vědecky společnost. Rozvoj přírodních věd 19. a zvláště 20. století k tomu dokonce poskytoval exaktní nástroje – teorii evoluce, matematiku, statistiku, biologii, fyzikální modely vesmíru a našeho světa na Zemi. Sociologicky orientovaní autoři přidávali postupně svá pojetí společnosti, jejích hybných sil a societa se stávala stále komplikovanějším předmětem až k postmodernímu poznání konce 20. století, že každé paradigma má své opodstatnění a vysvětluje dílčí část, žádné však není univerzálním nástrojem a výkladem. Na rozdíl od přírodních věd a jejich objevených přírodních zákonů ve společnosti nic ve smyslu přírodního zákona neplatí. S tím je nutné se smířit, ale je to i velká naděje přímo evolučního charakteru, že společnost se nedá předpovědět a lineární kauzalita neplatí. To by nebyl živý systém společnosti, ale anorganický svět. Proto má smysl se znovu a znovu pouštět do řešení nových problémů a nacházet nové nečekané souvislosti a otevírat paradigmatu, která se ještě neobjevila, „učinit vědomou volbu“ (Frič, Potůček, 2004: 415). Závěrem tedy sociální vědy nemají po ruce universální nástroj řešení, ani nemohou aplikovat něco na způsob přírodních zákonů. Přesto se lze dobře shodnout na základním paradigmatu, které můžeme nazvat ekologické paradigma, tak jak se projevuje v současné sociologii a ekonomii (postindustriální společnost a ekologická ekonomie).

Ad b) Multidisciplinarita znamená přístup z hlediska více vědních disciplín. Rurální prostor zahrnuje dva hlavní subsystémy: přírodní a sociálně-ekonomický. Oba můžeme podrobně členit, až dostaneme provázaný složitý systém, který je zároveň autonomní a udržuje sám sebe bez

ohledu na systémy ostatní a zároveň je závislý na ostatních systémech. Rurální prostor a jeho problémy jdou však napříč všemi vrstvami v krajině – přírodní, ekologickou, sociální, ekonomickou, kulturní, historickou. Jinými slovy jde o transdisciplinární přístup, který není metodologicky příliš rozpracován. Ovšem ekologické problémy mají výrazně transdisciplinární charakter. Ztrátu biodiversity zemědělské krajiny a ztrátu vztahu k venkovu a jeho vylidňování nelze řešit odděleně. V řešení projektu je přímo v zadání zabudován pokus o multidisciplinární až transdisciplinární přístup a je poctivě naplňován.

Ad c) Každá věda se vyznačuje svým jazykem a vlastními metodami. Problém rurálního prostoru, transdisciplinárního charakteru, jak jsme ukázali výše, však nemá jednu vedoucí disciplínu s jedním jazykem a metodami. Používá se jazyk všech zúčastněných ad hoc disciplín a přístupů a jejich metod.

Krajinné prostředí:

Z hlediska metodologických nástrojů a chybějících srozumitelných termínů (Ad c) se domníváme, že se můžeme pokusit o vlastní přínos. Základní otázkou je, zda existuje něco společného, nějaký spojovací článek mezi sociálním a přírodním subsystémem rurálního prostoru. Z hlediska praktického řešení můžeme takové články najít: mohou být normativní – kritérium dosažení stavu, mohou být procesní – nastartovat nějaký vývoj nebo mohou být regulační – jak dosáhnout kritéria. Tyto obecné články nám však mnoho nepomohou, jsou jen teoretickým návodem.

Rurální prostor je ve skutečnosti spojením času a prostoru přírody a rurální komunity. Z takového nadhledu vidíme i chybějící ontologický spojovací článek – je jím konkrétní rurální (nebo kulturní) krajina, plně vyhovující např., antropologickému pojetí C. O. Sauera.

Samotný pojem krajina však spíše inklinuje ve vědě krajinná ekologie ke geograficko-biologickému nebo bio-ekologickému pojetí, přes všechny deklarace o transdisciplinárním přístupu krajinné ekologie od otců zakladatelů jako je Zev Naveh.

Další potenciální výraz – životní prostředí – je vhodný v environmentalních studiích a v exaktních zprávách o znečištění a kvalitě ŽP, je však natolik široký a zatížen tolika významy, že nemůže podle mého názoru vyjádřit konkrétní společný prostor, spojující článek mezi životem rurální society a přírodním a kulturním a historickým fyzickým prostorem, kde se propojení prostoru a času odehrává.

Navrhujeme proto použití termínu „*krajinné prostředí*“ pro obecný cíl „Projekt venkova“ stabilizovat sociální a přírodní systém v konkrétním místě a čase na makroúrovni kulturní krajiny. Termín krajinné prostředí odkazuje k reálnému území a reálným ekosystémům, zároveň se vyhýbá obecnému termínu krajina chápanému často jen v jeho biologických, ekologických nebo geografických vrstvách. Na druhou stranu se termín krajinné prostředí vyhýbá obecnosti sociálně-fyzikálního a globálního (environmentálního) termínu životní prostředí, je více konkrétní a obsahuje propojení přírodního a sociálního v konkrétním místě a v konkrétním čase. Krajinné prostředí chápeme jako společný prostor života konkrétní komunity v konkrétní krajině se společnými vrstvami výsledků kumulovaného času obou subsystémů, sociálního (kulturního, ekonomického) a přírodního (ekologického, biologického, geologického...). Krajinné prostředí je integrovaný celek přírodního a sociálního systému, nabývající nové vlastnosti, které nevykazuje ani jeden systém sám o sobě. Termín krajinné prostředí by měl napomoci větší srozumitelnosti

při řešení projektu a především ukázat už na úrovni terminologické, že jde o interdisciplinární přístup a o provázání sociálního a přírodního prostředí v jeden celek.

Ze sociálního a ekologického hlediska můžeme rozlišovat endogenní a exogenní zdroje krajinného prostředí. Z hlediska funkce jsou endogenní zdroje lokální projevy sociálního a ekologického systému, exogenní zdroje pak tvoří vnější vztahy k širokému okolí. Vztahy mezi endogenními a exogenními zdroji krajinného prostředí jsou předmětem řešení mnoha současných projektů. Náš projekt je v této terminologii zaměřen na stabilizaci endogenních zdrojů krajinného prostředí využitím multifunkčnosti zemědělství.

Sociologické souvislosti „Projektů venkova“:

a) Projekt modernizace:

Krise tradiční rurální společnosti a rurální kultury a rurální ekonomiky se odvíjí od přechodu z agrární společnosti ke společnosti industriální. Relativně nedávný historický fakt, a z hlediska sociologického velký předěl, stojí v pozadí mnoha současných snah o nápravu, řešení a poznávání nezamýšlených důsledků projektu modernizace. Zvláště po druhé světové válce v západních i komunistických zemích dochází k industriálním procesům dovedeným do všech oblastí života, včetně zemědělství, jaké nemají obdoby. Comte, Spencer, Weber, Durkheim i Marx jsou fascinováni tímto procesem a sociologie de facto nachází svůj předmět. Parsons (1966) vystihuje celé období označením za „společnost hojnosti“.

A někde zde začínají kritické úvahy o hranicích této společnosti, objevuje se myšlenka post-industriální společnosti, ve které počet zaměstnanců v průmyslu předstihuje počet zaměstnanců ve službách (v USA roku 1956, podle Bell, 1973). První vlna industriální revoluce je nahrazena druhou vlnou post-industriální společnosti a je zde otevřená cesta ke „třetí vlně“ tzv. „informační společnosti“ a později společností vědění (knowledge society, Toffler, 1990).

Jak rostou sociální potíže a cesta založená na industriálním pokroku se zadrhává nejen sociálně, ale i ekonomicky, politicky, kritické hlasy nabývají na síle. Přestává platit rovnice modernizace = pokrok, ekonomická změna = zdroj všech změn ve společnosti a nové technologie = zvyšování kvalifikace. Naopak, společnost vytváří široké vrstvy lidí žijící i duševně pohodlným životem. Padá další iluze, že projekt modernizace = humanizace. Naopak, dochází k erozi humanistických hodnot a k neochotě je aktivně nadále vyhledávat, diskutovat o nich, bojovat za ně. (Keller, 1996).

Objevují se jiná kritéria: kvalita života, udržitelnost života jako protiklad ke konzumnímu přístupu. Ekonomie je kritizována ve svých tradičních kritériích HDP. A. Sen jako jeden z prvních navrhuje jiná kritéria úspěšnosti ekonomického rozvoje než je HDP: psychika, deprivace, využívání volného času (Sen, 1984). V sociologii R. Inglehart přichází s pojmem post-moderní společnost a post-moderní hodnoty. Na rozsáhlém souboru nadnárodních dat se snaží empiricky a kvantitativně vyjádřit posun hodnot od konzumních k duchovním, možná lépe řečeno pocíťovaný nedostatek těchto hodnot. Vyspělé země, které mají první a druhou vlnu industriální revoluce za sebou, vykazují pozoruhodné posuny směrem k preferencím duchovních nekonzumních hodnot.

Reflexe projektu modernizace na sebe nenechává dlouho čekat ani ve své velice praktické podobě rurální sociologie v USA. Právě přechodem na industriální společnost znamená pro velké oblasti Spojených států sociální problémy až k destrukci lokálních tradičních komunit. Ani tam však nejsou rozhodující témata přírodní – krajinné prostředí je zpočátku zcela opomíjeno. Do kritického pohledu na důsledky projektu modernizace vstupují ekologické problémy jako úplně nový jev. Od „malé ekologie“ znečišťování se rurální sociologie obrací k ekologii v ekosystémovém pojetí, propojenosti hierarchie a zpětných vazeb a tím i mimo jiné k makroprostředí krajiny neboli ke krajinnému prostředí. A. Stikker považuje tyto projevy za první kroky k noosféře, oné předpokládané úrovni globálního vědomí velkého křesťanského filosofa 20. století T. de Chardina. Dokládá na cestě evoluce, jak od zpráv Římského klubu na počátku 70tých let až po komisi G. H. Brundtlandové na konci let 80tých se probouzí vědomí planety jako celku (Stikker, 1990).

Pro analýzu krajinného prostředí mají tato kritická kritéria velké dopady:

Automaticky chápaný pokrok procesem modernizace a jeho kritika v post-industriální společnosti obrací znovu pozornost ke zdánlivě překonaným vztahům rurální komunity k půdě a k domácím zvířatům, zemědělská činnost přes všechny snahy o její zprůmyslnění není jen průmyslem na výrobu potravních surovin, moudrost a zkušenost hospodáře se neslučuje s postupující „společností hlouposti“ (Loudín, 2000) a pohodlnosti. Dochází postupně k rehabilitaci rurální kultury a jsou znovu objevovány tradiční ekologické a krajinné funkce zemědělství a jeho multifunkční působení. Kritérium udržitelnosti života, zdravého životního prostředí, ekologicky šetrného hospodaření nachází své vzory v rurální kultuře. Je nutné říci, že nejde o mechanický návrat, ostatně v naší společnosti ani není dost dobře možné vrátit se někam do časů první pozemkové reformy do roku 1920 a následujícího rozkvětu rurálních oblastí státu. Bez projektu modernity by pravděpodobně nevznikla ekologická kritéria pro směřování celé společnosti.

b) Proces globalizace krajinného prostředí:

Projekt modernizace byl a je řízen a vědomě ovlivňován na mnoha úrovních. Totéž nelze tvrdit o současném procesu globalizace. Je to mnohem více výsledek dopadů modernizace na celou planetu než nějaký vědomý projekt. Je to i bránění se důsledkům modernizace. Člověk během svého života má v globální době náhradní identity a každá sociální pozice je zranitelná a dlouhodobě nejistá (Bauman, 1999). V krajinném prostředí to znamená, že endogenní zdroje nejsou stabilní a mohou zmizet okamžitě se změnou ekonomických nebo sociálních podmínek, což dříve v agrárních společnostech probíhalo až na katastrofy válečné a přírodní jen pozvolna, evoluční cestou. Krajinné prostředí je plně pod vlivem globalizace a domnívat se, že jeho sociální endogenní zdroje jsou výjimkou, je romantický přístup.

Na druhé straně je krajinné prostředí také pod vlivem pozitivní zpětné vazby globalizace. Salamon (1999) ji nazývá „asociativní revolucí“. Jde o využití globální sítě informací pro uchování lokální identity, o rostoucí institucionální vliv sdružení a nevládních organizací udržujících lokální zájmy. Je tím rozbíjeno výrazně etnocentrické pojetí projektu modernity založené na vztahu centrum – periferie, kdy v našich národních podmínkách touto periferií se stal venkov a tím, kdo je odkázán do role pasivního nesvéprávného příjemce darů, je rurální kultura.

II. Národní kontext:

Situace: stav v roztržitém vlastnictví půdy se nijak nezměnil (viz Lapka 2005) a nadále 90 % tvoří pronajatá půda. ČR má 4 262 000 ha zemědělské půdy, to je kolem 54 % rozlohy ČR. Její podíl trvale klesá a to i v průběhu jednoho roku, od r. 2005 to bylo 15 000 ha ve prospěch trvalých travních porostů a lesa. Je to částečně návrat k přirozenému stavu, neboť přes 50 % zemědělské půdy leží v oblastech méně příznivých pro hospodaření kvůli přírodním podmínkám. Chráněná území včetně evropské soustavy Natura 2000 zaujímají přes 20 % rozlohy ČR. Průměrná velikost zemědělského podniku je 71 ha, což je dědictví kolektivizace, často proklamované jako výhoda ČR v další konkurenceschopnosti. Sama velká výměra však podle mého názoru nestačí pro naplnění NPSRV a je jen vedlejším ukazatelem.

Za důležitější ukazatel považuji sociální trendy venkova. Ty se dělí podle velikostní kategorie obcí na relativně příznivé ve velkých obcích přes 1000 obyvatel, kde se zastavilo vyliďňování díky masivní výstavbě, včetně satelitního rezidenčního bydlení, a na podmínky nepříznivé v malých obcích do 200 obyvatel, které se naopak rychle vyliďňují. Venkov nemá homogenní sociální strukturu. Podíl obyvatelstva v produktivním věku činí ve znevýhodněných kategoriích obcí jen kolem 66 %, a přes 60 % za prací dojíždí. Na venkově jen necelá polovina lidí je ekonomicky aktivních. Zaměstnanost v zemědělství prolomila psychologickou hranici 200 000 lidí, podle statistik bylo v r. 2005 zaměstnáno trvale v zemědělství 189 200 lidí, což jsou 4 % celkové zaměstnanosti ČR. V kategorii zvýhodněných obcí do 2000 obyvatel je podíl zaměstnanosti v zemědělství cca 11 %, obchod, pohostinství, služby a stavebnictví mají cca po 10 % a průmysl přes 30 %. (Kolektiv HRDP 2006, Matoušková, 2006). Jistou nadějí pro diversifikaci venkova a stability rurální kultury a rurálního prostředí obecně se ukazuje ekologické zemědělství (EZ), v současnosti přes 960 ekologických farem a podniků, hospodařících na 6 % výměry zemědělské půdy.

„Reálnému modernizačnímu procesu v ČR nejvíce chybí právě společenská modernizace, soustředující se především na optimalizaci regulačních funkcí státu a občanského sektoru“ (Frič, Potůček, 2004: 424, 425). Můžeme s jistotou tvrdit, že krajinné prostředí a jeho stabilita hraje v teoretických koncepcích budoucího rozvoje ČR velkou úlohu, a to dokonce úlohu stabilizačního prvku. Při bližší analýze zjistíme, že péče o krajinné prostředí má také úlohu „vstřebávací“ zóny pro vývojové potenciály, jakými jsou sociální soudržnost, společnost vědění, trh práce a vývoj populace. V krajinném prostředí je prostor pro jejich uplatnění a výsledkem by mohlo být posílení endogenních zdrojů krajinného prostředí. To vše však vyžaduje, v souladu s autory, modernizaci a inovaci rozhodovacích procesů a institucí.

Výsledky z pilotních rozhovorů:

Pro potvrzení analýzy současné situace byly provedeny strukturované rozhovory s deseti ekologickými zemědělci; pět z nich reprezentuje rodinné farmy, pět větší ekologické podniky, vše na území jižních Čech a s diverzitou produkce od rostlinné specializace přes travní porosty až po ekologický chov jatečných zvířat.

Přehled poskytuje Tabulka 1. Pilotní vzorek.

Poznámka: je zaznamenán jen obsah otázek, nikoli jejich plné znění v kontextu strukturovaných rozhovorů. Stejně tak odpovědi jsou shrnuté do stručných, částečně agregovaných výpovědí pro lepší přehled.

Tab. 1. Pilotní vzorek oslovených EZ

Ot.č.	Obsah otázky	Hlavní odpovědi
1	Zlom rok 2013–?	většinou ne
2	Bez dotací konkurence schopní?	ne bez podprogramu EZ
3	Co by nejvíce pomohlo?	ekologické ceny ekologický trh módní vlna bio-potravin
4	Kde vidíte největší problém v EZ?	eko-zemědělci nevlastní zprac. článek malá koncentrace EZ nízká koncentrace ekologického kapitálu chybí koncentrace ekologického trhu

zdroj: empirické šetření 2006, pilotní rozhovory, n = 10 EZ.

Komentář:

Otázka č. 1. Rok 2013 je považován za zlomový většinou pro obce, nikoli pro farmu, neboť obce čerpají z programu HRDP a strukturálních fondů. Dotace EZ jsou považovány za víceméně konstantní, samozřejmý příspěvek státu na ekologické hospodaření, který je neodlučitelně spjatý s EZ.

Otázka č. 2. Proto také odpovědi na druhou otázku jsou jednoznačně NE. Bez dotačních titulů EZ nelze hospodařit podle ekologických požadavků.

Otázka č. 3. Nejvíce by pomohly ekologické ceny výkupu. To znamená jiné výkupní ceny, než jaké jsou za produkty konvenčního zemědělství. Například v mase berou jatka za 1 kg vepřového stejnou cenu od EZ jako z velkochovu, nehledí se na kvalitu a na vyšší náklady. To je ekonomická rovina. Etická rovina je, že se znehodnotí kvalitní produkce smícháním s produkcí konvenční. Chybí větší společenská potřeba ekologických produktů. Z rozhovoru: „Chybí zatím přehoupnout se do fáze bio-poptávky jako v Německu, to sem také přijde, se zpožděním, ale přijde. Potom nemám strach o budoucnost EZ a svojí farmy.“

Otázka č. 4. Chybí ekologický zpracovatelský článek; jeho vlastnictví samotnými EZ je považováno za ideální řešení. Například ekologická jatka v JČ kraji zatím nejsou. Nevyplatí se, neboť je tu málo EZ specializovaných na ekologický chov zvířat (prasat konkrétně). Až jich bude více, mohou společně investovat, požádat o úvěr a pak se ekologická jatka vyplatí. Řešení pro některé farmy JČ kraje: prodávat produkci do Německa.

Diskuse:

Podle mého názoru jde o nesystémové řešení, z kterého však nelze vinit ekologické zemědělce. Je to důsledek chybějícího bio-trhu. Podmínky pro EZ byly nastaveny uspokojivě, o tom svědčí i rostoucí počet ekologických farem. Ale stále není rozvinut bio-trh, produkce se uplatňuje náhodně místně, nebo v rámci konvenčního zemědělství v rámci zpracovatelské sítě nebo mimo území ČR. Z hlediska ekologického cyklu je to nesystémové řešení, jedná se o neuzavřený systém.

Samozřejmě není podmínkou EZ uzavřít cyklus dotace pro EZ lokálním čistým produktem na lokálním nebo národním bio-trhu. Tento postup by zřejmě přinesl zbytečné komplikace a nakonec obcházení zákona. Pro bio-zemědělce je to jedna z cest jak přežít, nezvýší se tím však ekologické vědomí a národní bio-trh. Tento „špatný příklad“, kam jdou nakonec zdravé bio-potraviny, by bylo možné použít v kampani pro-bio výrobky: „... máme kvalitu, čistotu, ale prodává se venku, kde je o ni zájem.“ „Práce je vykonána zde, v české krajině, český stát na ni dává nemalé dotace, aby byly výrobky čisté, přírodní, aby krajina byla čistá a v přírodním stavu, a výsledek jde nakonec na stůl těch, kteří to umějí ocenit a poznají kvalitu, je to ovšem mimo naši republiku.“

Pokus o typologii hlavních problémů ekologického zemědělství (EZ):

Problém 1: Chybějící elity:

Nedočerpáno zůstalo v roce 2005 jen přes 6 % dotací programu HRDP. Zdá se, že zde neleží hlavní problém. Objektivně pravidla dotací na agroenvironmentální opatření jsou komplikovaná a změny v něm obtížné, stejně tak čerpání několika titulů najednou je obtížné. Zvládnout je vyžaduje určitou úroveň, i přes značnou pomoc poradenství ze strany regionálních odborů MZe. Někteří ekologičtí zemědělci jsou často v závěsu za ostatními, někdy je to způsobeno tím, že konvenční zemědělství přitáhlo podnikatelské typy s vyvinutým podnikatelským instinktem. Dalším faktorem jsou samozřejmě půdní a klimatické podmínky. V bio-produktech jsou důležité také jazykové znalosti pro uplatnění na trhu v EU pro schopnost čerpat z EU fondů a rozhodovat se nezávisle.

Problém 2: Individualismus:

Z některých empirických šetření (Hana Librova například) se ukazuje, že ekologicky praktikující zelení, a bychom parafrázovali její slovník, jsou velkými individualisty. Alternativní způsob života jistě selektuje silné osobnosti. To má však praktické důsledky ve smyslu uplatnění bio-produktů. Pro jejich uplatnění je důležitá kontrola pokud možno celého výrobního řetězce, především zpracovatelského článku. Ten vyžaduje velké investice nad síly jedné farmy či podniku. Nechuť ke sdružování a k družstevnímu vlastnictví není jen pozůstatek nedůvěry v komunistické praktiky JZD, ale má také kořeny v individualismu většiny eko-zemědělců.

Problém 3: Velikost versus ekologie:

Ekologické zemědělství obecně nemá prostředky na masivní reklamu a na kontrolu výše zmíněného řetězce až k zákazníkovi. Zvětšování velikosti farem není cesta. Ne všude jsou také v okolí pozemky vhodné k EZ. Chybějící velikost by mohlo vyřešit sdružování a družstevní vlastnictví nejen zpracovatelského článku, ale také specializované reklamní agentury. Tím se však opět dostáváme k předcházejícímu bodu 2.

Problém 4: Tradice:

EZ nemají zkušenosti srovnatelné s tradičním hospodařením. Do 17ti let je maximální hranice EZ, v tom je navíc skryto přerušení ekologické podpory v letech 1997–2003.

Problém 5: Motivace:

Mohou být dotace demotivující? Na tuto zdánlivě nevhodnou otázku existuje u části konvenčních zemědělců jasná odpověď ano, může; zemědělci dokonce z vlastní praxe tvrdí, že demotivující je. Pro podnikatelské prostředí vede až k nivelizaci. Není vytvořen zdravý tlak. Milтона Friedmana však nelze brát v prostředí omezených přírodních zdrojů doslova, zvláště pak

v EZ. Ekologické zemědělství, aby bylo stabilní a nejen dekorací na konvenčním trhu, musí být zakotveno ekonomicky a to vyžaduje podnikatelské prostředí, i když se jedná o bio-trh.

Závěry:

Civilizační projekt modernizace a jeho důsledky projevující se jako procesy globalizace staví „Projekt venkova“ do nových souvislostí a do nového významu. Snaha o stabilizaci krajinného prostředí není nesena nějakou nostalgií nebo ochránářsko-konzervačním přístupem, ale moderní globalizací „zdola“ jako ochrana národní a lokální identity a prostor pro uplatnění mnoha rozvojových faktorů. Krajinné prostředí se nevyhne procesům globalizace, tím však jeho aktéři také dostávají globální kontext a v jistém smyslu i globální zodpovědnost za cílová kritéria, ať už použijeme kvalitu a udržitelnost života nebo právo na důstojné a zdravé prostředí nebo zcela prostou touhu po zdravé, fungující a bezpečné krajině. Stabilizace krajinného prostředí (sociální a ekologická) je praktickou reakcí na nezamýšlené konce projektu modernizace a je v souladu s trendy euro-americké civilizace kriticky reflektovat vlastní vývoj. Z tohoto hlediska není důležité, že jde konkrétně o multifunkčnost zemědělství jako nástroj k dosažení stabilizace. Důležité je, že téma „Projekt venkova“ přesahuje do globálních souvislostí a nabývá v jistém smyslu i globální důležitosti – důležitosti možné odpovědi jak na úrovni národní, tak na úrovni globální. V tomto velkém měřítku jsou pak lépe rozpoznatelná kritéria a motivace, stojící za úkolem stabilizovat krajinné prostředí. Výhody z investované energie společnosti do takového záměru pak nejsou zdaleka jen lokální.

Poděkování:

Tato studie mohla vzniknout na základě projektu VaV MPSV 1 J 055/05 – DP1 „Multifunkčnost k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství“ a Projektu GA MŠMT 1P05ME750 Contact, stejně jako díky Společnému pracovišti ÚSBE a MZE.

Literatura:

- BAUMAN, Z. (1999): In Search of Politics. Stanford, California. Stanford Univ. Press.
- BELL, D. (1973): The Coming of the Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. NY, Basic Books.
- FRIČ, P, POTUČEK, M. (2004): Model vývoje české společnosti a její modernizace v globálním kontextu. Sociologický časopis, 40/4 str. 415-432.
- INGLEHART, R. (1997): Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. New Haven, Yale Univ. Press.
- KELLER, J. ET AL. (1996): Hodnoty pro budoucnost. Praha G+G.
- KOLEKTIV PRACOVNÍKŮ ODBORU ŘÍDÍCÍ ORGÁN HRDP MZE (2006): Výroční hodnotící zpráva o programu Horizontální plán rozvoje venkova ČR za rok 2005
- LAPKA, M. (2005): Sociologický pohled na venkovské obyvatelstvo, ekologické dotace a krajinu. Stabilita nebo krize? Studie pro VaV MPSV 1 J 055/05 – DP1 „Multifunkčnost k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství“, 30 str.
- LOUDÍN, K. (2000): Nová ekonomika – nové možnosti a rizika. Věda, technika, společnost. IX/1.
- MATOUŠKOVÁ, K. (2006): Národní strategický plán rozvoje venkova České republiky na období 2007-2013. Zaměření a projednávání. Veřejná správa 38/06, příloha, str. I-IV.

NÁRODNÍ STRATEGICKÝ PLÁN ROZVOJE VENKOVA ČESKÉ REPUBLIKY NA
OBDOBÍ 2007–2013 (NSPRV), (2005): ES 1698/2005

PARSONS, T. (1966): Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs:
Prentice Hall.

SALAMON ET AL. (1999): Civil Society in Comparative Perspective. In: Salamon Lester M.
Ed. Global Civil Society: Dimension of the Nonprofit Sector. Baltimore. p. 3-39.

SEN, A. (1984): Resources, Values and Development. Oxford, Basil Blackwell.

STIKKER A. 2000: Evolution and Ecology. Future, pp.42-53.

TOFFLER, A. (1990): The Third Wave. NY. Bantam Books

WILES, P. ET AL. (2004): Editorial. British Journal of Sociology, 1/ str 31

*Podpořeno grantem MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnost k udržitelným ekonomickým a
sociálním podmínkám českého zemědělství.*

Recenzent:

PhDr. Ivan Rynda
FHS UK, Praha

PŘEMĚNA MONOPOLU V MONOPSON A STRUKTURÁLNÍ KRIZE ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

CONVERSION OF MONOPOLY INTO MONOPSONY AND STRUCTURAL CRISIS OF CZECH AGRICULTURE

Jan Zavíral

Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická, Moskevská 54, Ústí nad Labem, 400 96, Česká republika,
zaviral@fse.ujep.cz

Abstrakt:

Monopol i monopson se výrazně odchyľují od základu dokonalé soutěže a způsobují neefektivnost tržního mechanismu. Monopol v horizontálním směru, monopson dominuje ve vertikálním směru. Při rozdělení dříve jediné výroby na N stupňů dochází ke změnám výkonů celkem v míře $(N + 1)/2$. Míra změny působí na ukazatele rentability jako dělitel, na ukazatele produktivity jako násobitel. Monopsonní resp. oligopsonní moc nadnárodních obchodních řetězců působí v potravních vertikálách neefektivnost tržního alokačního systému, ztrátovost zemědělských prvovýrobců a strukturální krizi zemědělství.

Abstract

Monopoly and monopsony substantially differ from perfect competition and cause inefficiency of market mechanism. Monopoly in horizontal direction, monopsony dominates in vertical direction. After division of originally unified production into N stages, the efforts are changed in the rate of $(N + 1)/2$. The rate of change influences an indicator of profitability and indicator of productivity. Monopsonic or oligopsonic power of multinational supermarket chains causes an inefficiency of market allocation system, unprofitability of farmers and structural crisis of agriculture.

Klíčová slova: *Monopol, monopson, míra změny, dominující směr, horizontální a vertikální směr, české zemědělství, strukturální krize*

Key words: *Monopoly, monopsony, rate of change, dominant direction, horizontal and vertical direction, Czech agriculture, structural crisis*

Úvod

Cílem této stati je na více příkladech demonstrovat měnící se formy dělby práce, které vedou ke zhoršování ekonomicko-sociálního postavení zemědělských prvovýrobců. Na všech stupních společenské dělby práce můžeme sledovat její prohlubování, a to jak v horizontálním, tak vertikálním směru.

Monopol je jednou z forem vyvrcholení horizontální dělby práce a jeho dominance se projevuje jen v určité skupině zaměnitelných užitečných hodnot na stejném stupni vertikály.

Monopson je dominantní nadvláda jediného kupujícího (např. obchodního řetězce) vůči dodavatelům nebo poskytovatelům vstupních faktorů. Jinou podobu monopsonního vztahu vytvářejí v současné době v ČR vlastníci půdy, kteří jsou v monopsonní resp. oligopsonní

závislosti vůči nájemcům pozemků pro zemědělské obdělávání. Jeden provozuschopný podnik má proti sobě desítky až stovky vlastníků a spoluvlastníků s naprostou roztržitostí jednotlivých parcel, které nejsou vydělitelné ze scelených honů pro samostatné hospodaření jednotlivých rolníků – vlastníků.

Monopol znamená dominantní postavení především na výstupech ve vztahu ke konkurenci. Konkurenční, soutěžní až soupeřící vztahy mohou nastávat jen v horizontálním směru na stejném stupni finality, respektive vertikální dělby práce.

Monopsonní závislost se projevuje na straně vstupů ve výrobní vertikále. Zatímco horizontální vztahy vytváří vztahy různě dokonalé soutěže či monopolismu, vertikální vazby vytváří vztahy závislosti od kooperativně sladěných až po naprostou monopsonní závislost na kupujícím, včetně vyděračských vztahů (např. mlékárny, mlýny, masný průmysl a další navazující obory rozhodují o cenách i obchodních podmínkách realizace zemědělských výrobků).

Na základě porovnání společných a rozdílných rysů monopolu a monopsonu bude poukázáno na negativní vlivy obou odchylek od teoretických předpokladů dokonalé soutěže.

Podmínky dokonalé soutěže

Dokonalá soutěž je teoretická situace, která v praxi nebyla a nebude nikdy dosažitelná ve všech rysech.

Prvním předpokladem dokonalé soutěže je, že se jedná o tzv. homogenní a dokonale dělitelné výrobky, tj. nejen druhově, účelově ale i výkonnostně stejné nebo alespoň srovnatelné užitné hodnoty. S rozšiřováním vyráběného sortimentu výrobků i poskytovaných služeb, je ve sporných případech velmi náročné, až do určité míry nemožné tuto náležitost prokázat nebo naopak dokázat opak. V zemědělsko potravinářské vertikále jsou zemědělci dodavatelem homogenních surovin. Zpracovatelé pak sortiment rozvětvují, někdy až na desítky sortimentních produktů.

Dalším předpokladem dokonalé soutěže je velký počet firem na straně nabídky a poptávky, kdy jednotlivé firmy si nemohou určovat ceny a jsou nuceny přijímat ceny v relacích vytvořených trhem, tj. poměrem mezi nabídkou a poptávkou. Tato podmínka bývá někdy naplňována u faktoru práce.

Firma na dokonale soutěžním trhu má cenu výrobku objektivně danou. Tyto vztahy vnikají za podmínek, kdy na trh dodává velké množství firem a každá z nich představuje nepatrnou část z celého odvětví.

Třetí podmínkou, která je v řadě odvětví a skupin odvětví již předem nerealizovatelná je, že výrobní faktory jsou v dlouhém období dokonale mobilní resp. jsou k dispozici v momentě poptávky bez jakýchkoliv omezení. Do těchto odvětví či oborů přirozeně nepatří ta odvětví, která jsou závislá na vzácnosti tj. nerozšiřitelnosti některého ze vstupů. V současné době jsou velmi obtížně srovnatelné zdroje ropy ve vztahu k možnosti rozšíření výroby substitutů, např. dalších obnovitelných zdrojů energie. Nelze očekávat, že ceny ropy již ukončily svůj cenový vzestup.

Čtvrtou podmínkou dokonalé soutěže je dokonalá informovanost na straně poptávky i nabídky. V tomto směru v posledních patnácti letech velmi problematicky působí masmediální reklama. Drobné i střední podniky si nemohou dovolit nákladnou reklamu v řádech desítek až stovek milionů Kč pro omezenost svých finančních zdrojů. Tím je nejširší spotřebitelská veřejnost jednostranně a masivně ovlivňována stále se opakující sugestivní reklamou. Ta nesplňuje základní požadavky objektivní informace. Největší potravinářské firmy proinvestují jen v televizi od 1 do 2 miliard korun ročně.

Zatímco informovanost předpokládá možnost objektivního porovnávání cen a kvalitativních znaků mezi výrobky, masová mediální reklama jednostranně vnucuje svá doporučení spotřebitelům s využitím sugestivních pořadů, slev a slibů nezaručených či neověřených zdravotně estetických účinků.

Přeměna monopolu v monopson

Přeměny probíhaly postupně v určitých vlnách, při postupných přeměnách podstaty, postupů a důsledků monopolizace. Vše za velmi vlivného působení opožďující se legislativy, měnících se forem propagace a reklamy. Prvé projevy ovládnutí jednotlivých odvětví mamutími podniky nacházíme již od poloviny 19. století. Monopolizace je blízce spojena s industrializací. V první etapě šlo o získávání efektů z rozsahu a zhromadnění výroby a z převahy na relevantním trhu.

Klasická a později neoklasická ekonomie, která bývá označována jako ekonomie hlavního proudu, se otázkami vertikálních zřetězení nezabývá. Vertikálními vztahy od prvovýroby až po sféru konečných spotřebitelů se zabývá institucionální ekonomie, především pak v kapitolách pojednávajících o teorii vertikální integrace ve vztahu k limitování respektive optimalizaci uspořádání jednotlivých druhů firem.

Za vertikální vztahy lze považovat vztahy od přírodních prvovýrob až po konečnou spotřebu. Každá navazující výroba, oběh či služba až po konečnou spotřebu vytváří vertikální zřetězení.

Mlčoch v Institucionální ekonomii (str. 43) k dané problematice uvádí: „Na technologii výroby je tedy třeba nahlížet jen jako na faktor, který ohraničuje množinu dosažitelných způsobů ekonomické organizace výroby. Výběr optimálního způsobu organizace výroby se pak děje na základě úvah o minimalizaci výrobních nákladů tedy součtu výrobních a transakčních nákladů“. Tamtéž dále uvádí: “ Ve skutečnosti je třeba simultánně optimalizovat technologii i organizaci, neboť některé proměnné technologické a organizační povahy se navzájem ovlivňují“.

Další etapa monopolizace překračuje hranice národních ekonomik a vytváří podněty k postupující globalizaci světového trhu.

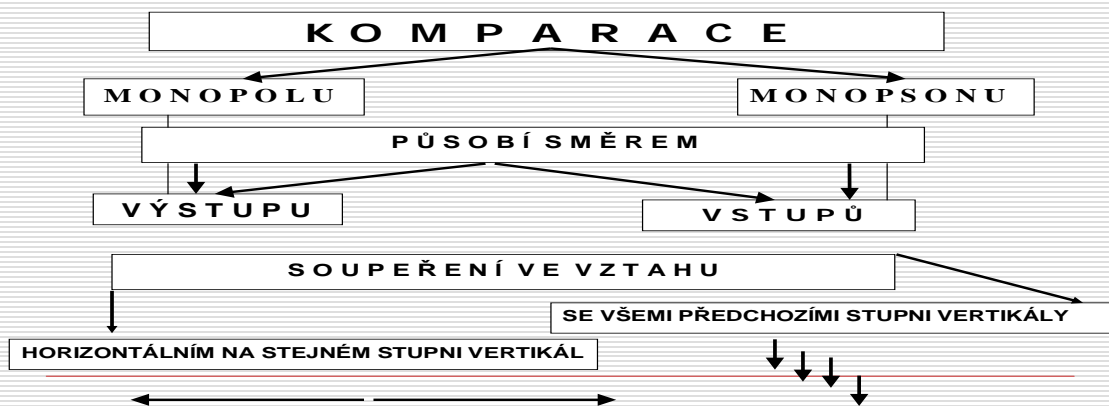
Společné rysy monopolu a monopsonu

Monopol i monopson soustavou opatření narušují předpoklady volné soutěže, takže postupně oslabují až likvidují své soupeře na relevantním trhu

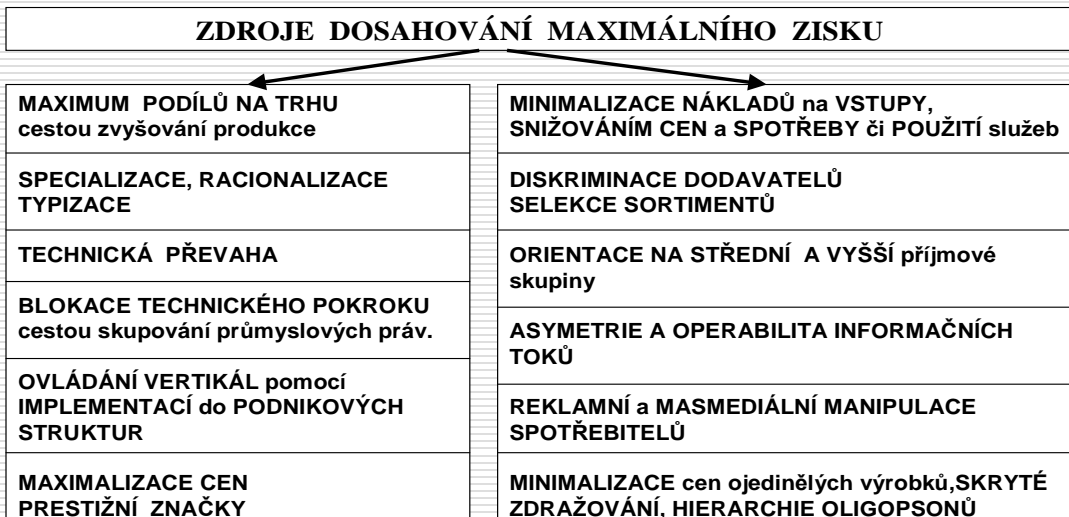
Střednědobým i dlouhodobým cílem monopolů je dosažení maximálních zisků na základě dominantního postavení na relevantním trhu, nebo v odvětvové vertikále.

Dominantní postavení se realizuje více způsoby a směry v jejich rozdílnostech. Pomocí srovnání je můžeme definovat a popsat odchylkami od podmínek dokonalé soutěže.

Komparace monopolu a monopsonu

Rozdíly v dosahování zisků

V grafické zkratce jsou charakterizovány rozdíly monopolu a monopsonu jako různých zdrojů realizace výsadního postavení na trhu.

V současné době je v odborné literatuře popsán a rozpracován monopol, zatímco v literatuře jsou otázky monopsonu okrajovou záležitostí. Nejzávažnější skutečností je, že český právní systém hospodářské soutěže prakticky kategorii monopsonu vůbec nezmiňuje.

Monopol je výsledkem průmyslové revoluce a je zátěží pro vývoj ekonomiky v postindustriálním období. Již v roce 1890 byl v USA přijat Schermanův zákon, který zakazuje „monopolizovat směnu“. Ještě před první světovou válkou je přijata řada protimonopolních právních norem, ale skutečné žaloby pro porušování těchto norem se otevřely až v 30. letech jako určitá forma nápravy příčin způsobující prohlubování depresí ve vývoji ekonomiky (Defleur, 1996, s. 616-624).

Pojem monopsonu je v ekonomické i právní literatuře jen velmi sporadicky „zmiňován“ a je vztahován především k trhu práce. Samuelson a Nordhaus ve velmi obsažné učebnici Ekonomie (s.974) definují tento pojem takto: „Monopson. Zrcadlově převrácený obraz monopolu: trh na kterém existuje jediný kupující, monopol kupujícího“.

Nejzávažnější rozdíly mezi působením monopsonů a monopolů spočívají v těchto následujících bodech:

- monopolní působení je více než sto let popsáno a v protimonopolních zákonech upravováno a částečně i prakticky regulováno;
- monopsonní vztahy jsou složitější a historicky i střednědobě se mění; nejmarkantněji se to projevuje ve vertikále zemědělsko potravinářského odvětví;
- analýza vztahů v kategorii monopolů je značně jednodušší než analýza v rámci monopsonů. Realizace dominantního postavení firem je jednodušší tím, že se realizuje v horizontálním směru na jednotlivých úrovních výrobních vertikál;
- kategorie monopsonu vyžaduje značně náročnější analýzy a to na trzích všech vstupů, v protisměru výrobních vertikál, až od článků prvovýroby.

Funkce obchodu lze charakterizovat:

- přeměna výrobního na obchodní sortiment,
- překonávání místních a časových rozdílů mezi výrobou a spotřebou
- zajišťování kvality zboží,
- ovlivňování výroby i poptávky co do sortimentu i množství,
- zajišťování racionálních zásobovacích cest,
- zajišťování včasné úhrady dodavatelům.

Dnešní praxe uplatňování „tržní moci“ nadnárodními korporacemi je těmto objektivním funkcím na hony vzdálená. V současné mediální smršti jsou zaměňovány cíle a funkce ekonomiky za prostředky a zájmy zužující se vrstvy vlastníků nadnárodních korporací.

Podle Lafontaine (str.38) „Mezinárodní propojování obchodu a podniků je kontrolováno nemnoha transnacionálními korporacemi. Polovina všech zahraničních investic té které země je realizována jedním procentem jejich mateřských společností. Třetina přímých investic ve zpracovatelském průmyslu připadá na 100 největších korporací. V potravinářském zpracovatelském průmyslu kontrolují mezinárodní trh čtyři nadnárodní korporace“.

Jen někteří autoři rozpracovali monopsonní vztahy u faktoru práce vůči dominujícím velkým firmám v menších sídelních jednotkách.

Analýza vztahů ve vertikálních zřetězeních výrob

Ve vertikálních zřetězeních se prosazují naprosto jiné závislosti než v horizontálních vztazích mezi konkurenty na relevantním trhu.

Míra změny z prohloubení vertikální dělby činností

$$MZ_{VDČ} = \frac{N + 1}{2}$$

$MZ_{VDČ}$ míra změny vyvolaná prohloubením vertikální dělby činností

N počet stupňů dané vertikály, za předpokladu stejných podílů jednotlivých stupňů a neměnicích se relací jednotlivých faktorů

Termín „dělba činností“ je použit záměrně, protože ve vertikálních vztazích výrobních kooperací se v různých člancích a odvětvích výrob plně uplatňují různé technické a pomocné služby.

Pro zjednodušení následujícího výkladu jsou přijaty tyto předpoklady:

- výstupy předchozího článku se stávají v plném rozsahu součástí vstupu článku následujícího;
- každý ze stupňů se podílí na hodnototvorném procesu rovným dílem; v následujícím příkladě jsou to pětiny po 20 %;
- celkové mzdové, respektive pracovní náklady a stejně i zisk, jsou stejně rozděleny po pětinach do jednotlivých článků;
- zásadou však zůstává, že konečný výstup (výkony celkem) a prvotní vstupy se nemění;
- pro výchozí příklad jsou všechny možné poměry v jednotlivých stupních plně zachovány.

Příklady vlivů dělby činností ve vertikále

Příklady vlivů dělby činností ve vertikále

STUPNĚ DĚLBY	PRVOTNÍ VSTUPY	KOOPERAČ NÍ PŘEVODY	MATERIÁLOVÉ NÁKLADY	MZ DY	ZIS K	VÝKONY CELKEM
0 NEDĚLENO	60	0	60	20	20	100
1. STUPEŇ	12	0	12	4	4	20
2. STUPEŇ	12	20	32	4	4	40
3. STUPEŇ	12	40	52	4	4	60
4. STUPEŇ	12	60	72	4	4	80
5. STUPEŇ	12	80	92	4	4	100
CELKEM	60	200	260	20	20	300

Vycházíme-li z předpokladů, že vstupní nerozdělená výroba bude rozdělena na 5 stejných, za sebou následujících stupňů, pak $N = 5$.

Míra změny dělby práce = $(N+1)/2 = 5 + 1 = 6 / 2 = 3$.

Míra změny dělby práce pro pět stupňů je rovna třem, což je v našem případě u výkonů celkem sto násobeno třemi, což se rovná tři sta.

Míra změny dělby práce působí protikladně na relativní ukazatele výkonnosti (produktivity a rentability). Ukazatel produktivity faktorů se jeví jako násobek míry změny dělby práce a výchozího ukazatele produktivity v nerozděleném celku: 100 jednotek výkonů celkem děleno 20 jednotkami mezd rovná se produktivitě 5 jednotek výkonů na 1 jednotku mezd. Po rozdělení na 5 stupňů z 300 jednotek výkonů celkem, děleno 20 jednotkami mezd, připadne 15 jednotek výkonů celkem na 1 jednotku mezd.

Naproti tomu podíl zisku na výkonech celkem klesne z 20 % před rozdělením třikrát, tj. klesne na třetinu neboli na 6,6666 % a to v posledním, výstupním článku, kde je realizována konečná, výstupní produkce. Všechny předcházející stupně, poklesnou o výraznější procenta.

Ve vazbě na výkony celkem je průměrně kalkulované procento podílů zisku z výkonů celkem rovno podílu $20/300 = 0,06666666$.

Tato změna se projeví poklesem realizovaného zisku v prvních dvou stupních a růstem realizovaného zisku ve vyšších a zejména v nejvyšším tzn. finálním stupni vertikály.

Tab. Přesouvání zisku k vyšším stupňům zpracování (při N= 5 stupňů)

Stupně vertikály	Výkony celkem	Původní zisk	Zisk uprav. stejným podílem z výkonů celkem	Rozdíl upravený
1.	20	4	1,33	-2,66
2.	40	4	2,66	-1,33
3.	60	4	3,99	0
4.	80	4	5,33	1,33
5.	100	4	6,66	2,66
Celkem	300	20	20	0

Toto přerozdělení míry zisku ve prospěch vyšších stupňů vertikály (zřetězení) je tím výraznější, čím k výpočtu změny relativního ukazatele je zahrnována menší část z hodnoty výkonů celkem.

Nejvyšší míru změny vykazuje Index multiplikace výrobní spotřeby.

Index multiplikace výrobní spotřeby

$$I_{VS} = \frac{\frac{V}{C} + 1}{\frac{V}{C}} \cdot \frac{1}{P_{VS_0}}$$

I_{VS} index multiplikace výrobní spotřeby v důsledku prohloubení dělby práce na N stupňů

$\frac{1}{P_{VS_0}}$ invertovaná hodnota podílu výrobní spotřeby ve výchozím stupni před změnou prohloubení vertikální dělby práce

Příklad výpočtu indexu multiplikace výrobní spotřeby při rozdělení na 5 stupňů.

Před rozdělením byl poměr zisku k výrobní spotřebě $20 / 60 = 0,333333$.

To znamená že před vertikálním rozdělením zisk tvořil jednu třtinu původní výrobní spotřeby.

Index multiplikace výrobní spotřeby

$$I_{VS} = \frac{1 + \frac{1}{2} \times \frac{1}{0,6}}{1 + \frac{1}{2} \times \frac{1}{0,6}} + 1 = [(3 - 1) \times \frac{1}{0,6}] + 1 =$$

$$= (2 \times 1,66) + 1 =$$

$$= 3,333 + 1 =$$

$$= 4,3333$$

- multiplikace výrobní spotřeby je vždy vyšší než míra změny výkonů celkem
- Tato změna se promítne při volbě ukazatele rentability a to míra rentability zisk/vlastní nebo materiálové náklady, výrazně klesá než podíl zisku na výkonech

Index multiplikace výrobní spotřeby zužuje průměrný poměr zisku k výrobní spotřebě 4,33333 násobkem z 33,3333 % na 7,6923 %.

PŘEROZDĚLENÍ ZISKU VE SNÍŽENÉM POMĚRU K VÝROBNÍ SPOTŘEBĚ				
Vertikální stupně	výrobní spotřeba	PŮVODNÍ rozvrž.zisk	zisk podle výrob. spotřeby	plus,mínus,rozdíly k původnímu zisku
0	60	20		
1.	12	4	0,923	-3,077
2.	32	4	2,461	-1,538
3.	52	4	3,999	0
4.	72	4	5,538	1,538
5.	92	4	7,076	3,076
Suma	260	20	20	0

Závěry k obecné části:

1. Soutěžní – konkurenční vztahy při splnění předpokládaných podmínek působí jen v horizontálním směru a projevují se ve stupni monopolizace relevantního trhu.
2. Intenzita monopolizace je měřitelná Herfindalovým indexem, na jehož výsledcích jsou stanovovány legislativní normy pro ochranu soutěže. Na základě Herfindalova indexu jsou v zákonných úpravách stanovovány maximální podíly dominujících subjektů do výše 30-40 % na relevantním trhu.
3. Ve vertikálním zřetězení - od prvovýrobků až po realizaci konečného tržního výrobku - působí monopsonní vztahy. V dominantním postavení bývá kupec vůči nabídce vstupů.
4. Prohlubováním vertikální dělby mezi firmami se snižuje průměrná míra zisku a současně se přelévá ve prospěch vyšších stupňů vertikály.

Postavení a vývoj zemědělství v České republice po roce 1990.

Zemědělství doznalo v období transformace ekonomiky nejvýraznější až převratné změny. Z dříve preferovaného se stalo útlumovým odvětvím. Tento proces byl až podruhé poloviny devadesátých let mylně prezentován jako progresivní přibližování se ke strukturám nejvyspělejších ekonomik Evropy.

Prudké tempo poklesu podílu zemědělství na tvorbě hrubého domácího produktu přerostlo do latentního (ne demonstrativního) vývoje zaostávání a postupně přerostlo do strukturální krize.

Rozpoznání příčin a hlavně prohlubujících se důsledků, není přiznáváno ani doposud.

Podíly vybraných odvětví na tvorbě HDP v agro-potravinovém komplexu

Agropotravinový komplex = 100	1995	2000	2005
Zemědělství, myslivost	24,62	20,29	20,99
Výroba potravin a nápojů	17,25	21,32	20,08
Maloobchod, opravy spotřebního zboží	21,59	29,32	31,55

Za posledních 10 let došlo v tvorbě HDP k výraznému přesunu ve prospěch finalizačních stupňů celé vertikály.

Diskriminační postavení zemědělství v celé výrobní sféře prokazují výrazné rozdíly cenových indexů mezi odvětvími rozhodujících výrobců. Při hodnocení cenových indexů je nutno upozornit, že v oborech masné výroby a mlékárenství došlo již v polovině roku 1990 k podstatnému navýšení spotřebitelských cen. Tím byly odstraněny cenové intervence velkoobchodních cen o více než 17 %.

Předem před četbou následující tabulky je nutno upozornit na to, že se jedná o ceny výrobců, nikoliv o spotřebitelské ceny, které se vyvíjely v důsledku disparit mezi stupni potravinové vertikály naprosto rozdílně.

VÝVOJ INDEXŮ CEN VÝROBCŮ v ČR			
OBDOBÍ	ZEMĚDĚLSTVÍ	PRŮMYSL	STAVENICTVÍ
1990	100	100	100
1991	88,09	170,25	138,41
1992	94,80	187,25	154,71
1993	101,90	204,53	194,57
1994	107,22	215,58	221,74
1995	115,34	231,73	244,93
1996	124,97	243,06	272,83
1997	128,64	254,96	303,99
1998	131,05	267,42	332,25
1999	116,10	269,97	348,19
2000	126,74	283,29	362,32
2001	138,15	291,22	377,17
2002	124,97	289,80	386,96
2003	121,42	288,67	395,65
2004	131,18	305,10	410,51
2005	119,14	314,16	422,46
2006	121,67	319,26	434,78

Podřízenost nadnárodním korporacím.

V poslední době převažuje v široké veřejnosti dojem, že proces globalizace zahrnuje všechny příčiny neduhů ekonomik především malých států. Do globalizace se často zahrnují jevy, které s ní mají málo co společného. Globalizace je v podstatě rozšiřování a zintenzivňování mezinárodní směny jako výsledku prohlubující se mezinárodní dělby práce.

V druhé polovině dvacátého století, daleko pronikavěji než před tím, je globalizace rozšiřována na další obory spotřebního průmyslu spolu se specifickou internacionalizací kapitálového trhu. Zatímco za rozvoje monopolů spočívala hlavní váha dominantního postavení v úsporách ze zhromadnění produkce, v současnosti nadnárodní obří korporace upevňují svoji převahu kombinací několika výhod, respektive převah, které se jeví jako:

- **ASYMETRIE INFORMACÍ a INFORMAČNÍCH SYSTÉMŮ:** denní přehledy o chování kupujících na konečném trhu; informace o konkurentech a pohybech cen na světových burzách,
- **MOC VÝDAJOVÁ** projevující se v objemu objednávek a zakázek, vynucování si odkladů splatnosti pohledávek, poskytování zaváděcích slev, nesplnitelností změn v termínech dodávek a podílení se dodavatelů na úhradě nákladů na často samoúčelnou reklamu a pod.
- **MOC MASOVÉ KOMUNIKACE - MEDIÁLNÍ REKLAMY** projevující se masovou manipulací „svobodné volby zákazníka“, bez sebemenší míry objektivní informace o ceně ve vztahu k užitné hodnotě zboží či služby,
- **PŘEVAHA V MOBILITĚ FAKTORŮ** – především v kapitálu a v obratovosti zásob, využívající rozdílů a různých změn daňových sazeb, ekologických norem i „sociálního dampingu“ nuzných cen – odměn za lidskou práci, vynucování si přesčasové práce a mimo smluvních aktivit od zaměstnanců i dodavatelů služeb; cenová a platební diskriminace dodavatelů
- **MOC SELEKTIVNÍHO VÝBĚRU** ze stále se diverzifikujícího sortimentu masově spotřebního zboží a služeb, se zaměřením na segmenty trhů s koncentrovanou poptávkou středních a vyšších příjmových skupin obyvatelstva a se zaměřením na lukrativní komoditní skupiny zboží a služeb.
- **MOC PŘEDPOKLADU POHOTOVĚ** zajistit v daném prostoru veškerou i potenciální poptávku
- **MOC MOŽNOSTÍ** – která se projevuje ve vzniku a udržování **ILUZE RACIONALITY NÁKUPŮ**, že hypermarkety jsou nejlevnější.

TYTO A DALŠÍ MOCI SE ZNÁSOBUJÍ V CELÉM VERTIKÁLNÍM I HORIZONTÁLNÍM ZŘETĚZENÍ, včetně mezinárodního, ve PROSPĚCH OBŘÍCH NADNÁRODNÍCH KORPORACÍ.

Např. zemědělci dodávají mléko jako homogenní surovinu, mlékárny pomocí reklamy dosahují diverzifikace, že spotřebitelé jsou vnímány jako několik desítek produktů a balení. Jeden z největších cizích řetězců se širokým sortimentem i průmyslového, nepotravinářského zboží disponuje s 936 sortimentními prvky ve skupině mléko, vejce a mléčné výrobky. Tento sortiment získává od 24 dodavatelů, kteří mezi sebou nelítostně soupeří v naprosto nevyrovnaných podílech na sortimentním koši. Celou čtvrtinu sortimentu dodává jediný z nich 266 prvků a spolu s šesti dalšími největšími firmami jsou dodavateli tří čtvrtin celého sortimentu. Zbýlých 17 dodavatelů se dělí o 255 sortimentních jednotek.

Ještě zajímavější je rozbor tohoto sortimentu podle % obchodní marže, kde převládá marže nad 15%. Nejzajímavější je velké variační rozpětí mezi maržemi. Zápornou marži vykazuje 2,5 % sortimentu. To jsou ty prvky, které slouží pro zajištění tzv. „akcí“. Podle dostupných informací úhradu těchto ztrát musí nést dodavatel. Naproti tomu více než 14 % sortimentu má obchodní marže od 20 do 100 %. Stoprocentní obchodní marže je právě u sortimentů, které jsou dodávány jako zaváděcí prodej prakticky zadarmo.

Dodatečné placení závazků zemědělcům za dodané mléko se často protahuje do dvou a víceletých skluzů, přitom konečné plnění bývá bez jakéhokoliv připočítání penále. Tyto a podobné manýry jsou největšími obchodními firmami používány nejen vůči dodavatelům, ale i vůči vlastním pracovníkům. I jinak renomované firmy požadují sedmi denní pracovní týdny se 14 hodinovými pracovními dny.

Samostatnou kapitolu tvoří působení z pozice síly v procesu „dobývání nových trhů“ na základě rozsáhlé velmi nákladné a intenzivní reklamy. Ze stránek internetu je možné doložit, že vysoké mnohasetmilionové náklady na reklamu nejen vytváří pro další podniky nedosažitelné bariery vstupu na daný trh, ale především jsou základem k realizaci mimořádných zisků, což je možné dokázat na řadě příkladů. I tak rozšířená komodita, jako je pivo, umožňuje aby výčepní sudové pivo bylo prodáváno i v nejpodřadnějších restauracích se 100 až 250 % marží.

Stále převládá mylný názor, že umožnění vstupu více provozovatelů do telekomunikačních a elektrifikačních sítí automaticky přinese účinnější konkurenci a tím i snížení cen. Důkaz lze hledat v úplné liberalizaci a nadbytečné intenzifikaci soupeření u benzinových čerpadel. Čím je vyšší než racionální intenzita soutěže tím vyšší budou úrovně shodných cen všech zúčastněných a přitom těch nejmocnějších firem, kdy kromě nadměrných zisků dochází k velké diferenciaci v dislokaci čerpacích stanic. Hlavní tahy jsou předimenzovány a ve venkovských regionech nejsou dožívající jednotky obnovovány a udržovány.

PROJEVY STRUKTURÁLNÍ KRIZE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Strukturální krize je v ekonomii hlavního proudu jen útržkovitě řešena jako část krize cyklické. Vyznačuje se velmi výraznými specifickými rysy jako na příklad , že neprobíhá zvratově, ale spíše se podobá lavinovitému vývoji od nepatrných náznaků až po zničující, obtížně ovlivnitelný skluz do hloubky pod podmíněně potřebnou spodní úroveň. Základní charakteristikou tohoto procesu je to, že více než z 90 % se vyvíjí latentně a demonstrativní část je již v oblasti ztrátového rozpadu produkčních, ekonomických a citlivých sociálních struktur.

Podle Urbana: „Omezené vyhlídky na rychlý přesun výrobních faktorů k novému použití omezují rentabilitu zdrojů a ohrožují dosaženou životní úroveň. Uvedenou situaci spojenou s dlouhodobým nevyužíváním zdrojů v určitém odvětví v důsledku pomalé adaptace na nové podmínky a nedostatečné mobility faktorů, jež zároveň ohrožuje sociální stabilitu, označujeme jako strukturální krizi.“(s. 92).

Převratné roky prvního pětiletí po roce 1990, byly hodnoceny naprosto nahodile, bez hlubší analýzy příčin. Nejzávažnějším omylem bylo kladné, jako vysoce efektivní, hodnocení kladného salda zahraničního obchodu ve třech třídách SITC rev. 3, vztahujících se k zemědělství, které vykazovaly plusové saldo v letech 1990 až 1992.

Tento jev nebyl vyvolán skutečnou nadprodukcí, ale dočasně chtěnou nad nabídkou, která byla vyvolána a umožněna prudkým snižováním stavů skotu, v převážné části dříve vysoce produktivních oblastí

Tab. Salda dovozu a vývozu komoditních skupin agrokomplexu podle tříd SITC, REV. 3
(v mil. Kč)

Třídy SITC	0	1	4	Součet 3 tříd
ROKY	Potraviny a živá zvířata	Nápoje a tabák	Živočišné a rostlinné oleje, tuky	Celkem Agrokomplex
1993	939	665	-415	1189
1994	-8979	-997	-267	-10242
1995	-9493	-640	-1158	-11291
1996	-19077	-385	-1158	-20620
1997	-18027	150	-955	-18833
1998	-17497	1320	-1498	-17675
1999	-19650	-24	-1525	-21199
2000	-17201	1010	-1387	-17578
2001	-19259	1476	-1713	-19496
2002	-23032	1959	-2050	-23123
2003	-20688	664	-2759	-22784
2004	-24720	-1744	-3119	-29583
2005	-20586	-1172	-1867	-23625

Nelze v této úvodní stati dostatečně rozeznat příčiny tak strukturálně převratných jevů jako je neustálé a velmi diferencované omezování dříve rozhodujících odvětví zemědělské výroby. Kromě zdecimování chovu ovcí, došlo k nejhlubší strukturální destrukci v chovu skotu.

NEJHLUBŠÍ POKLES A NARUŠENÍ REPRODUKČNÍ STRUKTURY NASTALO V CHOVU SKOTU.

Před určením pravděpodobných příčin, je nutno upozornit na mnohostranné důsledky nejen ekonomické, ale i ekologické, zdravotní a sociální.

Zvláštní seřazení krajů podle indexu poklesu stavů svědčí o tom, že dříve nejproduktivnější kraje doznaly nehlubšího poklesu. Domnívám se že je to způsobeno složením různě intenzivně působících faktorů od struktur vlastnických až po nové přístupy v ostré orientaci změn struktury výroby ve prospěch momentálně nejrentabilnějších rostlinných produktů jako jsou obiloviny a řepka.

Záměrně vycházím z rozboru poklesu stavu skotu, který ovlivňuje zaměstnanost v zemědělských podnicích jako celé odvětví tržní části rostlinné výroby.

Svědčí o tom i pořadí krajů, kde největší podíl na dřívějších výrobních kapacitách si zachovaly kraj Jihlavský a kraj Budějovický. Oba tyto kraje jsou rozmístěny s výraznou převahou bramborářské a horské výrobní oblasti.

Poklesy stavů skotu v ČR

POŘADÍ	KRAJE	INDEXY 1995-1990	INDEXY 2000-1990	INDEXY 2005-1990
1	ÚSTECKÝ KRAJ	0,406	0,2854	0,2360
2	BRNĚNSKÝ KRAJ	0,458	0,2938	0,2361
3	STŘEDOČESKÝ KRAJ	0,463	0,336	0,2877

4	ZLÍNSKÝ KRAJ	0,420	0,3766	0,3503
5	OSTRAVSKÝ KRAJ	0,483	0,3945	0,3578
6	LIBERECKÝ KRAJ	0,462	0,3686	0,3666
7	OLOMOUCKÝ KRAJ	0,568	0,4442	0,3974
8	KARLOVARSKÝ KRAJ	0,418	0,3572	0,4079
9	KRÁLOVÉHRADECKÝ KRAJ	0,623	0,4788	0,4353
10	PARDUBICKÝ KRAJ	0,623	0,5252	0,478
11	PLZEŇSKÝ KRAJ	0,638	0,5546	0,5094
12	JIHLAVSKÝ KRAJ	0,708	0,6515	0,6010
13	BUDĚJOVICKÝ KRAJ	0,727	0,6401	0,6039
14	HL. M. PRAHA	0,191	0,3780	0,6555

Protikladný vývoj v Hlavním městě Praze je způsobován územními změnami, ne faktickou obnovou stavů hospodářských zvířat.

DIFERENCIACE VÝROBNÍCH POTENCIÁLŮ je výrazně patrnější při srovnávání obdobných ukazatelů podle jednotlivých okresů. Všechny 73 okresů je seřazeno vzestupně podle indexů poklesů stavů skotu.

Za období 15 let došlo k velmi výrazně diferencovanému vývoji stavů skotu. Pro zvýraznění rozdílů uvádím invertovanou hodnotu indexů poklesů stavů skotu, v posledním sloupci následující tabulky.

Zatímco mezi krajem Ústeckým a Budějovickým je menší rozdíl než trojnásobek, mezi okresy Teplice a Prachatice je rozdíl indexu zachovalých výrobních kapacit více než desetinásobný.

Rozdělení do decilů je provedeno podle procent poklesů. Decil je desátá část ze vzestupné řady, seřazené zvoleným kritériem.

Charakteristika podle hranic decilů

POŘADÍ	OKRESY	INDEXY 1995/1990	INDEXY 2000/1990	INDEXY 2005/1990	INDEXY ZTRÁTY KAPACIT 1990/2005
1	TEPLICE	0,139	0,055	0,067	14,974
8	KLADNO	0,326	0,171	0,164	6,091
15	ÚSTÍ nad LABEM	0,408	0,161	0,218	4,595
23	JABLONEC nad NISOU	0,412	0,353	0,291	3,436
30	KUTNÁ HORA	0,594	0,397	0,332	3,008
37	FRÝDEK - MÍSTEK	0,425	0,408	0,372	2,686
44	CHEB	0,476	0,341	0,423	2,362
51	BENEŠOV	0,530	0,499	0,472	2,121
58	ČESKÉ BUDĚJOVICE	0,667	0,597	0,554	1,804
64	DOMAŽLICE	0,722	0,679	0,651	1,536
71	PRACHATICE	0,891	0,882	0,890	1,124

Důsledky omezování chovu skotu

Není nikterak snadné zachytit a charakterizovat všechny ekonomické, sociální a ekologické důsledky omezování, až postupné likvidace chovu skotu na stále se zvětšujících plochách různých regionů.

Značně náročnější je analýza příčin a střednědobých důsledků v zemědělství, na venkově a v celém agro-potravinovém komplexu. Mimořádnou pozornost této problematice je třeba věnovat proto, že zpravidla likvidace chovu skotu se bude jevit jako nezvratná.

Výchozí přehled důsledků:

- pokles tržeb,

- pokles pracovních příležitostí,
- pokles organických hnojiv,
- ztráty morálním opotřebením stájí,
- samozásobení nahrazeno předraženým nákupem za spotřebitelské ceny;

Poklesy stavů skotu probíhaly velmi diferencovaně v jednotlivých okresech. Nejzávažnější je zjištění, že narůstají počty obcí, kde nejsou chovány žádné krávy, protože se mlékařskému průmyslu nevyplácí denní svoz tržního mléka z prostorově rozptýlených menších stájových jednotek.

Zánik chovu skotu znamená nejen narušení koloběhu organických látek, ale především zánik mnoha celoročních pracovních příležitostí, což je možné demonstrovat na údajích následující tabulky.

Strukturální změny rozhodujících odvětví způsobují diference všech ostatních faktorů

Redukce stavů skotu rozhodujícím způsobem ovlivňuje celkovou intenzitu zemědělské výroby, která však se značně diferencuje podle zastoupení skotu na 100ha zemědělské půdy.

V oblastech s intenzivní, především speciální, rostlinnou výrobou, jako je ovocnářství, chmelářství a z valné části i pěstování cukrovky váže na sebe dosti intenzivně počet pracovníků a tomu odpovídající vybavení počty traktorů.

Vybavenost – kapacitní intenzita zemědělství 2005

POŘADÍ OKRESŮ	OKRESY	Počet pracovníků na 100ha z.p.	Kusů skotu na 100ha z.p.	Traktorů na 100ha z.p.	Indexy stavů skotu 2005/1990
1	Teplice	4,550	9,184	2,925	0,067
8	Kladno	2,948	14,376	2,078	0,164
15	Ústí nad Labem	2,918	23,435	1,693	0,218
23	Jablonec n. N.	7,455	47,641	4,589	0,291
30	Kutná Hora	5,345	34,983	2,339	0,332
36	Nový Jičín	5,993	39,488	2,141	0,363
44	Cheb	2,343	32,965	1,199	0,423
51	Benešov	4,867	45,414	2,394	0,472
58	České Budějovice	4,136	48,427	2,401	0,554
64	Domažlice	3,871	59,772	2,056	0,651
72	Prachatice	4,977	58,421	3,249	0,890

Intenzita živočišné výroby, vyjádřená stavem skotu na 100ha je přímo závislá v roce 2005 je přímo úměrná indexům zachovalých stavů z roku 1990.

Počet pracovníků na 100ha zemědělské půdy je velmi různorodě ovlivňován jinými faktory než je vnitřní struktura výroby zemědělských výrobců.

Jako naprosto zvláštní projev těchto externích vlivů můžeme uvést relativní vysokou zaměstnanost v roce 2005 vyjádřenou počtem pracovníků na 100ha zemědělské půdy v okresech Teplice a Jablonec Nad Nisou.

V těchto, a dalších okresech, jako např. v okresech Karviná, Most, Sokolov je udržována relativně vyšší zaměstnanost v zemědělství z důvodů vysoké nezaměstnanosti v ostatních resortech daného okresu.

Přehled vybraných okresů na hranicích kvintalů

Pořadí podle	Okres	INDEXY
--------------	-------	--------

indexu 2005/1990				
		1995/1990	2005/1995	2005/1990
1	Teplíce	0,170	0,138	0,138
8	Bruntál	0,310	0,216	0,216
15	Cheb	0,409	0,249	0,249
23	Mladá Boleslav	0,469	0,269	0,269
31	Příbram	0,447	0,298	0,298
38	Trutnov	0,462	0,340	0,340
46	České Budějovice	0,504	0,375	0,375
54	Benešov	0,490	0,403	0,403
61	Havlíčkův Brod	0,581	0,422	0,422
68	Náchod	0,597	0,476	0,476
75	Břeclav	0,529	0,895	0,895

Charakteristika vývoje pracovníků na základě nově upravené statistiky je velmi obtížná pro kvalifikované posouzení. Od roku 2000 jsou do pracovníku zahrnováni i počty sezonně pomáhajících, což je reálnou skutečností protože stále větší počet zemědělských podniků opouští živočišnou výrobu, čímž klesá potřeba a příležitost celoročního zaměstnávání, dříve stabilizovaných počtů trvale činných pracovníků.

Rozpor vlastnictví a užívání půdy

Nejnáročnější je tato problematika právě v zemědělství ve vztahu k jeho okolí. Dříve, do hluboké historie sahající poměry mezi pronajímatelem (vlastníkem zemědělské půdy) a nájemcem bylo možno charakterizovat jako formy realizace monopolu vlastnictví a užívání nevyrobitelného výrobního faktoru. Nynější poměry jsou natolik změněny, že šest a půl milionů vlastníků a spoluvlastníků všech nemovitostí, se postupně dostávají do zvláštního druhu monopsonní závislosti na schopnosti a ochotě ne více jak tří tisíc nájemců výrobně využívat půdu.

Prozatím je tato kritická otázka legislativně řešena ve prospěch vlastníků. Jejich ekonomicko sociální postavení si dovoluji nazvat spíše svízelným bojem o další existenci, než perspektivní a zajištěnou budoucností.

Postup a legislativní úprava prodeje státní půdy, s vyloučením všech právnických osob dražebním způsobem, rozporuplnou problematiku neřeší a dále prohlubuje. Dovolují si vyřknout domněnku, že nákupy tak zvané soukromými vydražiteli jsou orientovány především na potenciálně stavení pozemky. Účel těchto nákupů se změní při uvolnění prodeje cizím osobám.

NAJATÁ ZEMĚDĚLSKÁ PŮDA v roce 2005			
skupiny podle ha zem. p.	Výměra celkem ha	Průměr na 1 ZJ ha	Podíly najaté zem. půdy v %
celkem	3 048 877,03	72,16	85,7
0	0,00	0,00	0
0-1	242,41	0,04	11,5
1-3	1 503,77	0,17	12,7
3-5	1 600,67	0,42	15,3
5-10	4 806,63	1,02	20,4
10-20	12 580,24	2,75	27,4
20-30	14 711,65	6,15	35,6
30-50	31 356,67	12,34	44,9
50-100	86 138,28	30,80	59,8
100-<500	437 527,16	137,78	77
500-<1000	508 680,73	632,55	88,9
1000-<2000	915 131,12	1 293,61	93,1
2000-<3000	542 692,31	2 268,59	95
>=3000	491 905,41	3 859,83	95,6

Prodeje dražbou nahodilým, či spekulujícím fyzickým osobám, tuto situaci dále a dlouhodobě komplikují.

Vlastní nájemné ve výši 1 % z úředně stanovené ceny půdy, spolu se sazbou 0,75% daně z průměrné ceny orné půdy v daném katastru, představují značné částky naprosto fixních nákladů. Jen pro ilustraci lze uvést příklady několika okresů.

Fixní náklady hospodaření na zemědělské půdě

Pořadí okresů	okresy	cena půd Kč/ha	Nájemné z 1 ha půdy Kč	Daň z 1 ha půdy Kč	fixní náklady z 1 ha půdy Kč
1	Teplice	46924	469	352	821
8	Kladno	67958	680	510	1189
15	Ústí nad Labem	35608	356	267	623
23	Jablonec nad Nisou	28214	282	212	494
30	Kutná Hora	71800	718	539	1257
36	Nový Jičín	44962	450	337	787
44	Cheb	41671	417	313	729
51	Benešov	49615	496	372	868
58	České Budějovice	49185	492	369	861
64	Domažlice	44305	443	332	775
72	Prachatice	63278	633	475	1107

Porovnáme-li tyto výše fixních nákladů, které musí být zálohovány předem než je dosaženo sklizně a ještě později tržeb za jatečný dobytek, či živočišné výrobky, je při známé nejistotě tržních cen tento externí výdaj velkým a stále tíživějším břemenem.

Uvedená externí vydání jsou děsivá nejen pro podnikatele a pracující v zemědělství, ale vrcholně nespravedlivá při porovnání zdanění nájemného z nebytových prostor, zvláště ve velkých městech

Uvedené externí výdaje vytváří dekapitalizační náklad podle propočteného odhadu ve výši přes 4 mld Kč.

Protože se z nájemného neplatí jiná daň než z příjmů, při roztržitosti vlastnictví pronajímané půdy to znamená, že nepřináší pro státní rozpočet žádnou významnější částku.

Druhým, neméně závažným problémem, je nedostatečná úprava a praxe ochrany soutěže. Při ignorování zhoubného působení gigantických nadnárodních obchodních společností, je další cesta českého zemědělství velmi nejistá.

Nalezení cesty řešení musí překonat odpor proti novému především teoretickému propracování důsledků globalizace a ochrany před zvláštní nadnárodních společností.

Literatura:

DEFLEUR M. L., BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ S. J. (1996) *Teorie masové komunikace*. Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum ISBN 80.7184-099-8.

GATES W. (1999) *Byznys rychlostí myšlenky; jak uspět v digitálním věku*. Collins Hemingway. Management Press, Praha. ISBN – 80-85943-97-2.

HAVELKA J. (1999) *Dělejte byznys na Internetu*. Computer Press. Praha ISBN- 80-7226-182-7

LAFONTAINE O., MULLEROVÁ CH. (1999) *Žádný strach z globalizace, blahobyt a práce pro všechny*. Ústav mezinárodních vztahů Praha. ISBN 80-85864-69-X.

Macmillanův slovník moderní ekonomie. Victoria Publishing Praha 1995. ISBN 80.856.05.42.2

MLČOCH, L. (1996) *Institucionální ekonomie*, Karolinum, Praha.

SAMUELSON, P., NORDHAUS, W. (1991), *Ekonomie*, Praha

SOJKA M. a kolektiv (1991) *Dějiny ekonomických teorií*. VŠE PRAHA 1991

URBAN L. a kolektiv (1996) *Hospodářská politika*. Victoria Publishing Praha

Podpořeno grantem MPSV č. 1 J 055/05 DP-1: Multifunkčnosti k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství.

Recenzent:

Prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.
ČZU Praha